

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM FIKHINDA
ENGELLİLERİN İBADET HUKUKU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neslihan ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku**

Tez Danışmanı: Yrd Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN

EYLÜL-2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM FIKHINDA
ENGELLİLERİN İBADET HUKUKU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Neslihan ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

Bu tez 04/10/200 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Muharrem KILIÇ
Jüri Başkanı

Doç. Dr. İbrahim ÇAPAK
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

NESLİHAN ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ

04.10.2007

ÖNSÖZ

İslâm dininin beş asli ögesinden biri olan "canın korunması ilkesi" dinimizin sağlıklı yaşam konusunda ne kadar hassas olduğunu bize göstermektedir. İnsanın hem günlük işlerini gerçekleştirebilmesi hem de ibadetini ifa edebilmesi açısından sağlıklı bir vücut yapısı oldukça önemlidir. Bu nedenle özürsüz bir beden-bünye insan hayatında oldukça önemlidir. İnsanoğlunun bulunduğu her ortamda hastalık, sıkıntı ve musibetlerin var olması kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle insanlar hayatın her safhasında acı, tatlı, sevinecekleri ya da üzülecekleri birçok olayla karşılaşır. Bu da bizlere hepimizin bazen sıkıntılarla bazen de çeşitli nimetlerle sınıdığımızı gösterir ki sağlık bu nimetlerin en önemlilerindedir. İşte kişinin sabrı ve tahammülü bu çeşit olaylar sonrasında ortaya çıkar. Sağlık ve beden bütünlüğü gibi İslâm'ın ehemmiyet verdiği bir öğeden kişinin bedeninin kısmen veya tamamen yoksun olması yani engellilik hali bu durumdaki kişilere dinimizce verilen önem, psiko sosyal destek ve bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim'in ve sünnetin engelliler yaklaşımı engelli olsun veya olmasın herkes tarafından bilinmesi ve önemsenmesi gereken bir konudur. Çünkü Kur'an ve sünnet tüm insanlığa hitap etmekte, engelli olsun olmasın ayırım yapmaksızın insanların dünya ve ahiretteki mutluluğunu hedeflemektedir.

Her toplumda engelli veya özürlü olarak nitelenen insanlar vardır ve olacaktır. Çünkü engellilik doğuştan olabileceği gibi sonradan ortaya çıkan bir durum da olabilir. Kişi kaza veya hastalık sonrasında felçli, ortopedik engelli, görme, işitme ya da konuşma özürüllüğü ile karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle engelli olmak kişinin bir takım haklardan mahrum edilmesini gerektirmez. Engelli veya sağlıklı herkesin insan olmanın onurunu yaşaması, nimetini paylaşması gerekir. Engelli insanlara güçleri ve durumları ölçüsünde sorumluluk yüklemek insan haklarına saygının, adaletin ve hakkaniyetin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tezi hazırlamamda yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN'a bilgileri ile zaman zaman yol gösteren bölümümüz öğretim üyelerine, çalışmanın kaynak temininde yardımcı olan Doç. Dr. Ali SEYYAR'a, öğrenimim süresince benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, bugünlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme, durakladığım ve zorlandığım anlarda beni cesaretlendirerek yeniden çalışmaya yönlendiren ve çalışmalarım esnasında bana anlayış gösteren eşime, nihayetinde tezin

başlangıcından bu güne dek katkıları ve desteği olan herkese minnettarlığımı ve teşekkürlerimi sunmayı bir görev bilirim...

04 Ekim 2007

Neslihan ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ENGELİLİK KAVRAMI VE SINIFLANDIRILMASI.....	6
1.1 Engel ve Engellilik İle İlgili Kavramlar.....	6
1.1.1. Engel	6
1.1.2. Engelli	6
1.1.3. Engellilik.....	7
1.1.4. Özur.....	7
1.1.5. Özürlü	10
1.1.6. Özürlülük	10
1.1.7. Sakat.....	11
1.1.8. Sakatlık	13
1.2.Türk Mevzuatında Engelli Kavramı ve Engellilik Ölçütü.....	15
1.3. Uluslararası Kuruluşlara Göre Engelli Kavramı.....	16
1.3.1. Dünya Sağlık Örgütüne Göre Engelli Kavramı " WHO "	16
1.3.2. Uluslararası Çalışma Örgütüne Göre Engelli Kavramı "ILO".....	16
1.3.3. Birleşmiş Milletler Teşkilatına Göre Engelli Kavramı "UN".....	17
1.3.4. Avrupa Birliği'nin Engelli Kavramına Bakışı.....	17
1.4. Engellilerin Sınıflandırılması.....	17
1.4.1. Bedensel Engelliler	18
1.4.1.1. Dış Yapı Engellileri	18
1.4.1.1.1. Görme Engelliler.....	19
1.4.1.1.2. Ortopedik Engelliler.....	20
1.4.1.1.3. İşitme Engelliler.....	21
1.4.1.1.4. Konuşma Engelliler	22
1.4.1.2. İçyapı Engellileri.....	24
1.4.1.2.1. Süreğen Engelliler.....	25

1.4.2. Zihinsel Engelliler.....	25
1.4.2.1. Sürekli Zihinsel Engelliler "Mecnûn"	27
1.4.2.2. Kısmi Zihinsel Engelliler "Sefih"	27
1.4.2.3. Geçici Zihinsel Engelliler "Ateh"	27
1.4.3. Ruhsal Engelliler "Akıl-Ruh Hastaları"	29
BÖLÜM 2: KURAN VE SÜNNETTE ENGELLİLİK	31
2.1. Ayetlerde Engellilik	31
2.2. Hadislerde Engellilik	43
BÖLÜM 3: ENGELLİLER VE İBADETLERİN EDASI	58
3.1. Engelliler ve İbadetlerindeki Ruhsatlar	59
3.1.1. Engellilerin Abdesti	60
3.1.2. Engellilerin Namazı	66
3.1.2.1. İmâ İle Namaz.....	67
3.1.2.2. Namaz Esnasında Engelin Ortaya Çıkması	69
3.1.2.3. İmâyâ Gücü Yetmeyenlerin Durumu.....	69
3.1.2.4. Engel Halinin Ortadan Kalkması.....	70
3.1.2.5. Engellilerin Namazda Kırâatı	71
3.1.2.6. Görme Engellilerin Cuma Namazı ve Cemaatten Muaf Olması	73
3.1.3. Engellilerin Orucu ve Kişilerin Muaf Tutulmasına Dair Durumlar.....	74
3.1.4. Engellilerin Zekât, Fıtır Sadakası Vermesi ve Kurban	76
3.1.5. Engellilerin Haccı	79
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ.....	90

KISALTMALAR

- AAMR** : Amerikan Association on Mental Reterdation
a.g.e. : Adı geçen eser
AÖF : Açık Öğretim Fakültesi
as. : Aleyhisselam
bk : Bakınız
bl. : Bölüm
BÖİB : Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
c.c. : Celle celalühü
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
Dİİ : Diyanet İslam İlmihali
ILO :Uluslararası Çalışma Örgütü
md : Madde
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr : Neşreden
r.a. : Radıyallahu anh
s.a.v. : Sallallahu Aleyhi Vesellem
sy. : Sayı
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Thk : Tahkik
UN : Birleşmiş Milletler
WHO : Dünya Sağlık Örgütü

Tezin Başlığı: İslam Fıkhında Engellilerin İbadet Hukuku	
Tezin Yazarı: Neslihan ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN
Kabul Tarihi: 04.Ekim.2007	Sayfa Sayısı: V (ön kısım)+90 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: İslam Hukuku
<p>Dünyada sıklıkla karşılaşılan engellilik, özürülük, sakatlık kavramları ve bu kavramlar arasındaki farklılıkların günlük yaşamda değeri yoktur. Bizler için önemli olan kişilerin engellilik konumunu tanımlayan kavramlar değil, engellilerin sağlıklı kişilere nazaran farklı hizmet ihtiyaçlarının bulunduğu bilinmesidir. Engelli bireylerin ihtiyaçlarının farkında olunması, onlara sağlanacak hizmetleri etkilemesi ve kalitesini artırması açısından büyük önem taşır.</p> <p>Hangi kavramla ifade edilirse edilsin önemli olan engellileri anlayabilmek, engellerini asgariye indirgeyebilmek için azami derecede sosyal dayanışmayı gerçekleştirerek toplumsal anlayışın yükselmesine katkıda bulunabilmeyi sağlamaktır.</p> <p>Dünyada olduğu gibi ülkemizde de sorunları ve ihtiyaçları tam olarak tespit edilememiş zihni, bedeni ve ruhi yönden engelli olan insanların oluşturduğu bir engelli nüfusu mevcuttur.</p> <p>Engellilik olgusu insan aklını ve gücünü zaman zaman zorlayan ve hatta bazen de aşan bir durum olduğundan bu olguyu yine insan aklı ile idrak edip onu anlamlandırmaya çalışmak oldukça zordur.</p> <p>Her insan farklı bir yetenek ve değişik bir yapıda yaratıldığından Allah'ü Teala insanı gücünün yetebileceği işlerle sorumlu kılmış engellilerle ilgili özel hükümler koyarak inanan kişilerin birbirleriyle dayanışma içerisinde olmalarını emretmiştir.</p> <p>Bu tez, gelişen ve değişen sosyal olgular nedeniyle tam bir kavram birlikteliğinin henüz oluşturulmadığını bu nedenle engelliliği tam olarak kapsamamakla birlikte çeşitli kavramların kullanıldığını, bu kavramların birbirleriyle örtüşen veya ayrışan yanlarının olup olmadığını, engellilerle ilgili mevzuatın birçok hukukta yer aldığını, dini anlamda engelliğin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması ile Kur'an ve sünnette engelliye getirilen sorumluluklar ve tanınan kolaylıkları ilgili ayetler ve hadisler ışığında ele alarak bugün engellilerin yaşadığı birçok soruna ve ibadetlerin edasıyla ilgili kişide tereddüt meydana getiren konularda herkesin gücü nispetinde ibadetlerle sorumlu olduğuna engelli kişilerin yaşamlarını ve ibadetlerini kolaylaştıracak bir rehber olarak ışık tutmayı hedeflemektedir.</p> <p>Bu çalışmayı yaparken engelli bireylerin tüm sağlıklı insanlar gibi bu toplumun bir üyesi olduklarına dikkat çekerek İslam hukukunda engellilerle ilgili ibadet hukukunun oluşumunda temel nasların(normların) ayet ve hadislerin varlığını ortaya koymaya ve fıkıh kitaplarında engellilerin ibadetleri ile ilgili şeri hükümleri namaz, oruç, hac ve kurban alanlarında ele almaya çalıştık.</p> <p>Öncelikli olarak engellilerin bugünkü durumlarıyla ilgili değerlendirmeler yapabilmek için islamın engellilere destek olunmasını ve onların himaye edilmesini emrettiği ve bunu en önemli evrensel değerler arasında zikretmesiyle birlikte Peygamberimiz Hz. Muhammed'inde (s.a.v) birçok hasta, engelli, muhtaç, aciz, zayıf ve güçsüz kimselere sahip çıkarak yakın ilgi ve şefkat gösterdiği bu kimselerin maddi ve manevi açıdan sıkıntılarını gidermeye ve ihtiyaçlarını temin etmeye çalıştığı, onların korunması gerekip toplumun birer parçası olduklarını ifade ettikleri örnekler baktık. Ayrıca çalışmamızda mezhep ayrımı gözetmeksizin fakihlerin (âlimlerin) çoğunluğunun üzerinde ittifak ettikleri görüşlere ağırlık vermeye çalıştık.</p> <p>Sonuç olarak, islamın insanları değerlendirirken fiziki özelliklerine, renklerine, cinsiyetlerine, ırklarına, zenginliklerine, sağlam ve engelli olup olmadıklarına önem vermeden yaratılmışların en üstünü ve mükemmeli olan insanın Allah katındaki değerinin yalnızca gücü nispetinde (ölçüsünde) yapabildiği ibadetler, güzel ahlak, salih amel ve imanı derecesinde olduğunu ayrıca yaşanan sıkıntıların kişilerin kendi ihmal ve kusurlarından kaynaklanabileceği gibi kişilerin ihmal ve kusuru olmadan da çeşitli nedenlerden kaynaklanabildiğini, bu durumun sabrı ve tahammülü gerektiren bir imtihan olduğunu da ayet ve hadislerin ışığında özet olarak, anlaşılır ve bilimsel bir yöntemle sunmaya çalıştık.</p> <p>Bütün toplumların anlamak ve anlamlandırmak için gayret gösterdiği engellilik olgusunun bugün ve gelecekte insanlığın gündeminde olacağı ve bu olgunun her bireyin engelli adayı olması dolayısıyla sadece engellileri ilgilendiren bir durum değil, aslında tüm insanlığı ilgilendiren bir durum olduğu sonucuna ulaştık. Burada yapılan yorumlar bugünün yorumlarıdır. Yarın için yapılacak yorumlar değişen ve gelişen şartlara göre farklı olacaktır. Bu da bize islamın zenginliğini akıl nimetine verilen önemi ve değeri göstermektedir.</p>	
Anahtar Kelimeler; Engelli, İslam Hukuku, İbadet, Kur'an, Hadis, Sünnet	

Title of the thesis: The Prayer Law Of Obtacles In theLaw Of Islam	
Author: Neslihan ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ	Supervisor: Assist. Prof. Dr Abdullah ÖZCAN
Date: 04 October 2007	Nu. Of pages: V (pre text)+90 (main body)
Department: Basic Islamic Science	Subfileld: Islamic Law
<p>The notions like infirmity, disablement, defectiveness and differnece between these notions whose dispersion is frequently encountered in the world doesn't make any sense in daily life. The things which are important for us are not the concepts defining individual's positions, but the concepts they need different service necessities compared to healty individuals. Becoming aware of disabled individuals` necessities and effecting the services which will be supplied to them and rising its qualities take vital importance. However it is said, the things that are important are to be able to understand them, to reduce their obstacles to minimum and to supply the social insight by showing the social solidarity to the utmost. Like in the world, there is also a bodily, mentally, psychologically disabled population in our country whose problems and necessities were not exactly defined. Because of the fact that disablement phenomenon is an occasionally situation forcing human`s perception and mind and even sometimes exceeding these, it is very hard to try to explain and percept this with the human perception. As each person was created with a different ability and nature, the eminent Allah held the human responsible for the issues which they can do, and ordered them to be in good solidarity with each other by putting special rules regarding to the disabled. This thesis aims at enlightening disabled individuals life and their worships as a facilitating guide. Owing to the developing and changing social phenomenon, an exact togetherness concept couldn't have been formed yet, and therefore it doesn't cover the disablement in details. But various concepts have been used in this thesis and thesis tackles these notions with the regarding verse of the Koran and Hadith whether they have overlapping and decomposing sides, and taking part of legislation in many laws, evaluating and classifying disablement in religious point of view, responsibilities and facilities brought to the disabled in the Koran and in Sunna. And it also pay attention to the problems that the disabled have with the fulfilment of their worships, and clears up the issues forming hesitation on the related individual and the worships that everyone is responsible for in their limit of power. While we were doing this work, by paying attention to disabled individual's being a normal member of the society like any other healthy member of the society, we tried to tackle and put forth the basic norms in Islam law and the existence of the verse of Koran and Hadith, the formation of worship law and the Islamic rules in the field of Prayer (namaz), pilgrimage to Macca and sacrifice. First of all, to be able to do evaluations about their today's situations, we handled the speciments that Islam ordered to protect and support them, by mentioning this among the most important values. Our Prophet Hz. Muhammad (s.a.s) always recommended us lay claim to many ill, disabled, needy, helpless, feeble and poor people. And he also tried to relieve their problems in terms of materialistic and moral things. He always expressed that they are part of the society. As a result, we would like to say that the Islam considers them without giving importance, when evaluating people, according to their physical features, colours, sexuality, race, richness, poverty, their being healty or disabled. The value of human in the eye of Allah, human is the most perfect and superior creature ever created, is only according to good moral, worships, suitable deeds and his faith that he can do. Moreover, as the difficulties that human has, can occur because of his negligence and fault, it can also originate without having any negligence and fault of them. These can also originate from various reasons. We tried to present all these things that necessitate patient and endurance as a summery with the verse of Koran and Hadith comprehensibly and in a scientific way. The disablement phenomenon that all the societies try to understand and interpret it by showing efforts will be on the humanity's agenda today and in the future. And we got the result that this phenomenon is not a situation that interests only disabled individual, but also all humanity, because of the fact that each individual is a disablement candidate. The comments done here are today's comments. The comment that will be done in the future will be different due to the changing and developing conditions. And this shows that Islam's richness and the importance of mind favour given in Islam...</p>	
Keywords: Obtacles, Law of Islam, Prayer, Koran, Hadith, Sunna	

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Dünyada ve ülkemizde engellilik içeriği ve kapsamı sürekli değişen farklı bakış açıları ve anlayışlar çerçevesinde genişleyen dinamik yapıya sahip bir olgudur. Bu dinamik yapı engelliliğin farklı yönlerden ele alınmasının yanısıra kavramın kendi karakteristiğinden yani net tanımı olmayan bir kavram olmasından dolayıdır. Engellilerle ilgili net ve açık bir tanım yapılamayışı engelliliğin tanımı ve boyutları konusunda tam bir görüş ve kavrayış birliğinin olmamasına neden olmaktadır.

Söz konusu kavram ile ilgili olarak yapılan tanımların kişilerin ve kuruluşların bakış açılarına ya da tanımların yer aldığı kanuni düzenlemelere göre değişiklikler gösterdiğini görüyoruz. Yine uluslararası hukukta ve hukukumuzda engellilerle ilgili genel tanımlardan çok ilgili düzenlemenin amacına yönelik tanımların tercih edildiğini gözlemliyoruz. Engellilikle ilgili genel bir tanımlamanın yapılması daha uygun olmakla beraber bazı alanlar için farklı tanımlara yer verilmesinin gerekliliği de görünen bir durumdur.

Yaşadıkları sürece insanlara yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak yerine getirmesi gereken bir takım sorumluluklar yüklenmiştir. Engelliliğe neden olan bir etkenden ötürü kişi yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak yapması gereken görevlerini normal sayılan etkinliğin önlenmesi yani yetersizliği ve sınırlanması dolayısıyla yerine getiremezse meydana gelen bu durum özür-engel hali olarak karşımıza çıkar. Bedeni yetersizliği dolayısıyla kişinin belli zaman ve konumda kendisinden istenilenleri gerçekleştirememesi durumu da özürünün engelliye dönüştüğünün bir göstergesidir. Kişiye yüklenen kendisinden yerine getirmesi beklenen ve istenilen rolleri yerine getirememesi durumu olan özür-engel hali ile bunun sonucunda oluşan özürlü engelli olma durumu kişinin yaşamında istenmedik ve beklenmedik bir durum olarak karşımıza çıkar.

Sağlıklı yaşam tüm bireylerin temel hak ve isteğidir. Sağlıklı olduğunda hayatta belirlenen hedeflere tam olarak ulaşılabilir. Bireyin kendini gerçekleştirebilmesi, sosyalleşebilmesi, toplumla bütünleşebilmesi ve içinde bulunduğu toplumsal düzene tam olarak katkıda bulunabilmesi sağlanabilir.

Engellilik ister hafif isterse ağır düzeyde olsun, ister yavaş, isterse aniden ortaya çıkmış olsun tüm fertleri aileleri ve toplumu etkileyen bir durumdur. Çoğu ailede engelli birey olduğu düşünüldüğünde bu durumun ne kadar yaygın bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Engellilik onu yaşayan bireyler açısından ülkemizde yeterince gündeme getirilmemektedir. Engelli bireyin bakış açısını anlamadan ve bu bakış açısını yansıtmadan ülkemizdeki engellilere gerçek anlamda yararlı hizmetler sunabilmek olanaksız bir durumdur. Engelli bireylerin ihtiyaçları, beklentileri, önerileri ve değerlendirmeleri doğrultusunda oluşturulacak tıbbi, sosyal ve ekonomik nitelikteki hizmet modelleri daha kalıcı ve işlevsel olabilir.

Toplumumuzda yadsınamayacak bir nüfus yoğunluğuna ulaşmış bulunan engellilerin korunması ve engelli bulunma riskine karşın bazı tedbirlerin alınmış olması gerekmektedir. Engellilik günümüzde küreselleşme ile birlikte bütün toplumlar için sosyal politikanın en problemlili alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumun belli bir yüzdesini zihinsel, bedensel engelli veya birtakım noksanlıklarla hayatını devam ettirmek zorunda kalan bireyler oluşturmaktadır. Belki noksanlık veya engel olarak kabul etmediğimiz hipermetrop ve miyop yani yakını ve uzağı görememe durumu belli yaşlardan sonra daha da belirginleşen işitme problemleri, eklemelerde oluşan hareket zorlukları ve benzer problemler göz önüne alındığında engelli, özürlü kabul edilen insanların sayısı daha da artmaktadır. Engelli kabul edilen insanların bir kısmı ya doğumdan sonra ya bebeklik ya da ileri yaşlarda geçirdikleri bir hastalıktan sonra engelli hale gelmişlerdir. Yukarıda da genel olarak ifade edildiği gibi insanlar çok değişik nedenlerden dolayı engelli duruma düşebilirler. Engellilik durumu nihai olarak kişinin kendisi ile başta anne ve babası olmak üzere yakın ve uzak çevresindeki sosyal, psikolojik, ekonomik ve biyolojik durumlar ile çevre şartlarına ayrıca insan unsurunun bilinçli veya bilinç dışı eylemlerine, tercihlerine dayanmaktadır. Kuran-ı Kerimde Şûra suresinin otuzuncu ayetinde bu durum net olarak ifade edilmektedir." *Başımıza gelen sıkıntılar kendi yaptığımız eylemlerimizin sonucu olarak meydana gelir.*" Çünkü Allah insanı yaratmaya karar verdiğinde temel amacının bilinçli olarak Allaha kulluk görevini yerine getirmesi olduğunu ifade etmiştir. Bu da Allah'ın vahiyle sınırlarını belirlediği hayatı yaşamakla elde edilecek bir hedeftir. Bu ana çizgide meydana gelecek iradeli

veya irade dışı her türlü sapma insanın o anda veya gelecekte doğal yapısını ya da hayat çizgisini zedeleyecek, olumsuzlaştıracak, hatta birçok noksanlıklara maruz bırakacak ve çilelere düşürecek bir eylemin sonucudur.

Çalışmamızın ilk bölümünde literatürde engelli kavramı için bu kavramı tam olarak ifade etmemekle birlikte onunla aynı anlamda kullanılan sakat, özürlü, yetersiz gibi ifadelerin yapılan çalışmalarda kullanıldığına değindik. Ayrıca gelişen ve değişen sosyal olgular nedeniyle tam bir kavram birlikteliğinin henüz oluşturulamamış olmasından ötürü bazen sakatlık yerine özrün bazen de cümlelerin yapısına göre uygun düşen diğer sözcüklerin tercih edildiğini ülkemizde çıkartılan kanun, tüzük, yönetmelik ve bazı kaynaklarda ise genelde özürlü kavramının kullanıldığını vurguladık.

Bu çalışmada günümüzde giderek kullanımı yaygınlaşan ve kabul gören engelli kavramı tercih edilmekle beraber tanımlarda zaman zaman onunla aynı anlamda kullanılan kavramlara da orjinalliğini korumak adına yer verilmiştir. Özürlü, engelli, sakat gibi terimler farklı zamanlarda birbirinin yerine veya yakın anlamlarda özel gereksinimi olan bireyleri ifade etmek için kullanılmıştır. Son yıllarda dünyada ise "özel gereksinimi olan birey" teriminin yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca çalışmamızda engellilikle ilgili kavramların arapçadaki karşılıkları tespit edilerek konunun derinliklerine inilmiş ayrıca kavramların birbirleri ile örtüşen ve ayrışan yanlarının genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız; engelli insanların engellerinin izin verdiği ölçüde dini yaşamla mükellef olduklarını Kuranın engellilerin hayatlarında kolaylığı esas aldığı, onların yükümlülüklerini engelleri nispetinde azalttığını ancak yinede kulluk sorumluluğundan onları muaf tutmadığını yani aslında hiçbir engelin Allah'ı tanımaya engel olamayacağını vurgulamaktır. Kuran ve sünnette tüm engelli insanların toplumsal ve dini alanlarda var olduklarının örnekleri mevcuttur. Bu örnekler aynı zamanda engelli kimselerin sosyal ve dini hayatlarında yalnızca güçleri nispetinde mükellef olduklarının da birer göstergesidir.

Çalışmanın Önemi

Engelliliğin günümüzde anlaşılması gereken pek çok yönü bulunmaktadır. Bu durum kavramın oldukça girift olduğundan kaynaklanmaktadır. Pozitif bilimlerce ortaya konulan

engelli, sakat, özürlü tanımlarının nasıl olduğu, engelli gruplarının nasıl tanımlandığı ve kimlerden oluştuğu, bu konumdaki kişilerin hayatlarını kolaylaştıran ve zorlaştıran ana esasların neler olduğu, engelliler alt başlığı altında incelenen görme, ortopedik, işitme, konuşma ve zihinsel engellilerin Kuran-ı Kerimde ve sünnette ne şekilde konu edildiği, ilgili ayet ve hadisler ışığında bu durumun değerlendirilmesinin ve yorumlanmasının zorluğu gibi konular ilmi açıdan birer problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engellilerin ibadete hazırlanması ve onların ibadetlerindeki ruhsatların neler olduğu bu problemlerin en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bu konu ilim adamları tarafından çeşitli açılardan ele alınıp aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Kaynaklar ışığında ve günümüz anlayışına göre gelişen şartlar çerçevesinde konu yeterince işlenmediğinden bir yüksek lisans tezi kapsamında bu konunun ele alınmasının yararlı olacağını düşündük.

Kişilerin Allah katındaki değerinin yalnızca yapabildiği ibadetler ölçüsünde olduğunun vurgulanmasının ve engellilere ibadetlerin edasıyla ilgili çeşitli ruhsatların tanınmış olmasının önemli sonuçlar meydana getireceği açıktır. İşte bunlardan ötürü bu çalışma engelli bireylerin tüm sağlıklı insanlar gibi bu toplumun bir üyesi olduklarına dikkat çekerek, onları sadece tüketen değil, aynı zamanda üreten bireyler olarak kabul etmemiz gerektiğini vurgulaması ve engellilerin toplumla bütünleşmesini sağlamak istemesi, ayrıca engellilerin bugün yaşadıkları problemlere ışık tutabilmeyi hedeflemesi, herkesin ancak güçleri oranında ibadetlerle sorumlu olduğunu göstermesi ve onların yaşamlarını kolaylaştıracak bir rehber sunabilmek istemesi yönüyle önem arz etmektedir.

Çalışmanın Metodolojisi

Bu tezi hazırlarken ilk önce literatürleri taradık. Bu konuda hazırlanan tezleri, kitap, makale ve dergileri inceleyerek bir ön bilgi edinmeye ve belli bir hazır bulunuşluk düzeyi sağlamaya çalıştık. Konu ile ilgili düzenlenen sempozyum ve seminer çalışmalarını, klasik eserleri, ayrıca özürlüler kanununun hazırlanma sürecini, mevzuatları ve yönetmelikleri inceledik.

İncelenen klasik kaynaklardan bazıları; İstılâhâtı Fıkhıyye Kâmusu, el-İhtiyar, el-Hidâye, el-Mühezzeb, el-Muğni, el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l Erbaa, Reddü'l Muhtar, Mecelle, el Fıkhü'l İslâmi, Mebcut, Bedâi, Bidâyetü'l Müctehid'dir.

Bu konuda yapılmış olan çalışmalardan bazıları ise şunlardır. Kur'anda Engelliler, Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler, Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma, Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm, Toplumun Özürlülere Karşı Sorumlulukları, Özürlüler Politikası ve Özel Eğitim'dir.

Kaynaklar incelendikten sonra bu alanda bilgi sahibi olacak yetkili kişilerle görüştük. Nitekim yapılan her türlü görüşme, yeni bir bakış açısı kazanmamızı, konunun derinliğini ve üzerinde tam fikir birliğine varılamayan kavramların varlığını gösterdi.

Konuyu çalışırken üç bölümde ele almayı uygun bulduk. İlk önce konuyla ilgili kavramların lügat ve ıstılah anlamlarını birlikte verdik. Daha sonra bu kavramları konumuz ile olan bağlantılarına değindik. Tezimizdeki bütün konularda öncelikle fıkıh bilginlerinin mesele ile ilgili görüşlerine yer verdik. Konuların sonlarında kendi değerlendirmelerimizi yaptık. Konu ile ilgili ayet ve hadisleri dipnotlarla belirtmeye çalıştık. Son olarak da sonuç bölümünde ulaştığımız verileri özet olarak yazmaya gayret ettik.

BÖLÜM 1: ENGELİLİK KAVRAMI VE SINIFLANDIRILMASI

1.1. Engel ve Engellilik İle İlgili Kavramlar

Bu bölümde engellilikle ilgili bazı temel kavramların anlamları üzerinde duracağız. Bu kavramlar engel, engelli, engellilik, özür, özürlü, özürlülük, sakat ve sakatlıktır.

1.1.1. Engel

Sözlükte; bir şeyin gerçekleşmesini önleyen sebep, mani, mahzur, müşkül, pürüz anlamına gelir. ¹ Bir fiili, bir hareketi, yapılamaz hale getiren veya yapılmasını geciktiren sebeptir. ² Arıza, handicap, mazeret, özür anlamlarına da gelmektedir. ³ Engel kavramı pratikte, bireyin toplumsal yaşamın gereklerini yerine getirmede karşılaştığı sınırlılıklar olarak tanımlanmıştır. ⁴

Kısaca engeli bedeni yetersizlikleri ve özrü olan kişilerin çevre ile etkileşimleri esnasında karşılaştıkları problemler olarak ifade ediliriz.

1.1.2. Engelli

Engelli kelimesi sözlükte; engeli olan, vücudunda eksiği ya da kusuru olan şeklinde yer almaktadır. ⁵

Engelliler kelimesinin Arapça karşılığı el mûavvigun "المعوقون" dur. "عوقا-يعوق-عوقا" kökünden türetilmiştir. Bu kelime engel olmak, alıkoymak anlamını taşır. Bir kişi, bir işi yapmak istediğinde herhangi bir şekilde onu yerine getiremezse bu duruma ta'vig "تعويق" denir. Bu kelime de "عوق" kökünden türetilmiştir.

Ta'vig "تعويق" insanları hayırdan alıkoyma anlamının yanı sıra, kendine hayırlı işler yapmaktan alıkoymak anlamına da gelir. Buradan hareketle insanların kendi işlerini yapmaya, ihtiyaçlarını karşılamaya engel olunması ta'vig "تعويق", engel olunan kişiler de muavvigûn "معوقون" dur. ⁶ Arapçada muavvigûn olarak adlandırılanlar Türkçemizde ise engelliler olarak isimlendirilmektedir.

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, s. 457- 58

² Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3

³ Özön, Nijat, *Büyük Dil Kılavuzu*, s. 293

⁴ Açıköğretim Fakültesi, *Lisans Tamamlama Programı*, s. 20

⁵ TDK a.g.e. s. 457-458

⁶ İbn Manzur, *Lisan-ül Arab*, "Avega", md. s. 279

Engelli bedensel, zihinsel, görsel ve işitsel engellileri içine alan geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür kimselerce oluşturulan kesimler de engelli grupları olarak adlandırılmaktadır. Buradan hareketle pratikte, "bedenen, zihnen, duygusal ve sosyal yönden normalden farklı olan bireyler engelli" ⁷ olarak tanımlanmaktadır.

Kaynaklarda yapılan tanımlardan yola çıkarak yaşamını kısmen veya tamamen idame ettirmeye engeli olan ve toplumsal yaşama katılımı toplumdaki diğer bireylere nazaran daha sınırlı olan kişileri engelli olarak tanımlayabiliriz.

1.1.3. Engellilik

Engellilik kavramı kaynaklarda bir engeli nedeniyle bireyin sosyal yaşamının olumsuz etkilenmesi olarak ele alınmıştır. Pratikte ise engellilik, gerek doğuştan gerekse hastalık ya da kaza sonucu bağımsızlığı, öğrenimi, ya da iş tutması geçici veya sürekli olarak engellenmiş olan bedensel, anlksal engelli durumda olanlar ⁸ olarak tanımlanmıştır.

Engellilik ile ilgili fonksiyon kaybı biçimine göre ayrıntılı ve farklı bir tanımla da şu şekilde yapabiliriz. Kişinin yaşına, cinsiyetine göre vücut yapısındaki herhangi bir bozukluk veya işlev kaybı sonucunda kültürel ve sosyal etkenlere de bağlı olarak, toplumsal yaşamda başkalarıyla eşit düzeyde yer alma fırsatlarının kısıtlanması, sınırlandırılması veya yerine getirilememesi durumudur.

1.1.4. Özür

Sözlüğe göre "özür" kelimesi birden fazla anlama gelmektedir. İlk olarak kusurun, elde olmadan yapıldığını ileri sürme veya bu kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret, ikinci olarak, sakatlık, bozukluk, eksiklik veya elverişsizlik, üçüncü olarak kusur, defo gibi birçok manayı kapsar. ⁹

Arapçada ise özür kelimesi özür dileme aracı, delili veya gerekçesi anlamına gelen bir isimdir. Bunun mastarı "اعذار" kelimesidir. Özür Arapça da el uzrü "العذر." kökünden gelir. Çoğulu el e'zar "الاعذار" dır."العذرى-والمعذرة-والعذرى" kelimeleri aynı anlama gelir. "اعتذر" özrünün kabulünü isteme demektir. Yani özür dilemektir. Özür, ayıplamayı gerektirmeyen veya ayıplamayı bertaraf eden şeyin yanı sıra kusur ve günah

⁷ Doğan, İsmail, "Engelli Kavramı ve Engelli Demografisi", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm, Sempozyum* s.201

⁸ Şahin, Hatice, "Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi?, Toplumun mu?, *Özveri*, sy. 1, s. 48-49

⁹ TDK, *a.g.e.* s. 1150

anlamlarına da gelir. ¹⁰ Kur'an-ı Kerimde "*Musa Hızır'a dedi ki; Artık bundan sonra sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme! Benim açımdan artık sen ma'zur sayılırsın.*" ¹¹ "Özür veya uyarı için öğüt verenlere yemin olsun".¹² buyrulurak bu iki ayette özür şeklinde geçmektedir. Aşağıdaki üç ayette ise "ma'ziret", bir ayette de "meazir" şeklinde kullanılmıştır.

"Uyaranlar dediler ki; Rabbinizden özür dileyelim".¹³ "Artık o gün zulmedenlerin beyan edecekleri mazeretleri fayda vermeyeceği gibi onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez".¹⁴ "O gün zalimlere özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz."¹⁵ "O gün insanoğlu özürlerini sayıp dökse de..."¹⁶ Bu ayetlerde dünyada zulüm yapanların kıyamet gününde özür dilemelerinin bir fayda sağlamayacağı vurgulanmıştır.

Bedeni, zihni ve davranışlara ait olumsuz durumlar ve diğer farklılıklar özrün sonucudur. Özür bireyin yaşadığı toplumun, kültürün beklentilerine, kişiden yapması istenen işlere, diğer kişilerin bireyin durumuna yükledikleri anlamlara göre şekillenir. Buna göre özür, bireyin özürlü kabul edilmesi, buna bağlı olarak da yükümlülüğünün kısmen azalması veya tam olarak ortadan kalkması, ayrıca abdest ve diğer ibadetleri bozan ve sürekli olan durum, kişinin toplumun beklentilerini bozukluk ve sakatlık sonucu yaşadığı sınırlamalar dolayısıyla gerçekleştirememesi halidir.

Kişinin kendisine yüklenilen ve kendisinden yapması istenilen ve beklenen rolleri yerine getirememesi durumu olan özür-engel hali ile bunun sonucunda meydana gelen özürlü engelli olma durumu bireyin yaşamında istenmeyen ve beklenmedik bir durumdur. Örneğin; işitememesinden ötürü yetersiz duruma düşüp bunun sonucunda konuşamayan birey, okulda, sınıfta, sosyal hayatta sözlü iletişime dayalı rolleri istediği gibi yerine getiremeyecek yetersizliği önüne engel olarak çıkacak ya da çıkartılacaktır.

Özrün genel tanımlarının yanında sosyal ve dini tanımları da mevcuttur. Sosyal özür bedensel farklılıkların bazılarının toplumun çoğunluğunca hoş algılanmaması sonucu oluşur. Yani bedensel farklılıklardan sadece bir kısmı sosyal özürlere yol açar. Sosyal

---

¹⁰ el Feyûmi, *El Misbahül Münir*, "E'zera" md. s. 399

¹¹ Kehf, 18/76

¹² Mürselat, 77/6

¹³ A'raf, 7/174

¹⁴ Rum, 30/57

¹⁵ Mü'min, 40/52

¹⁶ Kıyâme, 75/15

özürlere yol açan bu farklılıklar, kişinin yaşadığı kültürün gerektirdiği yetersizlikleri ya da becerilerin yapılmasını doğrudan sınırlamaz. Kişinin bedensel özellikleri farklıdır. Ancak toplumun beklentilerini yerine getirir. Yetersizlik söz konusu değildir. Özür beden farklılığının ya da kişinin işlevi olmayıp, kişinin içinde yaşadığı toplumsal standartların işlevidir. Yani özür toplumun koyduğu standartlara göre değişir.¹⁷

Bu tanıma göre sosyal özür toplumdan topluma değişiklik gösterebileceği gibi aynı toplumda farklı zamanlarda farklı yaklaşımlarla da ele alınabilir diyebiliriz.

Dini açıdan özür ise birkaç şekilde tanımlanır. Bunların en başında ilmihal kitaplarında yapılan ve ibadetlerin edasına yönelik olan tanımlar gelmektedir. Diyanet İslâm ilmihalinde özürün şöyle tanımlandığını görüyoruz.

Devamlı burun kanaması, idrarı tutamama, devamlı kusma, yaranın sürekli kanaması, aşırı ishal, sık sık yellenme kadınların akıntısı gibi abdesti bozan ve kısmen süreklilik taşıyan bedeni rahatsızlıklara özür "mazeret" böyle kimselere de özürlü kimse yani "ma'zur, ma'zure" denir.¹⁸

İlmihal kitaplarında böyle bir tanım yapılmakla beraber bu daha çok abdest ve namazla ilgili bir özür tanımıdır. Ayrıca ibadetlerin edasına yönelik kişilerin görevlerini gereği gibi yerine getirememesine neden olan durumlarda özür kapsamında mütalaa edilir.

Örneğin ayakta duramayan kişinin oturarak, eğilemeyen kişinin imâ ile namaz kılması gibi hasta olan kişinin orucunu tutamaması ya da şartları taşıdığı halde sürekli olan hastalıklar nedeniyle kişinin vekilini hacca göndermesi veya sosyal aktivitelerden farz olanları yerine getirmeye engel olan nedenlerde bu kabildendir.

Kısaca biz özürün ilmihal kitaplarındaki boyutunu değil daha ziyade kişinin kendisinden beklenen rol ve görevlerini gerçekleştirme sürecinde gücünün sınırlanması, noksanlık, işlevsel bozukluk veya yetersizlik dolayısıyla bireyin dini ve sosyal yaşama ve toplumsal bütünleşmeye tam katılımın gerçekleşmesini engellemesi yönünü ele alacağız.

---

¹⁷ Özyürek, Mehmet, *Tutumlar ve Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*, s. 35

¹⁸ Şentürk, Lütfi ve Seyfettin Yazıcı, *Diyanet İslâm İlmihali*, s. 117, bk. Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, s. 162

1.1.5. Özürlü

Sözlük anlamı itibariyle özürlü kelimesi hem insan için hem de eşya için kullanılmakta ve birden çok anlama gelmektedir. Özürlü kavramıyla ilgili yapılmış çalışmalarda da bu kelime farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu anlamlardan bazıları özürlü olan, engelli, ma'zur, mazeretli, noksanlı, hatalı, sakat ve maluldür.¹⁹ Birçok kanuni düzenleme, tüzük ve yönetmelikte ise özürlülerle ilgili farklı isimlendirmeler de mevcuttur.

5378 sayılı özürlüler kanununda özürlü şu şekilde tanımlanmıştır. Özürlü; doğuştan ve ya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan, koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir.²⁰

Başka bir tanımda ise özürlü, bedensel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yeteneklerindeki engelleri nedeniyle çalışma gücünün en az yüzde kırkıdan yoksun olduğu sağlık kurulu raporuyla belgelenen kimseler olarak belirtilir.²¹

Genel olarak yapılan tanımlarda görülüyor ki özürlü ya doğuştan ya da sonradan herhangi bir nedene bağlı olarak bünyesinde geçici veya kalıcı olan fonksiyonlarını engelleyen ve sosyal hayattaki ilişkilerini sıkıntıya sokan bir takım sınırlılıkları bulunan, kendisine özel ilgi, eğitim, dayanışma gösterilmesi gereken toplumun ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeği yadsınamayacak kişidir.

1.1.6. Özürlülük

Özürlülük içeriği ve kapsamı sürekli genişleyen dinamik bir yapıya sahiptir. Özürlülüğün farklı açılardan ele alınmasıyla birlikte gelişen ve değişen bakış açıları ve anlayışlar çerçevesinde de özürlülük tanımında da değişimler meydana gelmiştir. Bu durumda özürlülüğün tanımı ve boyutları konusunda tam bir görüş ve kavrayış birliğinin olmamasına neden olmuştur.

Bedensel, zihinsel ve ruhsal yetilerinde, yaşamın gereği olan fonksiyonların zarar görmesi nedeniyle, kişinin iş ve çalışma hayatını ve toplumla kaynaşmasını belli ölçüde

---

¹⁹ TDK, *a.g.e.* s. 1151

²⁰ 5378 Sayılı Özürlülerle İlgili Kanunun I. bl, md 3

²¹ Uşan, Fatih, "Kamu Ve Özel Sektör Açısından Özürlü İşçi İstihdam", *Özveri*, sy. 2, s. 218

ya da tümüyle engelleyerek sosyal kayıplara neden olan durum, altı aydan daha uzun sürmesi halinde "özürlülük" olarak tanımlanır. Böyle bir durumu bünyesinde bulunduran kişi de özürlü" olarak nitelendirilir.²²

Özürlülük kavramı; anlamı itibariyle, evrendeki her çeşit canlı varlıklardaki noksanlık ya da bozuklukları ifade eder. Konumuz gereği kavram "birey" açısından ele alınacağı için "özürlülük", insanlarda bulunabilen fiziki, beşeri veya akli kaynaklı her türlü eksiklik veya bozukluk şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre fiziksel ya da zihinsel kaynaklı her türlü eksiklik ya da bozukluğu olan bireye "özürlü" denilmektedir.

Özürlülük halinin daha çok insanla ilgili boyutu konumuzu ilgilendirmektedir. Kişinin bedeni- akli veya ruhi fonksiyonlarındaki bir olumsuzluk ve eksiklik de özürlülük halini ortaya koymaktadır.

Özürlülük bedeni ve ruhi bütünlüğün bozulması halidir. Buna bağlı olarak bazı fizyolojik fonksiyonların kısıtlanması, hatta bazen ortadan kalkması söz konusudur. Sonuçta özürlülük bireysel ve toplumsal sağlığı olumsuz etkileyen somut bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.7. Sakat

Sakatlarla ilgili birçok mevzuat ve kanunda hüküm bulunması değişik uygulamalara ve üzerinde anlaşılabilen tanımlamanın olmamasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle ülkemizde olduğu gibi her dilde sakat anlamına gelen birden fazla sözcük mevcut olup sözcükler mevzuat içerisinde ve gerekse günlük konuşmada farklı şekillerde kullanılmıştır.

Sözlüğe göre sakat; vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan engelli, özürlü, bozuk veya eksik²³ anlamlarına gelmektedir. Pratikte ise sakat, bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal özelliklerinde belirli bir oranda fonksiyon kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu normal yaşamın gereğine uyamayacak düzeyde özürleşmiş kişidir.²⁴

---

²² Ölçen, Makbule ve Ali Nejat, *Özürlüler Hukuku Almanya'da Özürlülerin Üretken Dünyası*, s. 12

²³ TDK, *a.g.e.* s. 1246

²⁴ Usta, Hasan, *Bedensel Özürlü Olmanın Sebepleri*, s. 17

9 Aralık 1975 tarihli Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesinde Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar sakat olarak tanımlanmıştır.²⁵ Onüç maddeden oluşan bu bildiri de özürlü kişilerin toplum içinde yerlerini almalarına, topluma üretken bireyler olarak katılmaları konusundaki haklarına ve toplumun bu kişilere karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklarına işaret edilmektedir.

Bu bildirin birinci maddesinde sakatın tanımı yapılmıştır. Üçüncü maddesinde de, özürlü kişilerin, özürlerinin nedeni, durumu ve derecesi ne olursa olsun, aynı yaşta özürlü olmayan kişilerle aynı düzgün yaşam şartlarına sahip olma haklarının olduğu ifade edilmiştir. Bildirin onuncu maddesinde ise özürlü kişilerin her çeşit istismardan, ayrımcı, kötüye kullanılabilir, haysiyet kırıcı kanun ve davranışlardan korunmaları gerektiği belirtilmiştir.²⁶

Bu beyan bize Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kölelerin içinde bulunduğu mağduriyetin giderilmesi için buyurduğu "*Yediğinizden yediniz giydiğinizden giydirin*" buyruğunun bizi yönlendirdiği insan olarak var olan her bir kişinin yaşamında göz ardı edilemeyecek temel hakları vardır ibaresini ve ayrıca ailenin, çevrenin ve toplumun bu hakların gereğini yerine getirmekle insani bir görev olarak yükümlü olduğunu hatırlatmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü ise sakatı; belirlenmiş bedeni ve zihni arıza sonucu uygun bir işi temin etme, muhafaza etme ve bu işte ilerleme ihtimalleri önemli ölçüde azalmış kişi²⁷ olarak tanımlamıştır. İstihdamla ilgili bir tanımlamada ise sakat terimi, uygun bir iş temini, muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri, kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan bir bireyi ifade eder.²⁸

Bu konuda özel ve farklı tanımlar yerine genel bir tanımlamanın kabul edilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmekle beraber bazı alanlar için farklı tanımlara yer verilmesinin gerekliliği de görünen bir durumdur.

Sonuç olarak insanların yapamadığı, yaparken zorlandığı birçok hareket vardır. İşte fiziksel işlevlerin kısıtlılığı söz konusu kişiye günlük hayata katılımında bir engel

---

²⁵ II. Özürülüler Şûrası, "*Yerel Yönetimler Ve Özürülüler Ön Rapor Hazırlama Komisyonlar Taslak Raporları ve Kararları*", Ankara, 2005, s. 39

²⁶ Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, Özürülülerle ilgili Mevzuat, s. 3

²⁷ Arıkan, Çiğdem, *Fiziksel Sakatlığı Olan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Sakatlık Sorunu*, s. 4

²⁸ BÖİB, *a.g.e.* s. 6-7

oluşturduğu sürece o kişi sakat olarak kabul edilir. Bir işin gereklerine uygun olan ve o işi gereği gibi yürütebilen bireyler diğer özellikleri söz konusu olmaksızın bu işi yeterince ve gereğince yapabildikleri müddetçe sakat olarak kabul edilmezler. Örneğin, sağ elini kaybetmiş bir kişi için yaptığı işte bu elini kullanması gerekmiyorsa o kimse sakat olarak kabul edilmeyebilir. Söz konusu durum iş ilişkisi içinde sağ elinde kullanılması gerektirinceye kadar geçerlidir. Ancak sağ el ile yapılan bir işte şüphesiz bu kimse sakat sayılır. Yani kişide mevcut olan nitelik ve özellikler söz konusu olan iş için yeterlilik göstermiyorsa, o kişi bu işte sakat olarak kabul edilecektir.

1.1.8. Sakatlık

Sözlükte sakatlık; sakat olma durumu, malûllük, kaza, terslik anlamlarının yanı sıra yanlış, kusur, hata ²⁹ gibi mecâzi anlamları da olan bir kelimedir. Sakatlık olgusu insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup tarihin her döneminde rastlanılan bu olgunun en gelişmiş ülkelerde bile ortadan kaldırılması günümüze kadar mümkün olmamıştır.

Günlük hayatta tıp, hukuk ve eğitim alanında farklı durumları karşılar şekilde kullanılan sakatlık kavramı ile kimi zaman fiziki anlamda bir noksanlık kimi zaman da bir fiili yapmakta, yeteneksizlik, becerisizlik anlatılmak istenmektedir.

İnsanlarda bulunabilen fiziksel veya düşünsel kaynaklı her tür eksiklik ve bozukluk olarak ifade edilebilecek sakatlık, bir kimsenin görme, işitme veya bedensel gücünü, zekâsının bir kısmını veya tümünü yitirmesi olarak da basitçe tanımlanabilir. ³⁰

Sakatlık; bir eylemin insan için normal kabul edilen sınırlarda veya biçimde yapılabilmesi yeteneğinin özür sonucu kısıtlanması ya da kaybedilmesi olarak ifade edilmekte bu durumda özür ve sakatlık birbirinden ayrılarak şöyle bir örneklendirme yapılmaktadır. Felç bir özür, yürüyememe ise bir sakatlık halidir. Fakat bu iki kavramı her zaman birbirinden ayırmak mümkün olmadığından özürün varlığı, genellikle sakatlık olarak kabul edilmektedir.

Birleşmiş Milletlere göre ise sakatlık; normal bir kişinin bireysel veya sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri bedensel veya zihinsel kabiliyetlerindeki kalıtsal ya da sonradan olma bir engelden dolayı yapamaması

²⁹ TDK, *a.g.e.* s. 1246

³⁰ Uşan, M. Fatih, *İş Hukukunda Sakat İstihdamı*, s. 3-4

olarak tanımlanmaktadır.³¹ Tanımdan sakatlığın bir engel olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bireyden bireye farklı yaşanan bir durum olduğu için sakatlık; bireyler tarafından farklı düzeylerde algılanmak yani bireysel düzeyde bir bozukluğun ifadesi olarak da tanımlanabilir.³²

"Özürlü" gibi terimlerin yaygın kullanımı, toplumda bir kusurmuş gibi görülen sakatlığın kabullenilmesinde güçlük çekildiğinin göstergesidir. Sakatlığın kabullenmesinde sadece toplum değil aile üyelerinin bir kısmı ya da tamamı güçlük çekmekte sakat bireyin varlığı kimi ailelerce utanılacak bir durum olarak düşünülmekte, sakat birey toplumdaki olabildiğince uzak tutulmakta adeta saklanmaktadır. Toplumdan uzak tutmakta, utanç duyma, yanında çevresel düzenlemelerin yetersizliği sebebiyle sakat bireyi koruma duygusu da rol oynamaktadır.

Sakatlık, kişinin öz güven ve öz saygısında azalma, bedeni yapısında değişme, suçluluk, cinsel kimlikte bozulma, depresyon, eşin sadakatinden kuşku duyma, çaresizlik, üzüntü, utanç, öfke gibi değişik duygulara ve durumlara sebebiyet vermektedir. Sakatlığın aniden oluşması, hastalık bilgisinin yetersiz oluşu, tedavi olanaklarından yararlanma veya tedavi sürecinden erken kopma yaşanan olumsuz durumların daha da yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Sakatlığın tespit edilmesinde değişik etkinlik ve uğraş alanlarında farklılıklar görülmektedir ama aslında sakatlık toplumun kişiye verdiği genel bir algılamadır. Burada sakatlığın pek çok tanımına yer verdik ancak; bu tanımları incelerken içinde bulunulan ortamın, kültürün ve zamanın etkisi de göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Her ne kadar burada kavramların tek tek tanımlarına yer vermeye çalışsak da bu kavramları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak oldukça zordur. Sakatlık durumunu ifade etmek için özürlü, engelli ve sakat kelimelerinin her biri farklı şekillerde kullanılmakla beraber söz konusu durum için yapılan isimlendirme yasalarda "özürlü" kelimesi ile karşılanmaktadır. Ancak bazı sivil toplum kuruluşları sakat kelimesini bir kısmı ise engelli kelimesini kullanmaktadır.

---

³¹ Arıkan, Çiğdem, *a.g.e.* s. 3

³² Soyal, Erdem, *Özürlülerin Mesleğe Yönlendirilmesi ve Çalıştırılması ve Bunda Toplum Örgütlerinin Rolü*, s. 14

Bu çalışma da yasal mevzuat ve benzeri alanlar da yapılan açıklamalar gereği her üç kavramda kullanıldı. Dolayısıyla önemli olan bu kavramların hangisinin kullanımının daha uygun olduğundan ziyade onların kapsadığı kitledir. Bu çoğunluk ister özürlü, ister engelli, isterse sakat olarak ifade edilsin önemli olan onları anlayabilmek, ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve engelleri asgariye indirgeyebilmek için azami derecede sosyal dayanışmayı gerçekleştirmek ve toplumsal anlayışı yükseltmektir.

1.2.Türk Mevzuatında Engelli Kavramı ve Engellilik Ölçütü

Türk mevzuatında engelli yerine özürlü kavramının kullanıldığını görmekteyiz. Bugün uygulanmakta olan 01.07.2005 tarihli 5378 sayılı kanuna göre engellilerle ilgili yasanın I. Bölümü yasanın amacını kapsamını, bazı kavramların tanımlarını ve engel esaslarını içine almaktadır. Kanunun üçüncü maddesinde özürlü, özürlülük ölçütü, hafif özürlü, ağır özürlü, bakıma muhtaç özürlü şeklindeki kavramların tanımları yapılmaktadır. Kanuna göre yapılan kavram tanımları şöyledir.

Özürlü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal, ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimleri karşılama güçlükleri olan ve koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir.

Özürlülük ölçütü: Uluslararası temel ölçütler esas alınarak hazırlanan ve gerek duyuldukça revize edilen ölçütlerdir.

Hafif özürlü: Özürlülük ölçütlerine göre, hafif özürlü olarak tanımlanan kişidir.

Ağır Özürlü: Özürlülük ölçütüne göre, ağır özürlü olarak tanımlanan kişidir.

Bakıma Muhtaç Özürlü: Özürlülük sınıflandırmasına göre resmi sağlık kurulu raporu ile ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olacak kişilerdir.³³

---

³³ 5378 Sayılı Özürlülerle İlgili Kanunun I-II-III. bl.

Kanunun II. Bölümü sınıflandırma, bakım, rehabilitasyon, istihdam, eğitim, iş ve meslek analizini kapsar. Kanunun III. Bölümünde ise 17. maddeden 52. maddeye kadar özürllülerle ilgili kanunlar, kurumlar ve değişiklikler yer almaktadır.

1.3. Uluslararası Kuruluşlara Göre Engelli Kavramı

Uluslararası hukuka göre engelliliğin tanımı konusunda kültürler ve toplumlar arasında değişik yaklaşımlar söz konusudur. Ülkemizde olduğu gibi her dilde engelli anlamına gelen özürllü, sakat, malûl, arızalı, kusurlu gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Çeşitli mevzuatlar da ilgili hizmet konularına göre engelli birçok şekilde tanımlanmıştır.

Yapılan tüm tanımlar, tanımı yapılan kişi veya kuruluşun bakış açısına veya tanımın yer aldığı kanuni düzenlemeye göre değişiklikler göstermektedir. Uluslararası hukukta ve hukukumuzda sakatlara ilgili genel tanımlardan çok ilgili düzenlemenin amacına yönelik tanımlar tercih edilmiştir.

1.3.1. Dünya Sağlık Örgütüne Göre Engelli Kavramı " WHO "

Dünya Sağlık Örgütü engellilik kavramını tıbbi yönden ele alarak hastalık sonuçlarına dayanan ve sağlık yönüne ağırlık veren bozukluk, özürllülük, engellilik, olmak üzere üç ayrı kategoride tanımlama ve sınıflandırma yapmıştır. Yapılan tanımlama tıbbi kriterlere göre toplumun verdiği anlamı ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü engelliye özel ihtiyaçları olan insan olarak tanımlamaktadır.³⁴

Bu konuda şöyle bir örnek mevcuttur. Onaltı yaşında trafik kazası geçiren bir çocuğun bacağı dizinin üzerinden kesilmiştir. Çocuğun bacağının olmayışı bozukluk, yürüme yeteneğinin azalması özürllülük, çalışma, normal sosyal etkinliklerden (spor-dans) hoşlanma ve toplumsal ilişkilere girme yeteneğinin azalması ise engellilik hali olarak ifade edilmektedir.

1.3.2. Uluslararası Çalışma Örgütüne Göre Engelli Kavramı " ILO "

ILO engellilik kavramını tanımlarken engellinin yaptığı veya yapabileceği iş ve meslek ile ilişki kurarak engellinin iş hayatına katılabilme yönünü ele almıştır.

---

³⁴ I. Özürllüler Şurâsı, "Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürllüler", Ankara, 2001, s. 74, bk. Aydın, Resa, *Tıbbi Rehabilitasyon Yönünde Özürllülük Epidemiyolojisi*, s. 5

Uluslararası Çalışma Örgütüne göre engelli; fiziksel ve ruhsal bir noksanlık "arıza" sonucu uygun bir işi sağlama "elde etme", o işi koruma "devam etme" ve bu işte ilerleme ihtimalleri önemli bir biçimde azalmış kişidir.³⁵

Yukarıdaki tanımın engellileri yeniden iş hayatına döndürmek adına ele alındığı takdirde engelli ve engellilik kavramına yeni bir boyut kazandıracağını söyleyebiliriz.

1.3.3. Birleşmiş Milletler Teşkilatına Göre Engelli Kavramı "UN"

Birleşmiş milletlerin hedefi dünya çapında tüm insanların hak ve hürriyetlerini korumaktır. Birleşmiş Milletler engellileri; normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtımsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar olarak³⁶ ifadelendirmiştir.

1.3.4. Avrupa Birliği'nin Engelli Kavramına Bakışı

Avrupa Birliğine üye ülkelerin genelinde, dar veya geniş kapsamlı bir engellilik tanımlaması olmakla birlikte yalnız Danimarka'da net bir kanuni tanımlama bulunmamaktadır.

Avrupa Birliğine göre engelli; fiziksel, zihinsel veya psikolojik noksanlıkların neticesinde, normal olarak kabul edilen bir insan için, bir eylem veya fonksiyonun yapılabilmesinin imkânsız kılındığı veya sınırlandığı kişidir. Bu tanımda Avrupa Birliği, Dünya Sağlık Örgütünün aksine bozukluk, özürülük, engellilik kavramlarını aynı anlamda kullanmıştır.³⁷

1.4. Engellilerin Sınıflandırılması

Engelliliğin çeşitleri üzerinde ittifak edilmiş olmamakla birlikte bazı kurumlarca birtakım değerler göz önünde bulundurularak yapılan tanımlar ve gruplandırmalar aşağıdaki şekillerde özetlenebilir.

---

³⁵ Seyyar, Ali, Sosyal Siyaset Açısından Özürülüğe Karşı Mücadele, s. 43

³⁶ Demir, Aydın, Özürülülerin Mesleğe Yöneltilmesi İle İlgili İstihdam Meselesi, s. 4

³⁷ Uşan, Fatih, *a.g.e.* s. 13

1.4.1. Bedensel Engelliler

Bedensel engellilik ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bunlardan yalnızca iki tanesini aşağıda zikrederek bu konunun anlaşılmasına katkıda bulunmasını amaçlıyoruz.

Birinci tanıma göre bedensel engellilik; insan yapı ve biçiminin, fiziksel yönlerinde herhangi bir bozukluk veya eksiklik oluşturarak yine onun bedenle ilgili yeteneklerini engelleyen veya bütünüyle kaldıran engellilik türüdür.³⁸

İkinci tanıma göre ise bedensel engellilik; bireyin doğuştan ya da sonradan olma çeşitli nedenlerle, beden yapısında ve görünüşünde, herhangi bir organın veya sistemin işleyişindeki anormalliğe de bağlı olarak bir nevi engellenme durumuyla karşılaşmasıdır.³⁹

Her iki tanımda da bedensel engelliliğin insanın fonksiyonların da yapı ve biçim bakımından meydana gelen eksiklikleri kısmen veya tamamen vurgulanmakta olup onun yeteneklerini ortaya çıkarmada olumsuz etkiler bırakan ve ihtiyaçlarını, özgürlüğünü dilediği gibi yerine getirmesine mani olan durumlar bildirilmektedir. Buradan hareketle daha kısa bir tanımla şöyle yapabiliriz. İnsan bedeninin yapısında veya fonksiyonlarında fiziksel yönden kısmi veya tam bir noksanlık ya da bozukluk meydana getiren özürsüzlük haline bedensel engellilik bu konumda olan kişilere de bedensel engelli denir.

Bedensel engellileri kendi içinde durumlarına göre aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür.

1.4.1.1. Dış Yapı Engellileri "Görülebilir"

İnsan yapı ve biçiminde oluşan her çeşit ve ölçüde eksiklik ya da bozukluk, belirtileri gözle görülebilen bedensel engelliliklerdir.⁴⁰ Örneğin; görmeyen gözler, işitmeyen kulaklar, konuşma bozuklukları "kekeme", diğerine oranla kısa bir bacak veya olmayan bir kol, insan yapısının fiziksel becerilerini engelleyen örneklerdir.⁴¹

---

³⁸ Seyyar, Ali, *a.g.e.* s. 22

³⁹ Kula, Naci, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, s. 107

⁴⁰ Komisyon, *Bedensel Ve Zihinsel Özürlülerin Sorunları İçin Çağdaş Çözümlere Doğru İlk Adım*, s. 5

⁴¹ Seyyar, Ali, *a.g.e.* s. 23

Kısaca dış yapı engelleri insanın fiziki yapısında somut olarak algılanan her türlü noksanlık ve yetersizliklerdir.

1.4.1.1.1. Görme Engelliler

Sözlükte âmâ kelimesi " عمى " kökünden gelmekte olup örtmek ve perdelenmek anlamına geldiği gibi, iki gözü kör olmak suretiyle görme kabiliyetini bütünüyle yitirmiş bulunan kişi manasına da gelir.⁴²

Âmâ kelimesinin yerine insanın görme duygusunu kaybetmesi anlamında Arapça'da "darir" kelimesi de kullanılmaktadır.⁴³ Bu kullanıma daha çok hadislerde rastlamaktayız. Arapça da " كمة " den üretilmiş olan " اكمة " kelimesi de doğuştan yada sonradan hastalık sebebiyle görme duygusunu kaybetmiş kişi anlamında kullanılır.⁴⁴ Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre ise görme engelli şöyle tanımlanmaktadır. Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Görme kaybıyla birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü olanlar bu gruba girer.⁴⁵

Bu tanımın yanı sıra "Görme engellinin "kör ve az görenin" yaygın kabul gören iki farklı tanımı daha vardır. Bunlardan biri yasal, diğeri eğitsel tanımdır. Yasal tanım tıp alanında çalışanlarca ve sosyal güvenlik kurumlarınca benimsenirken, eğitsel tanım görme engelliler için öğretim düzenlemelerinin planlanması sırasında kullanılır. Yasal tanım nesneldir. Eğitsel tanım özneldir.⁴⁶

Yasal tanım görme keskinliğinin ve görme alanının değerlendirilmesiyle ilgili olup görme yetersizliğinden etkilenmiş olan kişinin var olan yasal imkânlardan yararlanmasında gerekli olan görme gücüne sahip olup olmadığının belirlenmesinde kullanılır.⁴⁷

Eğitsel tanımın yasal tanım kadar kesin ve net değildir. Bunun nedeni eğitsel değişkenlere ve öğretimde okuma metoduna vurgu yapmış olmasından dolayıdır.

⁴² İbn Manzur, *a.g.e.* "Âmâ" md. XV. s. 95, bk. el Feyûmi, *a.g.e.* "Amy" md. s. 43

⁴³ el Feyûmi, *a.g.e.* "Darara" md. s. 36

⁴⁴ el Feyûmi, *a.g.e.*, "Kemehe" md. s. 54

⁴⁵ DİE, *Türkiye Özürlüler Araştırması*, s. 10

⁴⁶ AÖF, *a.g.e.* s. 129

⁴⁷ Kula, Naci, *a.g.e.* s. 84

Özetle görme engelli; çeşitli nedenlerden ötürü görme yetisini kısmen veya tamamen kaybeden kimsedir. Görme engelliler görme kaybının derecesine göre genel olarak körler ve az görenler olarak gruplandırılmaktadır.

1.4.1.1.2. Ortopedik Engelliler

Ortopedik engellilik eğitimciler ve sağlık personeli tarafından farklı farklı tanımlanmaktadır. Ortopedik engellilerle ilgili yapılan ilk resmi tanıma 1962 tarihli Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yönetmenliğinde rastlanmaktadır.

Türkiye Özürlüler Araştırmasında ortopedik engelli şöyle tanımlanmaktadır. Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı olan kişidir. El, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında, kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, cerebral palsi "beyinsel inme", spastikler ve spina bifida "bel çatlağı" olanlar bu gruba girmektedir.⁴⁸

Milli Eğitim Bakanlığınca ortopedik engelli, bütün düzeltmelere rağmen iskelet sistemi, kas sistemi ve eklemlerindeki özürlerinden dolayı normal eğitim-öğretim çalışmalarından yeteri kadar yararlanamayan⁴⁹ olarak ifade edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığının tanımına benzer bir tanımda Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu tarafından yapılmıştır. Bütün düzeltmelere rağmen iskelet, sinir sistemi, kas ve eklemlerinden normal yaşam ve çalışmalarında yeteri kadar yararlanamayacak ölçüde sakatlanmış kimseler ortopedik engelli olarak tanımlanmıştır.⁵⁰

Ortopedik engelliler farklı açılardan gruplandırılmış, bu gruplandırmalar yapılırken ortopedik engelin derecesi ve engele sebebiyet veren etkenler göz önünde bulundurulmuştur.

Engele sebebiyet veren etkenler açısından, merkezi sinir sisteminin zedelenmesi sonucu ortaya çıkan engeller, kas-iskelet sisteminin etkilenmesi sonucu ortaya çıkan engeller, doğuştan gelen ortopedik engeller şeklinde bir gruplandırma mevcuttur.⁵¹

İnsanlar afetler, hastalıklar, kazalar sonucu ortopedik engelli olabilir ve başkasının desteğine ihtiyaç duyabilir. Nitekim araştırmalar kazalar sonucu ortopedik engelli hale

---

⁴⁸ DİE, *a.g.e.* s. 5

⁴⁹ Usta, Hasan, *a.g.e.* s. 22

⁵⁰ Kula, Naci, *a.g.e.* s. 95

⁵¹ Gül, Emine, *Kur'anda Engelliler*, s. 30

gelenlerin doğuştan engellilerden daha fazla olduğunu göstermektedir. Günümüzde koltuk değneği, tekerlekli sandalye, protez gibi bazı araç gereçlerin kullanımıyla ortopedik engelliler kısmen yada tümüyle bağımsız hareket edebilmektedirler.

Özetlersek ortopedik engelli, çeşitli nedenlerden ötürü kemik, kas ve eklemlerin kısmen veya tamamen işlevini yerine getirememesi sonucu özürlü duruma düşen kişidir.

1.4.1.1.3. İşitme Engelliler

İnsanlar kendi ihtiyaçları ve çevre koşulları arasındaki bağdaştırmayı duyuları ile sağlamaktadır. İşitme, görme, koklama, dokunma ve tatma duyuları arasında işitme en önemli yere sahiptir. Çünkü bireyin çevresiyle ilişki kurmasında faydalandığı en temel duyudur. İşitme duyusu kişinin konuşmada kullanılan bir takım sembolleri ve toplumun kullandığı dili normal olarak öğrenmesini sağlar. Bu nedenle konuşma ve işitme iletişimin iki ana ögesi sayılmaktadır. Ayrıca konuşmanın da işitme yoluyla kazanıldığı ve dil aracılığıyla gerçekleştirildiği unutulmamalıdır.

İşitme ve anlama, insanoğlunun diğer insanlarla ilişki kurma yoludur. Doğal olarak buda dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu özellik ise insanı sosyal bir varlık yapar ve düşünmesini, konuşmasını, böylece kendini ve düşüncelerini ortaya koymasını sağlar.⁵²

İşitme, sesin kulak tarafından algılanıp beyindeki işitme merkezlerine iletilmesi ve bu merkezde yorumlanmasıdır.⁵³ İşitmenin gerçekleşmesi için; sesin olması, sesin kulağa ulaşması, o sesin insan kulağının alabileceği frekans ve şiddet sınırları içinde olması, kulaktaki dış, orta ve iç bölümleri aşması, merkeze ulaşması ve merkezce algılanması gerekmektedir. Bu işlevlerden birinin aksaması işitme engelini ortaya çıkarabilmektedir.⁵⁴ İşitme engeli doğum öncesi, doğum anı ya da doğum sonrasında gürültü kaza yaşlılık gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak işitmeyi sağlayan organın işlevindeki arızadan meydana gelmektedir.

İşitme engeli, bireyin işitme duyarlılığını onun gelişim, uyum özellikle de iletişimindeki görevlerini yeterince yerine getirmeme hali şeklinde açıklanmaktadır. İşitme engelli; en iyi teknik işitme cihazları ve eğitim olanakları sağlansa bile, konuşmayı işitmeye dayalı

---

⁵² Atay, Mesude, *İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler*, s. 23

⁵³ Ertürk, Berrin, *İşitme Engelli Çocukların Ailelerine Öneriler*, s. 7

⁵⁴ Atay, Mesude, *a.g.e.* s. 23

olarak anlaması ve geliştirmesi tam olarak mümkün olmayan belirli derecede işitsel yetersizliği olan birey olarak tanımlanır.⁵⁵

I.Özel Eğitim Konseyinde işitme engelli, işitme duyarlılığının, kişinin gelişim, uyum, özellikle iletişimdeki görevlerini yeterince yerine getirmeyiş hali diye tanımlanmıştır.⁵⁶ İşitme duyusundaki problem sosyalleşmeyi ve iletişimi etkilemektedir. İletişim kişinin sosyalleşmesini, bilgi birikimine sahip olmasını, çevresiyle bireysel ilişki kurmasını ve onları anlamasını sağlar.

İşitme duyumuz sağlıklı şekilde gelişmediğinde çevremize ve çevremizde yaşananlara karşı ilgi, güven ve güvensizlik duygularımız etkilenir. Bu tür algılamalar işitme engelli kişiye yanlış ve eksik bilgi verebilir, zekâyı yanıltabilir, bu durum ise dil kavramlarının gelişiminde yanlışlıklar ve problemler meydana getirebilir.

İşitme engelinin insan hayatında meydana getirebileceği bu tür sorunlar da özel eğitimi gerekli kılabilir. Zira sürekli işitme engeli olanlar, engelin özelliği gereği tüm uyum ve gelişimini aksatacak bir engel ile karşı karşıya bulunmaktadır. Yani işitme engeli bireyin sadece dil konuşma ve iletişim kabiliyetini sınırlamamaktadır.

Özetleyecek olursak, özel bir araç ya da teknik kullanmaksızın tek ya da iki kulağıyla konuşmayı anlayabilecek kadar normal düzeyde iletişimini sağlayamayan işitme yoluyla dile ait bilgileri toplamada yetersizliği bulunan ve yetersizliği eğitsel performansını önemli derecede etkilemiş kişilere işitme engelli denir. İşitme engelliler işitme kayıplarına göre sağır ve ağır işitenler olarak derecelendirilmektedir. Ayrıca işitme engellilerle ilgili başka pek çok sınıflandırma da mevcuttur.

1.4.1.1.4. Konuşma Engelliler

İnsan hayatında büyük öneme sahip olan ve insanlık tarihi kadar eski bir süreci bulunan konuşma, doğuştan getirilmeyip sonradan öğrenilmiş önemli bir yetenek ve kazanımdır. Mevcut toplumların hepsinde en yaygın kullanılan iletişim biçimidir. Ayrıca insanların sonradan taklit yoluyla öğrendiği bir beceridir.

Konuşmayla ilgili kişilere ve çeşitli bilim dallarına göre farklı tanımlar yapılmakla beraber ortak özellikler gözetilerek şöyle bir tanım yapılabilir. Bireyin kendisi ve

⁵⁵ Atay, Mesude, *a.g.e.* s. 24

⁵⁶ Ersoy, Özlem ve Neslihan Avcı, *Özel Eğitim*, s. 59

çevresiyle sistemli bir ilişki kurup, bunu devam ettirmesini sağlayan, bünyesinde bir takım geleneksel sembolleri ve tüm bedensel tepkileri barındıran bir iletişim şeklidir.

Konuşma engelli farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Yapılan incelemelerden birinde on değişik konuşma engeli tanımına rastlanmıştır. Konuşma engeline dair yapılan çeşitli tanımlar incelendiğinde genelde konuşma ve dil bozukluğunun birlikte ele alındığını görmekteyiz.

Milli Eğitim Bakanlığı özel eğitime muhtaç çocuklar kanunu'na göre, konuşmanın çıkışında, ritminde titizliğinde vurgularında ses birimlerinin çıkışında artikülasyonunda " ifade kabiliyeti " bozukluk bulunanlara konuşma engelli ⁵⁷ denilmektedir.

Bu tanım birçok nedenden ötürü yeterli görülmemiştir. Tanıma göre engellilerin beş değişik konuşma rahatsızlığına sahip oldukları görülmektedir. Tanımda yer alan terimlerden bazıları eş anlamlıdır ya da aynı rahatsızlığı ifade etmektedir. Örneğin konuşmanın akışında bozukluk ve konuşmanın ritminde bozukluk ifadeleri kekemeliği, yani aynı durumu yansıtmaktadır. Keza, vurgularda bozukluk ifadesi de konuşmanın ritmi ile ilgilidir. Ayrıca, ses birimlerinin çıkarılışında bozuklukta ifade bozukluğunun bir başka izahıdır.

Konuşma esnasında vurgu yanlışları yapan bir kişinin de ne derece konuşma engelli olduğu da ayrı bir tartışma konusudur. Bundan dolayıdır ki konuşmada engelli olanların tanımının daha tutarlı ve daha genel bir biçimde yapılması gerekmektedir. ⁵⁸

Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre herhangi bir nedenle konuşamayan veya konuşmanın hızında akıcılığında ifadesinde aksaklık ve ses bozukluğu olan kişi konuşma engellidir. İşittiği halde konuşamayan, gırtlığı alınanlar konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi "söz yitimi", dil, dudak, damak, çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir. ⁵⁹

Konuşma engeli yapısal-görevsel dil bozuklukları ve psikolojik nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Konuşma engelinin, kekemelik, ritim bozukluğu, işitme özüne bağlı

---

⁵⁷ Seyyar, Ali, *a.g.e.*, s. 26

⁵⁸ Seyyar, Ali, *a.g.e.*, s. 26

⁵⁹ DİE, *a.g.e.* s. 10

bozukluklar " lal " olma gibi pek çok çeşidi vardır. Bunlardan hiç konuşamama durumuna dilsizlik denir.⁶⁰

DİA da dilsiz ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir.

Konuşma yeteneğinden yoksun bulunan kimseye dilsiz denir. Arapça da karşılığı ahrestir. Bu kelime Türkçede de ahras, ahraz şekline kullanılır. Sözlü beyanın önem taşıdığı dini ve hukuki meselelerde dilsizin konumu, hak ve görevleri İslâm hukuku kaynaklarında ayrıca ele alınmış ve dilsizle ilgili bazı özel hükümlere yer verilmiştir. Anadan doğma dilsizlerin konuşamamanın yanı sıra bilgi edinme ve anlama imkânlarının da kısıtlı olduğunu göz önünde bulunduran fıkıh âlimleri, bu durumun dini mükellefiyete ve edâ ehliyetine kısmen veya tamamen engel teşkil eden bir arıza olduğu kanaatine varmışlardır.⁶¹

Günümüzde dilsizler özel eğitimle okuma yazma ve iletişim imkânına kavuşturulmuştur. Konuyla ilgili olarak geçmiş asırlarda tıp bilgisinin ve imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle olacak ki eski kaynaklarda dilsizle ilgili dini ve hukuki hükümlere yer verilmesine rağmen dilsizliğin kaynağı, düzeyi, okuma, yazma ve diyalog imkânı gibi açılardan bir takım ayrımlara ve farklı hükümlere pek rastlanmamaktadır. İslâm âlimleri dilsiz tabiriyle çoğunlukla söyleneni duyan ve anlayan ancak diliyle ifade edemeyen kişiyi kastetmişlerdir. Hâlbuki doğuştan dilsiz olanlarla konuşma yetisini sonradan yitiren ya da duyduğunu anlayan okuma yazma bilen dilsizlerin değişik hükümlere tabi olacağı açıktır.

Genel olarak dil ve konuşma problemleri, kişiler arası sözel diyaloglarda çeşitli nedenlerden ötürü herhangi bir seviyede aksaklık ve düzensizlik meydana getiriyorsa bu durumda bir konuşma engelliliği söz konusudur. Bu konumdaki kişiler birer konuşma engellidir.

1.4.1.2. İçyapı Engellileri "Görülmeyen"

Dolaşım, solunum, sindirim, işlevlerinin sürdürülmesini engelleyen eksiklik ya da bozukluklara denir.⁶² Daha net bir şekilde ifade edecek olursak; iç organların bozukluk ve eksikliklerinin oluşturduğu ve kişideki fiziksel yetenekleri kısmen veya bütünüyle

⁶⁰ Gül, Emine, *a.g.e.*, s. 29

⁶¹ Öğüt, Salim, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, "Dilsiz" md. IX, s. 303

⁶² Komisyon, *a.g.e.* s. 5

engelleyebilen sindirim, dolaşım, solunum aygıtlarında oluşabilen bedensel engelliliklerdir.⁶³

İçyapı engellilerini kısaca kişinin bedeni yapısında belirtileri gözle görülemeyen ancak onun hareket kabiliyetini kısıtlayan veya tamamen ortadan kaldıran, kişiyi olumsuz konuma düşüren bozukluk ya da noksanlıklar olarak ifade edebiliriz.

1.4.1.2.1. Süreğen Engelliler

Süreğen engelliliği bulunan kişiler de bedensel engelliler içerisinde değerlendirilmektedir. Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre süreğen engellilik; kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesine neden olan sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıkları kapsar. Kan hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, ruhsal davranış bozuklukları, sinir sistemi hastalıkları, Hiv, bu engelliliklerden bazılarıdır.⁶⁴

Süreğen engellilik kişinin değişik etkinliklere katılımını sınırlandırdığı gibi tıbbi sorunların ve bakımların da sürekli olmasını gerektiren bir durumdur

1.4.2. Zihinsel Engelliler

İnsanı diğer canlılardan farklı olarak üstün kılan ve onu sorumluluk makamına getiren en önemli özellik akıl nimetidir. Akıl da dikkat, yargılama, fikir yürütme, düşünce, zihin gibi unsurlardan oluşur. Bu nimetten yoksun bulunma en büyük engellilik durumudur.

Zihinsel engellilik birçok disiplinle bağlantılı olduğundan bu engellilik durumu farklı bakış açılarından ele alınmıştır. 1940'lı yıllardan bu yana zihinsel engellilikle ilgili tanımlar yapılmaktadır. Tanımlar yapılırken tanımın yapıldığı zaman ve tanımı yapan kişilere göre zihinsel gerilik, zihinsel özür, geri zekâlılık, zekâ geriliği ve zihinsel engel gibi kavramlar kullanılmış ayrıca yapılan ilk tanımlarda tıbbi ve biyolojik ölçütler esas alınmıştır.

Zihinsel engellilik doğum öncesi, doğum esnası ve sonraki gelişim sürecinde değişik nedenlerle kişinin zihinsel gelişim ve fonksiyonlarında oluşan sürekli yaşlanma,

---

⁶³ Seyyar, Ali, *a.g. e.* s. 23

⁶⁴ DİE, *a.g.e.* s. 11

duraklama ve gerileme hali ile bunun sonucu olarak etkili uyumsal davranışlarda yetersizlik ve gerilik gösteren sürekli bir durumdur. ⁶⁵ Ayrıca insanların akılcı düşünebilmesi ve buna dayanan davranış becerilerini kısmen ya da bütünüyle engelleyen engellilik halidir. ⁶⁶

Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre; zihinsel engelli; çeşitli derecelerde zihinsel yetersizliği olan kişidir. Zekâ geriliği olanlar " mental reterdasyon ", "down sendromu" "fenilketonüri" zekâ geriliğine yol açmışsa bu gruba girer. ⁶⁷

Kaynaklarda tıp, hukuk, eğitim, gibi farklı disiplin sahalarında görev yapanlardan oluşan Amerikan Zihinsel Özürlülük Birliği "Amerikan Association on Mental Retardation" tarafından son otuz yıl içerisinde beş kez zihinsel engellilik kavramının tanımlandığını görmekteyiz.

"AAMR" bireylerin zihinsel engelli olup olmadığını belirlerken genel zekâ fonksiyonlarında ortalamanın altında olma, uyumsal davranışlarındaki yetersizlik, gelişimsel süreçten orijin alma yani zihinsel gelişimin meydana geldiği dönemleri esas almıştır.

"AAMR" zihinsel engelin; bireyin hâlihazır fonksiyonlarında önemli derecede geriliği ifade ettiğini belirtmektedir. Bu durum zihin fonksiyonlarında ortalamadan önemli derecede geride olma ile aşağıdaki uyumsal davranış alanlarından en az iki ya da daha fazlasında sürekli olan sınırlılıkla kendini göstermektedir.

AAMR'nin tanımında belirtilen uyumsal davranış alanları; iletişim, öz bakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, toplumsal yararlılık, kendini yönetme, sağlık ve güvenlik, akademik işlevler, boş zamanları değerlendirme, iş yaşamı'dır. Aynı tanıma göre zihinsel engellilik onsekiz yaşından önce kendini göstermelidir. ⁶⁸

Gelişim sürecinde ortaya çıkan, uyumsal davranışlardaki yetersizlik ile karakterize, genel zekâ fonksiyonlarında önemli derecede ortalamanın altında olma durumu da bir zihinsel engelliliktir. ⁶⁹

---

⁶⁵ Komisyon, *a.g.e.* s. 8

⁶⁶ Uşan, Fatih, *a.g.e.* s. 49

⁶⁷ DİE, *a.g.e.* s. 10

⁶⁸ Ersoy, Özlem ve Neslihan Avcı, *a.g.e.* s. 144

⁶⁹ Ün Yıldırım, Necmiye ve İlker Yılmaz, "Mental Reterdasyon ve Fiziksel Uygunluk", *Özveri*, sy. 1, s. 85

Kaynaklarda zihinsel engelliliğin üç kısımda mütalaa edildiğini görüyoruz.

1.4.2.1. Sürekli Zihinsel Engelliler "Mecnûn"

Mecnûn: Sözü ve fiilleri doğru olmayan kimsedir. *Cünûn-i Mutbık*: Sürekli sayılan delilik halidir. Ebû Hanife'ye göre, bir aydır bununla ramazan orucu düşer. Ebû Yusuf'a göre bunun ekseri bir gündür. Bununla beş vakit namaz düşer. İmam Muhammed'e göre tam bir yıldır. Sahih olan da budur. Çünkü bu süre içinde oruç, namaz ve zekât gibi bütün ibadetler düşer.⁷⁰ Mecelle de mecnunun deli olarak tanımlandığını ve ikiye ayrıldığını görüyoruz. *Mecnûn-ı Mutbak*: Deliliği devamlı olan kimse, *Mecnûn-ı Gayri Mutbak*: Kâh deli olup kâh iyileşen kimsedir denilmiştir.⁷¹ *Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusunda cünûn*; delilik, güzel ile çirkin şeylerin aralarını temyiz, akıbetlerini idrak eden kuvvei akliyenin ihtilalinden ibarettir⁷² denilmektedir. Ayrıca Hasan b. Nisaburi *Ukalâ-ül Mecânin* adlı kitabında cünûn durumunun örtülmek manasına geldiğini, bir şey örtüldüğü zaman cenneşşey'i, gece örtüldüğü zaman cennenleyle'i denildiğini belirtmiştir.⁷³

1.4.2.2. Kısmi Zihinsel Engelliler "Sefih"

Sefih: Ferah ve gadab'dan insana ârız olan, işinde, zihninde ve davranışlarındaki hafiflikten ibarettir. Onu aklın tavrı ve şeriatın mûcibi hilafına amel etmeye sevk eder.⁷⁴ Mecellede ise sefih; parasını pulunu israf eden budala kimsedir denilmektedir.⁷⁵

1.4.2.3. Geçici Zihinsel Engelliler "Ateh"

Ateh "Ma'tuh" : Bir ehliyet arızası, akıl eksikliği ve zayıflığı ile bir bunama halidir. Bu durumda olan kimseler ma'tuh olarak adlandırılmıştır.⁷⁶ Mecellede ise ma'tuh, bunak kimse⁷⁷ olarak tanımlanmıştır. *Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusunda* da bunaklık; bir afettir ki akılda haleli mucip olur, sahibinin sözleri vesair işleri kâh akilane ve kâh mecnunane bulunur denilmektedir.⁷⁸

⁷⁰ Seyit Şerif Cürçani, *et-Tarifat, "Mim" bl*, s. 205

⁷¹ Ali Haydar Efendi, *Düreri'l Hükkam Şerhi Mecelletil Ahkam*, md. 944 s. 10-11

⁷² Ömer Nasuhi Bilmen, *Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*. VII. s. 234

⁷³ Hasan b. Muhammed İbn Habib en Nisaburi, *Ukalâ-ül Mecânin*, s. 39

⁷⁴ Seyit Şerif Cürçani, *a.g.e.* "Sin" bl. s. 122

⁷⁵ Ali Haydar Efendi, *a.g.e.* md. 946, s. 13

⁷⁶ Seyit Şerif Cürçani, *a.g.e.* "Ayn" bl. s. 180

⁷⁷ Ali Haydar Efendi, *a.g.e.* md. 945, s. 13

⁷⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.* I. s. 234

Muhammed Ebû Zehre el-Cerime adlı eserinde delilik ve bunaklığın idrak yeteneğini sakatlayan ve insanın olayları doğru değerlendirmesine engel olan bir arıza olduğunu, alimlerin bu iki durumun kapsamı hakkında ihtilaf ettiklerini genellikle delilikle birlikte heyecan ve dışa dönük düzensiz hareketler yapıldığını, bunaklıkta ise sessizlik ve iç kapanıklık halinin yaşandığını belirtir. Bu ikisi arasındaki farkı ise şöyle açıklar. Bunaklıkta bazen temyiz yeteneği olur, bu durumdaki kişi kimi zaman mümeyyiz olur, bazen de mümeyyiz olmaz. Ayrıca bazı bilginlerin bunamayı bir delilik çeşidi saydıklarını söyler. Delinin hüküm ve süreklilik açısından deliliği daimi kabul edilse de kişi bazen bu durumundan kurtulabilir. Eğer delilik bir ay sürerse bu deliliğin cünûn-i mutbık sayılacağını, ara sıra akli başına gelen kişinin deli hükümlerine tabi olacağını, bu kişinin tamamen iyileştiği öğrenilinceye kadar deli sayıldığını, akli başında olduğunda bunak kabul edileceğini veya bunak hükmü alacağını da ifade eder.

Yine bu eserinde Abdülaziz el Buhârî'nin zihinsel engellilik ve çeşitleriyle ilgili şu ifadelerine yer verir. Aklın fonksiyonunu yok eden, insanın normal fiillerine zıt hareket etmesine yol açan, öteki organlarında herhangi bir gevşeklik meydana getirmeyen durum deliliktir. Bu tarife göre delilik bunama halini de kapsar.

Zihinsel engellilik ise üçe ayrılır. İlkinde; insanın beyninde yaratılıştan gelen bir eksiklik olup, ilaç ve tedaviye yanıt verilmeyen, iyileşme umudunda bulunmayan bir durum mevcuttur. İkincisinde insanın normal durumunun, akla sürekli bir rahatsızlık gelmesi sonucu yok olmasından kaynaklanan, ilaçlarla tedavi edilme imkânında bulunan bir hal vâkidir. Üçüncüsünde ise kişinin akli yaratılıştan sağlam olduğu halde, hasta zihnini bir araya toplayamaması söz konusudur.⁷⁹

Zihinsel engelliliğin medeni kanunumuzda temyiz gücünü kaldıran bir akıl hastalığı ve akıl zayıflığı olarak ifade edildiğini görmekteyiz. Tıbben akıl zayıflığı, akıl hastalığı içerisinde ele alınsa da hukuki açıdan bu iki kavram arasında fark olduğu ifade edilmiştir. Akıl zayıflığı, akıl hastalığının bir türü ya da derecesi değil, ondan farklı bir bozukluk olmasının yanı sıra kişide doğuştan var olan ya da sonradan ortaya çıkan akılsal fonksiyondaki bir yetersizlik, az gelişmişlik, duraklama ya da gerileme durumunu ifade eder. Bunaklık, aptallık, delilik, budalalık denilen durumlar buna örnek

⁷⁹ Muhammed Ebû Zehre, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, s. 426-430

olarak gösterilir. Bu durumlardan bir kısmının akıl zayıflığına girdiği bir kısmının ise girmediği ileri sürülmüştür. Zikredilen durumlar tıbben akıl hastalığına girse de hukuken akıl zayıflığına girer.⁸⁰

Zihinsel engelli kimselerin irade beyanı herhangi bir hukuki sonuç meydana getirmediğinden irade ile ilgili yapılan beyanlarda hukuki bir sonuca varılamaz. Yine İslâm fıkında objektif sorumluluk kabul gördüğü için zihinsel engelli olan kişilerin verdiği zararlar kural gereği kendi malından karşılanır.

İslâm âlimlerinin zihinsel engellilerin kısıtlı sayılmasında fikir birliği etmelerinin ana sebebi bu konumdaki kişileri korumaktır. Tasarruflarının geçersiz sayılmasının nedeni ise bu kişilerin topluma ve kendilerine verecekleri zararı önlemektir.

Zihinsel engellilerle ilgili günümüzde eğitim açısından ve psikolojik açıdan olmak üzere iki sınıflandırma mevcuttur. Zihinsel engelli bireylerin kişisel ve sosyal yönden gelişip, başkalarının yardımına ihtiyaç duymadan kendilerine yetebilen bağımsız bireyler olarak aile ve toplumsal hayata katılabilme olanakları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekte zihinsel engelli bireyin uyum sürecini sağlamak amacıyla günümüzde yeni yöntemler geliştirilmektedir. Bu yöntemlerle engelli bireyin bağımsız hareket edebilmesi hedeflenmekte yemek yeme, giyinme, tuvalet eğitimi ve sosyal fonksiyonlarını ne derecede başarabildiği incelenmektedir.

Şu ana dek yapılan ayrıntılı açıklamalar ışığında özlü bir zihinsel engellilik tanımını şöyle yapabiliriz. Aklın fonksiyonlarının kısmen veya tamamen kaybedilmesiyle oluşan kişinin düşünebilme ve buna bağlı davranış yeteneklerini olumsuz etkileyen engellilik türüdür

1.4.3. Ruhsal Engelliler "Akıl-Ruh Hastaları"

İnsanlar kalıtsal, bireysel, çevresel etkenlerin yanı sıra aile, okul veya toplumun aşırı baskısı altında bulunma, depresyon ve stres gibi birçok sebepten ötürü ruhsal engelli olabilirler. Ruhi davranış bozuklukları yavaşça ortaya çıkıp normal dışı davranışlar şeklinde kendini gösterir. Olumsuz etkenler dolayısıyla kişilerin ruh sağlığı bozulup kaybolabilir.

---

⁸⁰ Zevkliler, Aydın, *Medeni Hukuk*, s. 212

Değişik sebeplerle ruhi ve akli özelliklerinde, hayatın gereklerine uyamayacak düzeyde devamlı olarak beceri ve fonksiyon kaybı gösteren kişiye ruhsal engelli, akıl hastası veya ruh hastası denmektedir.⁸¹

Ruhsal engelliler, psikozlar " akıl hastaları " ve psiko nevrozlar "nevrotik hastalar" olarak iki grupta değerlendirilmektedir.

Genel olarak çeşitli nedenlerle akli melekeleri zedelenmiş uyum süreci gerektiği gibi tezahür etmeyen yani beceri ve fonksiyon uyumsuzluğu yaşayan kişilere ruhsal engelli " akıl hastası" denilmektedir.

---

⁸¹ Seyyar, Ali, *a.g. e.* s. 33–34

BÖLÜM 2: KURAN VE SÜNNETTE ENGELLİLİK

Ayet ve hadislerde engeli olmayan insanla engeli olanın aynı ölçüde sorumlu tutulmadığını, ancak engelli kişilerin durumlarının da görmezlikten gelinmediğini müşahede etmekteyiz. Dinimizin uygulamalarda kolaylık ilkesini esas edindiğini Peygamberimizin de buna bağlı olarak davranış ve uygulamalarında kolaylık ilkesinden hareket ettiğini bir nevi de bununla sorumlu olduğunu görüyoruz. Burada kolaylıktan kastedilen hasta, aciz ve engelli olan kişilere güçlerini esas alarak bazı davranışları yapma veya yapmama hakkının tanınmış olmasıdır. Kolaylık ilkesi esas olduğundan engelli kişiler zorluk ve problemlerle karşılaşmadan üzerlerine düşen sorumlulukları rahatça yerine getirebilmektedirler. Bu da bize islâmın çok gerçekçi bir din olduğunu gösterir. Peygamberimizin "*kolaylaştırınız zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz*"⁸² hadisi kolaylık ilkesiyle ilgili güzel bir misaldir.

Engelliliğin en ağırından en hafifine kadar kişilerin konumu ile ibadetlerin erkân ve şartlarının ayrı ayrı göz önünde bulundurularak edâ edilmesinin Kur'an-ı Kerimde hadislerde ve bunların şerh ve yorumu mahiyetindeki temel İslâmi kaynaklarda detaylı biçimde araştırıldığını görmekteyiz. Biz de bunları değerlendirerek bu bölümde engellilerle ilgili ayrıntıların üzerinde duracağız.

2.1. Ayetlerde Engellilik

Kolaylığı ve gücü umumi bir prensip olarak kabul eden yüce kitabımız engellileri de güçlerinin yetmeyeceği davranışlara muhatap kılmamıştır. "*Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.*"⁸³ "*O size dinde zorluk kılmadı.*"⁸⁴ "*Allah her şahsı ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.*"⁸⁵ ayetleri bunun delilleridir.

Kur'an-ı Kerime göre sağlıklı ya da engelli olan her insan değerlidir. İnsanın bu değeri yaratılış ve nimetler açısından olmak üzere yüce kitabımızda iki açıdan ele alınmıştır.

Yaratılış açısından; insanın yaratılış aşamaları ayrıntılı olarak anlatılmış ve insan kâinattaki varlıklar içerisinde en şerefli, kıymetli, üstün ve kâmil olan tek varlık olarak

---

⁸² Buhâri, "İlim", 11, "Cihad", 164, Ebû Davud, "Edeb", 17

⁸³ Bakara, 2/185

⁸⁴ Hac, 22/78

⁸⁵ Bakara, 2/286

zikredilmiştir. İnsanın diğer mahlûkata üstünlüğünün bedeni yapısıyla değil ilâhi emirlere muhatap kılınması, irade ve akıl sahibi olması, iyi ve kötüyü ayırt edebilme yeteneği olması dolayısıyla olduğu da Kur'an-ı Kerimde ifade edilmiştir.

"Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel rızıklar verdik; yine onları yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık." ⁸⁶ buyurmak suretiyle Cenâb-ı Hak insanın üstünlüğünü açıkça bildirmiştir. Ayrıca insana bahsettiği izzet ve ikramın bir özetini vererek onun âlemdeki özel yerine de vurgu yapmıştır.

Kaynaklarda insanın diğer varlıklardan üstünlüğü, şanı, Allah'ın insana verdiği fiziki güzelliği, kulak, göz, el gibi uzuvlarını daha becerikli bir şekilde kullanması, başka birtakım varlıklardan kendi hizmetinde faydalanması, icadlar yapabilmesi, konuşabilmesi, okuyup yazabilmesi, gülüp ağlaması, olayları fark edip ilişkiler arasındaki neden sonuç bağına kurabilmesi, buna bağlı olarak geleceğe dair programlar ve hazırlıklar yapması, güzel-çirkin, iyi-kötü, doğru-yanlış kavramlarına sahip olması, özetle maddi-fiziki, ahlaki-ruhi, kabiliyetlere sahip olmasına da bu ayetle işaret edildiği ifade edilmektedir.

"Biz emaneti, göklere, yere, dağlara teklif ettikte onlar bunu yüklenmekten çekindiler, sorumluluğundan korktular. Onu insan yükledi..." ⁸⁷ ayetiyle de insana yüklenen sorumluluğa değinilmektedir. Yine insana yüklenen emanetin yüceliğine, sorumluluğun yerine getirilmesi halinde sevap kazandıran, terk edilmesi durumunda ise cezası olan ibadet ve davranışlara, akıl ve düşünce kabiliyetine de burada dikkatler çekilmektedir.

Allah'ü Teâla yeryüzünde iradesini temsil etmek üzere insanı yaratmış ve ona orada ilâhi hükümlerini gerçekleştirme görevi vermiştir. Bunun delili ise *"hatırla ki Rabbin meleklere ben yeryüzünde bir halife yaratacağım dedi"* ⁸⁸ ayetidir. *"Gökleri ve yeri yerli yerince yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş ancak O'nadır."* ⁸⁹ *"Allah ki yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır."*

---

⁸⁶ İsrâ, 7/70

⁸⁷ Ahzab, 33/72

⁸⁸ Bakara, 2/30

⁸⁹ Tegâbün, 64/3

*Sonra onun zürriyetini dayanaksız bir suyun özünde üretmiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır."*⁹⁰

*"Andolsun ki biz insanı pişmiş kupkuru bir çamurdan şekillenmiş kara balçıktan yarattık."*⁹¹ *"Sudan bir insan yaratıp onu nese ve sıhriyet yakınlığına dönüştüren O'dur..."*⁹² *"Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık."*⁹³ Bu ayetler de bize Allah'ü Teâlanın insanı ruh ve beden meziyetleri bakımından canlıların en mükemmeli kıldığını göstermektedir. Ayette geçen "en güzel biçimde yarattık" ifadesi bu noktayı belirtmektedir. Buna göre insan özgür iradesi ile meziyetlerini güzel kullanarak olgun bir insan olmalıdır. Yoksa insan şuurlu varlıkların ve canlıların en aşağı mertebesinde yer alacaktır. Kulluk ve akıl emanetlerine riayet edilmediğinde zulüm ve bilgisizliğe sapılabilir. İşte bu sebeple Allah insanı teklifleri ile sorumlu tuttuğunu böylece onu çeşitli şekillerde de imtihan ettiğini açıkça bildirmekte Allah'ın insanları her şeyiyle mükemmel yaratmasına rağmen bazılarının küfrü, bazılarının da iradesiyle imanı seçtiğine de bu ayette işaret edilmektedir.

Nimetler açısından ise Allah'ü Teâla evrende yarattığı her şeyi insanoğlu için yaratarak onun hizmetine sunmuş ve ona görülebilen ve görülemeyen sayısız birçok nimet bahşetmiştir. Düşünme, anlama, konuşma, öğrenme, duyma ve görme kabiliyeti bu nimetlerden bazılarıdır. *"Sizin için işitme, görme ve idrak organları yarattı."*⁹⁴ ayeti bunun delilidir.

Bu nimetleri iyi değerlendiremeyenler Kur'an-ı Kerimde şu şekilde yerilmektedir. *"Şüphesiz ki Allah katında yürüyen canlıların en kötüsü düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir."*⁹⁵ *"Onlar sağırlar, dilsizler, körlerdir. Bu sebeple onlar geri dönemezler."*⁹⁶ Engelli kapsamında olmadığı halde yani tüm bedeni himmetlere sahip olduğu halde gerçekler karşısında davranışları itibariyle engelli konumdaymış gibi davrananların durumuna da bu ayetlerle işaret edilmektedir.

---

⁹⁰ Secde, 32/7-9

⁹¹ Hicr, Mü'minûn, 23/12-14

⁹² Furkan, 25/54, Alak, 96/1-2 Rahman 55/14, Mü'minûn, 23/12-14

⁹³ Tin, 95/4

⁹⁴ Beled, 90/8-9

⁹⁵ Enfal, 8/22

⁹⁶ Bakara, 2/18

"Dünyada yararlandığınız nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz." ⁹⁷ Bu ayette kastedilen nimetler müfessirlerce göz, kulak ve beden sağlığı olarak yorumlanmakta ve Allah'ın kullarının bu uzuvlarını nerede kullandığını bilmesine rağmen sorgulayacağı belirtilmektedir.

"Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül bunların hepsinden sorumludur." ⁹⁸ buyurarak da varlığı itibariyle engelli diye nitelenen bu kimseleri kendisine konu edinmiştir.

Bütün varlıkları yaratan ve rızıklandıran Allah'tır. İnanan inanmayan, itaat eden, isyankâr olan, sağlıklı veya engelli olan her canlı önce insan olması dolayısıyla Allah nezdinde eşit ve kıymetlidir. Ancak insanlar hakları açısından eşit olsalar bile amelleri ölçüsünde farklı değerlere sahiptirler. Bu değerlerini inanarak ve itaat ederek koruyabilir, O'na ortak koşarak, ikiyüzlü davranarak ya da isyan ederek yitirebilirler.

Bunun yanı sıra "herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır." ⁹⁹ Kur'an-ı Kerimde insanları değerlendirirken bu dereceleri oluşturan inanç, ahlak ve ameli esas almaktadır. "Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız O'ndan en çok korkanınızdır." ¹⁰⁰ ayeti de insanların değerinin ırkı, cinsiyeti, zenginliği, engelli veya sağlıklı oluşlarına göre değil güzel ahlak, salih amel, itaat ve amelleri ölçüsünde olduğuna dikkatleri çekmiştir.

Kur'anda; dünya ve ahiret hayatında, hakiki anlam ve çoğunlukla da mecâzi anlamda görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engellilik ile genel anlamda hastalıklardan söz edildiğini görüyoruz. Gerçek anlamda engelliliğin daha çok "taabbudi" (ibadet) hükümlerde ruhsat bildirme bağlamında ayrıca benzetme, tedavi etme ve değer verme bağlamında da zikredildiğini görmekteyiz. Mecâzi anlamda engelliliğin ise daha çok "kişilerin ilahi gerçeklere duyarsız kalması" bağlamında geçtiğini müşahede ediyoruz. Ahiret yaşamında görme, duyma, konuşma engelli olmak, hakiki ve mecâzi bağlamda inanmayanlar için kör, dilsiz, sağır olmaları ya da kendilerini mutlu edecek durumları, görmemeleri, işitmemeleri ve delil ile konuşamamaları anlamındadır.

---

⁹⁷ Tekâsür, 102/8

⁹⁸ İsrâ, 17/36

⁹⁹ Tevbe, 9/20

¹⁰⁰ Hucûrat, 49/13

Hastalık, işitme, görme, konuşma, anlama engelliliği ile ilgili ayetlerin büyük çoğunluğu mecâzi anlamdadır. Bedeni anlamda engellilik ve hastalık ile ilgili ayetlerin sayısı çok azdır.¹⁰¹

Ayetlerde görme engelliler; doğuştan kör anlamına gelen, "ekmeh", "âmâ", "umy", kelimeleri ile tanımlanmıştır. Âmâ kelimesinin sadece fiziksel mâna içermeyip kalp ve âhîret körlüğü gibi mânaları da içerdiğini görmekteyiz.

Konuşma engelliler; bu dünyaya doğan bir kimsenin konuşmaması, cevap vermemesi yada cehaletinden susması anlamını taşıyan "ebkem", "bükm", kelimesi ile tanımlanmıştır.

İşitme engelliler; kulağın kapanması, duymanın ağırlaşması manasının yanı sıra duyduğu halde duyduğu şeyin kendisine fayda vermediği kimseler olarak mecâzi anlamda¹⁰² "esam", "summ", kelimeleri ile tanımlanmıştır.

Ortopedik engelliler; yürüme engelli kimseler anlamına gelen "a'rac" kelimesi ile tanımlanmıştır.

Zihinsel engellik diğer engel çeşitleri gibi hakiki ve mecâzi anlamda değerlendirilmiş ve bu engel türü "sefih, akılsız ", "mecnûn, deli " kelimeleri ile ifade edilmiştir.

Kur'an-ı Kerimde her türlü hastalık, özür, engel ve fiziki zarardan söz edilmektedir. Süreğen engellilikleri ifade eden ayet-i kerimler genel anlamdaki ayetlerin muhtevasına dâhil edilebilir. Kuran-ı Kerimde sürekli tedavi gerektiren engelliliği olan kimseler için daha çok marad kelimesi ve ondan türetilen kelimelerle ayrıca merid, ebras, darr, durr, üli'd darar, muzdar, sû, ezâ, azâb, şerr kelimelerinin kullanılmakta olduğunu görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim görme engellilerin gerek ibadet, gerekse sosyal yaşamlarında onların içinde buldukları şartlara uygun çözümler üreterek hukuklarının düzenlenmesine ışık tutmuştur. Onları toplumun içinde var olan birer birey olarak tanımış gerek kişisel gerekse toplumsal hayatlarında daha çok özürleri oranında kolaylaştırıcı ilkeleri öne çıkartmıştır.

¹⁰¹ Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, s. 15

¹⁰² İbn Manzur, a.g.e. "Summ" md. s. 476-477

Kur'an-ı Kerim görme engellilere yeni bir anlam yükleyerek gözleri olduğu halde gerçekleri görüp idrâk edemeyen yani hakikati kavrayamayanları kör olarak nitelemiştir. Ve buna bağlı olarak da çoğunlukla âmâ kelimesini manevi körlük anlamında kullanmıştır. Abese sûresinde de öncelikli olarak körlerin daha sonrada sakatların haklarına ve onlara gösterilmesi gereken ilgiye vurgu yapmak için Abdullah b.Ümmi Mektûm adı verilmeden âmâ diye zikredilmiştir.

Gerçek anlamda görme engelinden bahseden kör kelimesi aşağıdaki ayetlerde şu şekilde geçmektedir. "*Allah'ın izniyle körü ve alacayı iyileştirir, ölüleri diriltir*"¹⁰³ Bu ayete göre görememe gibi bedeni rahatsızlıkların tedavi edilmesi amaçlanmalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde İsa (a.s.)'a bahşedilmiş olan mucizelerden biri de görme duyusunu yitirmiş olan körlerin iyileştirilerek görme duyusuna kavuşturulması mucizesi ki bize mümkün olduğu kadar kamunun bedeni engellilerin hastalıklarının giderilmesi konusunda üstleneceği görevi işaret etmektedir.

Yine Yusuf (a.s.)'da Hz. İsa'ninkine benzer bir mucize göstermesi ile babası Yakup (a.s.)'da görme mucizesine kavuşmuştur. "*Şu benim gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun, gözleri görecektir duruma gelir.*"¹⁰⁴ "*Müjdeciler gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz Yakup görür oldu.*"¹⁰⁵ Hz. Yusuf'un yönetici konumunda olması ve bir peygamber olarak da babasının sıkıntılı günlerindeki üzüntüsünden kaynaklanan körlüğünün giderilmesini bir mucize ile sağlaması Allah'ın peygamberi aracılığıyla yine bir peygamber kuluna lütfü ve ihsanıdır. İşte buradan hareketle kamu yetkisini kullananların engellilere karşı azami şekilde tedavi yöntemleri geliştirmeleri ve engellileri içinde buldukları olumsuz koşullardan bu yöntemlerle rehabilite etmelerinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Engellilerin hiçbir konuda ayırım yapmaksızın toplumun birer üyesi olduğu bilincinde olunmasının gerekliliği Allah tarafından Abese sûresinin zikredilen ayetlerinde vurgulanmaktadır. "*Peygamber âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. Resûl'üm onun halini sana bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini sana muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat*

¹⁰³ Al-i İmrân, 3/49, Mâide, 5/110

¹⁰⁴ Yusuf, 12/93

¹⁰⁵ Yusuf, 12/96

*koşarak ve Allah'tan korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun. Hayır şüphesiz o bir hatırlatmadır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır."*¹⁰⁶

Bu ayetlerde tebliğ açısından âmâların organlarının sağlam diğer insanlardan hiç farkı olmadığı, aksine iyi niyetleri sebebiyle diğer sağlıklı konumdaki kötü niyetli veya duyarsız insanlardan daha çok Allah'a yakın oldukları ve ilgiye layık oldukları ve bu nedenle de öncelikli olarak özrüne bakılmaksızın Hz. Peygamberin âmâ kişiye gerekli ilgiyi göstermesi ve buna öncelik vermesi istenmektedir.

*"Âmâya güçlük yoktur; topala güçlük yoktur; hastaya da güçlük yoktur. Bunlara yapamayacakları görev yüklenmez; yapamadıklarından dolayı günahkâr olmazlar."*¹⁰⁷

Bu ayetlerde Allahü Teâla görme duyusunu yitiren âmâ yani kör insanlar ile yürüme engelli yani topal insanlar ve hasta insanlara zorluk olmadığını ifade ederek onların engelli konumda birer birey olduklarını vurgulamıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki engelli kişiler görevlerini kendi konumlarına uygun olarak ve güçleri nispetinde yerine getirirler. Yine peygamber efendimizle beraber kamu görevi olan ülke savunmasındaki savaşa çağrıldıkları halde katılmayanların savaşın neticesindeki olumlu yönlerine katılma isteklerine olumlu cevap verilmeyeceği çünkü bunların bilerek özürsüz olarak savaşa katılmadıkları ve dolayısıyla Cenâb-ı Hakkın bu savaş sonrasında elde edilen nimetlerinden de yararlanma hakkını elde edemeyeceklerini beyan ediyor ancak bir hastalık, görme veya yürüyememe gibi bedeni bir engelden dolayı Hz. Peygamberin çağrısına katılmayanların bir özre dayalı olarak katılmadıklarından istisna edildikleri ve onların bu halleriyle Allah ve Rasûlüne uymada bir probleminin söz konusu olmadığı ve toplumun itaat eden kamu görevini yerine getiren fertleri gibi muamele gördükleri belirtilmektedir.

Görme engellileri ihtiva eden tüm ayetlerin incelenmesi sonucu ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde zikredilebilir.

Ayetlerde görme engelliliğinin; bu engeli yaşayan insanlara ruhsat ve kolaylık bildirme, Allah'ın hastalıklara şifa vermesi, peygamber mucizeleri, insanın nankörlüğü ve genel karakterini beyan etme bağlamında geçtiğini görmekteyiz.

---

¹⁰⁶ Abese, 80/1-12

¹⁰⁷ Nur, 24/61, Fetih, 48/17

Kur'an, bedenen görme engelli kimselerin dini ve dünyevi yaşamlarında kolaylığı esas olarak, sorumluluklarını, engelleri oranında azaltmış, onların gücünü aşan bir yükümlülüğü onlara teklif etmemiş fakat onlara dini vecibelerinde tamamen muhayyerlik de tanımamıştır. Bu anlamda görme engellilere "ke enlem yekûn" muamelesi yapmayarak değer atfetmiş, güçleri nispetinde kulluk sorumluluğu ile mükellef tutmuştur.¹⁰⁸

Kur'an-ı Kerimde iki ayette ortopedik engelliler geçmektedir. Bu ayetlerle ortopedik engellilere dini ve sosyal yaşamda bazı kolaylık ve ruhsatlar tanınmıştır. Ruhsat ve kolaylıkların tanındığı ayetler ise görme engelliler mevzuunda ele alındığı üzere Nur sûresinin altmışbirinci ayeti, Fetih sûresinin de onyedinci ayetidir. Bu iki farklı sûrede geçen "topala güçlük yoktur" metni ile aynı zamanda iki ayrı duruma da işaret edilmiştir. Bunlardan ilkinde ortopedik engellilerin herhangi bir engeli olmayan sağlıklı kişilerin evlerinde birlikte ya da ayrı yemek yemelerinde bir sakınca olmadığının açıklanmasıdır. Ayrıca bu mevzuda topala güçlük yoktur ibaresiyle ortopedik engelliler bilhassa zikredilmekte, böylelikle bu kişilerin sosyal hayatına dair islâmın onlara tanıdığı ruhsat ve kolaylıklar bir kez daha onaylanmaktadır. Diğerinde ise insanın mükellefiyetinin gücüne orantılandığını ve ortopedik engellilerin savaştan muaf tutulduklarını görüyoruz.

Kuranda işitme engellilerle ilgili ayetlerin sayısı görme engellilere nazaran daha azdır. Bu ayetler dünyada sağır ve ahirette sağır olarak değerlendirilebilir.

Dünyadaki sağırlıkla ilgili ayetlerdeki summ kavramı yalnızca bir ayette gerçek anlamında kullanılmış olup diğer ayeti kerimelerde gerçeği göremeyen kalp gözü kapalı iman hidayetinden nasibini almamış anlamında mecâzen kullanılmıştır.

Hakiki anlamda işitme engelliliği benzetme bağlamında şu şekilde zikredilmiştir; "*Bu iki zümrenin (mü'minlerle kafirlerin) durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların hali hiç eşit olur mu? Hâlâ ibret almıyor musunuz?*"¹⁰⁹ Bu ayette Allah, inanmayıp isyan edenler ile iman edip salih amel işleyenleri kör ve sağır ile işiten ve gören insanlara benzetmiş ve böylelikle bir durum değerlendirmesi yapmıştır.

---

¹⁰⁸ Gül, Emine, *a.g.e.* s. 30

¹⁰⁹ Hud, 11/24

"Siz hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi." ¹¹⁰ Burada Allah'ın insana verdiği organların başında işitme organları olan kulakların, görme duyusu olan gözlerin ve ayırt etme, kavrama, idrak etme gücünün kaynağı olan kalplerin ve akılların büyük birer nimet olarak Allah tarafından bahşedildiği belirtilmektedir. Ve bunların aynı zamanda birer öğrenme araçları olduğuna değinilmektedir.

"İşte onlar Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gafillerin ta kendileridir." ¹¹¹ "İşte bunlar, Allah'ın kendilerini lanetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir." ¹¹² Bu ayetlerde Allah'ü Teâla insanlara vermiş olduğu bu nimetleri değerlendiremeyenleri, bu nimetlerin karşılığında üzerine düşen görevleri yerine getirmeyenleri ve nimetlere karşı nankörlük edenleri yermiş, onları kör, sağır, dilsiz, kalpsiz ve akılsız kişiler olarak nitelemiştir.

"Fakat sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman bu çağrıyı duymazlar." ¹¹³ "Şüphesiz Allah katında yürüyen canlıların en kötüsü düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir." ¹¹⁴ Bu ayetlerde geçen sağırlık Allah ve peygamberin çağrısını duymazdan gelmek, ilahi gerçeklere kulaklarını tıkamak olarak mecâzi anlamda kullanılmıştır.

Kur'anda öncelikli olarak konuşma uzuvlarına dikkat çekilerek kişilerin bu uzuvlardan mahrum olması ya da bu uzuvların işlevini gereği gibi yerine getirememesi durumunda konuşma engelliliğinin vukû bulacağı belirtilmekte ve Kur'anda beş ayette konuşma engelliliği geçmektedir. Konuşma engelliliği bu ayetlerden yalnızca birinde gerçek anlamında, diğerlerinde ise mecâzi anlamda kullanılmıştır.

Konuşma uzuvlarına vurgu yapılan ayet "*biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?*" ¹¹⁵ şeklindedir.

"Allah, şu iki kişiyi misal verir; onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüküdür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu

---

¹¹⁰ Nahl, 16/78

¹¹¹ Nahl, 16/108

¹¹² Muhammed, 47/23

¹¹³ Enbiyâ, 21/45, Rum 30/52, Neml, 27/80, Zuhruf , 43/40

¹¹⁴ Enfal, 8/22

¹¹⁵ Beled, 90/9

adamlar, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?" ¹¹⁶ Konuşma engelliliğinin gerçek anlamda kullanıldığı bu ayette Allah'ü Teâla örnek olarak verdiği iki kişiden birinin konuşamıyor olmasıyla normal hayatın gereklerini ve fonksiyonlarını yerine getirememekle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Ayrıca bu durumdaki birey sürekli sorumlu olduğu kişiye karşı mahcup durumda kalır ve daima başkasına yük olma konumundadır. Bu kişi ile böyle bir özürlü olmayan ve sıratı müstakimde yürüyerek adaletten ayrılmayan kişi hiçbir zaman mukayese edilemez. Çünkü konuşamamak gibi özürle yaşayan şahıs kendi sosyal ihtiyaçlarını karşılayamaz ve hayatın fonksiyonlarını gerektiği gibi yerine getiremez başkalarına yük olur. İşte burada böyle bir konumda olan kişinin engelli bir kişi olduğu ayakta durabilmek için toplumun desteğine çevresinin dayanışmasına ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu nedenle toplum içerisinde bu ve benzeri özürlere sahip engelli kişilerin varlığı toplumun ve bireylerin üzerine ek sorumluluklar yüklemektedir. Çünkü bu kişilerin de normal veya normale yakın bir hayat standardını yakalayabilmeleri için kendilerinde eksik olan negatif pozisyonları tamamlayarak pozitif hale dönüştürebilmesi ancak çevresindeki bireylerin ve içinde yaşadığı toplumun katkısıyla olacaktır. Bu durumda konuşamama özürünün doğal sonucunu, engelli bir insanın varlığını bize açık ve net olarak bildirmektedir.

Konuşma engellilerle ilgili zikredilen başka bir örnekte Hz. Musa Allah'a şu şekilde yakarıшта bulunmaktadır. "*Dilimden şu bağı çöz ki sözümü anlasınlar.*" ¹¹⁷ "*Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder.*" ¹¹⁸

"*Onlar sağır, dilsizler ve körlüdür. Bu sebeple onlar geri dönemezler.*" ¹¹⁹ "*Ayetlerimizi yalanlayanlar karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir.*" ¹²⁰ Bu ayetlerde gerçekleri konuşamayan hak sözü söyleyemeyen kişiler kastedilerek Allah'ın Kur'anda kafir, müşrik ve münafık kimseleri dilsiz olarak nitelediğine dikkatler çekilmiş ve mecâzen bir engellilikten söz edilmiştir. "*Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşrederiz.*" ¹²¹ "*O gün onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını*

---

¹¹⁶ Nahl, 16/76

¹¹⁷ Tâ-hâ, 20/27-28

¹¹⁸ Kasas, 28/34

¹¹⁹ Bakara, 2/18, 2/171

¹²⁰ En'am, 6/39

¹²¹ İsrâ, 17/97

bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik yapar." ¹²² Burada kıyamet günü kâfirlerin ağızlarının mühürleneceği, ellerinin konuşup ayaklarının şahitlik edeceğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca kaynaklarda bu ayetlerle ilgili olarak görme ve işitme engelliliğinin hakiki ve mecâzi oluşuyla ilgili ihtilafın konuşma engelliliği içinde mevcut olduğu belirtilmektedir.

Yapılan çalışmalarda süreğen engellilikleri ifade eden ayet sayısının dokuz olduğunu ayetlerden sekizinde hasta veya hastalık sahibi kimseler terkinin bizzat kullanılarak birtakım dini yükümlülüklerde kolaylık ve ruhsat beyan edildiğini görmekteyiz. Kur'anda süreğen engelliliklere önemli bir misal olarak uzun süreli bir hastalık dönemi geçiren Hz. Eyyub (a.s.)'dan bahseden ayetleri zikredebiliriz. *"Eyyub'u da an. Hani Rabbine: Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisinin diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun duasını kabul ettik. Kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik."* ¹²³

Eyyub (a.s.)'ın bedenine, malına ve ev halkına bela isabet etmiş ve 18 yıl sıkıntılı günler geçirmiştir. Eyyub (a.s) hastalığının ve sıkıntısının iyileşmesi için Allah'a dua etmiş, hayrı ve şerri yaratanın Allah olmasına rağmen teeddüben sıkıntılarına sebep olarak şeytanı zikretmiştir. ¹²⁴

Kur'anda; mecnûn kelimesinin kendilerine gönderilen peygamberi deli olarak niteleyip o peygambere iftira atmaları bağlamında; sefih kelimesinin ise akli melekeleri yetersiz olan kişilerin korunup özellikle de ticari ve medeni işlemlerde menfaatlerinin gözetilmesinin önemi yönüyle ele alındığını, ayrıca aklını ilahi gerçekleri kavramada yeterince kullanamayan kâfir, müşrik ve münafıkların da mecâzen zihinsel engelli olarak nitelendirildiklerini görmekteyiz.

İftira bağlamında geçen ayetler şu şekildedir. *"Dediler ki: Ey kendisine indirilen Muhammed! Sen mutlaka bir mecnûnsun!"* ¹²⁵ *"Firavun: Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi."* ¹²⁶ *"Resûlüm, sen Rabbinin nimeti sayesinde mecnûn değilsin."* ¹²⁷

---

¹²² Yasin, 36/65

¹²³ Enbiyâ 21/83–84

¹²⁴ Karagöz, İsmail, "Kur'an'ın Engellilere Bakışı", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği Ve İslâm, Sempozyum*, s. 79

¹²⁵ Hicr, 15/6, Kalem, 69/51

¹²⁶ Şuarâ, 26/27, Zariyat, 51/39

¹²⁷ Kalem, 68/2

"Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz. Ey kavmim! dedi, ben beyinsiz değilim; fakat ben alemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim." ¹²⁸ "İşte böylece, onlardan öncekilere her hangi bir peygamber geldiğinde hemen: O, bir büyüçüdür veya delidir, dediler." ¹²⁹ "Resûlüm! Sen öğüt ver. Rabbinin lütfuyla sen ne bir kâhinsin, ne de bir deli." ¹³⁰ "Arkadaşınız Muhammed de mecnûn değildir." ¹³¹

Akıl melekesinin yetersiz olduğu zihinsel engelli kimselerin medeni tasarruflarında nasıl davranması gerektiği ile ilgili bir ayette Yüce Allah "*borçlu, sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın.*"¹³² buyurmaktadır.

Burada sefih veya akli melekesi gelişmemiş olan ya da herhangi bir şekilde hukuki ehliyetini kullanmaktan aciz olan kişiler adına velisi yetki kullanır. Ve onların sosyal hayatının düzenli olmasına çaba harcar. Çünkü bu kişiler toplumun birer bireyi olarak hukukun öngördüğü şekilde veli veya vasi tayin edilerek üzerine düşen sorumlulukları onlar adına yürütürler. Bu hizmetlerin onlar adına yürütülmesinin, düzenlenmesinin yasalarla belirlenmesi kamu düzeni adına hareket eden kurum ve kuruluşların görevidir. Bu ayet-i kerime onlar adına yapılacak düzenlemenin kaynağını oluşturur.

"Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin." ¹³³ Bu ayette malları üzerinde aklın öngördüğü şekilde yetkisini kullanmaktan aciz kişilere ister çocukluk sebebiyle ister kabiliyetlerinin gelişmemesi sebebiyle olsun rüşdüne ererek ehliyetini elde etmemiş oldukları için bu kişilerin adına hukuki temsilcileri tasarrufta bulunur ve onun yaşayışının düzene sokulmasında sahip olduğu malların değerlendirilmesinde hukuki mevzuata uygun olarak o kişi rüşdüne erinceye kadar da hukuki temsilcisi yetki kullanır.

Dinimizde her şey insan odaklı olarak düşünülmüş ve ele alınmıştır. İnsan varlıklar içinde üstün bir yere sahiptir. Gerek bedeni gerekse ruhi yönden sağlıklı ya da kendine isabet eden bir rahatsızlık nedeniyle engelli olsun İslâmi anlayışa göre tüm insanlar

---

¹²⁸ A'raf, 7/66-67

¹²⁹ Zâriyat, 51/52

¹³⁰ Tûr, 52/29

¹³¹ Tekvîr, 81/22

¹³² Bakara, 2/282

¹³³ Nisa, 4/5

saygı, sevgi ve hürmete layıktır. Kâinatı değerli kılan insan olduğuna göre insanı yüce kılan da evrensel kapsamı olan manevi değerlerdir. Yani İslâma göre insan değerini bedeni yapısından değil manevi yapısından alır. Manevi değerlerden yoksun olması Allah katında onu değersiz kılar. Buradan hareketle manevi değerlerini koruyan engelli kişi bu değerlere sahip çıkmayan engelsiz kişiden daha faziletlidir diyebiliriz. Engelli kişiler yaşadığı toplumda diğer insanlar gibi her fırsattan istifade etme hakkına sahiptir. Dinimizde yaşam hakkı esas olduğu için engelli olmak eşit yaşama ilkesini ortadan kaldırmaz.

2.2. Hadislerde Engellilik

Tarihte eski çağlardan bu yana engelliler var olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde onun yaşadığı toplumda da engelliler var olmuştur. Burada Hz. Peygamberin engellilere yaklaşımı, onlarla olan diyalogu ve konu ile ilgili hadislerin üzerinde duracağız. Resûllullah'ın sahabe arasındaki engellilere ilgisi ve onlara karşı özeni bazı vesilelerle çeşitli rivayetlerce zikredilse bile hadis kitaplarında bu konuyla ilgili bir bölüme rastlanmaması üzücüdür. Hz. Peygamberin engellilerle ilgili vârid olan hadislerini sağlıklı olmak ve bunun değeri ile ilgili hadisleri, hastaların ziyaret edilmesi ile ilgili hadisleri, müjde, teselli, sabır, tedavi ve iyi muamele ve bağlamında geçen hadisleri gibi değişik açılardan ele almak ve gruplandırmak mümkündür.

Hz. Peygamberin engellilere tavsiyeleri ile onlara sağladığı kolaylıklar hakkında cereyan eden olayları bu bölümde bazı misaller vermek suretiyle açıklayacağız. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed engellilerin sorunlarını çözmeye gayret etmiş, onlarla insani ilişkilerini sıcak tutmaya özen göstermiş, gerektiğinde onları teselli etmiştir.

Peygamberimizin engellilere davranışı hakkında bilgi sahibi olabilmek için öncelikle onun diğer insanlara yaklaşımını göz önünde bulundurmanız gerekir. Konuyu bu açıdan ele aldığımızda Hz. Peygamberin davranış biçiminin kişilerin engelli ya da engelsiz oluşlarına göre şekillenmediğini, bedensel veya zihinsel açıdan yeterli oluşun ya da olmayışın onun davranışlarında etkin bir rol oynamadığını görmekteyiz. Bizler için peygamberin engellilere değer vermemesi gibi bir düşünce söz konusu olmamalıdır. Zira onun davranışlarına Kur'an-ı Kerim yön vermektedir.

Hız. Peygamberin hayatın ve sağlığın önemini vurgulayan bazı uyarılarda bulunduğunu görmekteyiz. Ashaptan biri çeşitli zamanlarda üç kez en kıymetli duanın hangisi olduğunu Allah Resûlüne sorduğunda O "*Rabbi'nden dünya ve ahirette afiyet ve sağlık iste.*"¹³⁴ yanıtını vermiştir.

"*Allahım bedenime gözlerime ve kulaklarıma sıhhat bahşet.*"¹³⁵ "*Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevimli olan şey sağlıktır.*"¹³⁶ "*Allah'tan af ve sağlık dileyin, çünkü bir kimseye imandan sonra, sağlıktan daha hayırlı bir şey verilmemiştir.*"¹³⁷ Beyan ettiğimiz hadislerden bu bedenın bizlere bir emanet olduğunu, kişinin görevlerini tam manasıyla yerine getirebilmesi için sağlıklı bir vücuda gereksinimi olduğunu, hastalık, engellilik gibi durumlarda ise tedavi olunması gerektiğinin en doğrusu olduğunu anlıyoruz.

Allah Resûlünün koruyucu hekimlik kapsamında değerlendirilen sıhhatin iyi muhafaza edilmesi ve rahatsızlanınca da tedavi olunmasının gerekliliğini vurgulayan bir hadisi de şöyledir. "*Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz. Zira Cenab-ı Hak hiçbir hastalık yaratmamıştır ki, dermanını da birlikte yaratmış olmasın. Ancak yaşlılık bunun dışındadır.*"¹³⁸ Öyleyse günümüzde bazı rahatsızlık ve engellilik hallerinin tedavisinin tam olarak yapılamaması tıbbın bunları tedavi edebilecek düzeye henüz erişememiş olmasıyla açıklanabilir.

Dinimizin önemli evrensel değerleri arasında yer alan engellilere sahip çıkılması ve onlarla sosyal ilişkiler bağlamında sevgili peygamberimiz Hz. Muhammet (s.a.v.); "*Kim ölür de mal bırakırsa, malı veresesinindir. Kim bakıma muhtaç kimseler bırakırsa "kell" onun sorumluluğu bana aittir*"¹³⁹ buyurmak suretiyle, bu konumdaki kişiler ile hasta, zayıf ve engelli kimselere toplum ve devlet olarak sahip çıkılmasını bunların korunup gözetilmesini istemiştir.

Tirmizi'nin tahrir etmiş olduğu Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadisi şerifte de; "*Malı mülkü olmayan sığınacak ve barınacak bir yeri bulunmayan, Mescid-i Nebevi'nin kibleye dönüldüğünde sol geri köşesine bitişik olarak belirlenen yerinde barınan ve*

¹³⁴ Tirmizi, "Deavat", 85, V. 534, 129

¹³⁵ Ebû Davud, "Edeb", 101, Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, V. 42

¹³⁶ Müslim, "Cihad", 20, II. 1362

¹³⁷ Tirmizi, "Deavat", 106, V. 557

¹³⁸ Ebû Davud, "Tıb", 1

¹³⁹ Buhâri, "Ferâiz", 25, VIII. 11

*kendilerine ashab-ı suffa denilen ve Hz. Peygamberin desteğinde yaşayan bir grup kimsesiz insanın oluşturduğu garipler evinde yaşayanlarla olan ilişkiler anlatılmaktadır."*¹⁴⁰

Bu hadiste ifade edildiği üzere kimsesiz olanlara Hz. Peygamberin değer vererek koruduğu ve gözettiği onların toplum içinde onurlu bir şekilde yaşamalarına destek verdiği görülmektedir. Ayrıca doğrudan engelli olmadığı halde yeri yurdu ve barınağı olamayan kimsesizleri Resûllah'ın koruduğu ve onları onurlandırdığı sahip olduğu şeyleri onlarla paylaştığını görmekteyiz. Bu durumdan şu sonucu çıkarabiliriz; İslâm ahlakı doğrudan engelli olan kişilere en az bu kimsesizler kadar önem vermeyi onların da hayatını onurlu bir şekilde sürdürmelerine katkıda bulunmayı gerektirmektedir.

*"Kim mü'min kardeşinin bir ihtiyacını karşılayarsa Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Kim müslümanın bir sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun bir sıkıntısını giderir"*¹⁴¹ uyurmuşlardır. Ve bizzat Resûlün kendisi engelli, hasta, ihtiyaç sahibi, güçsüz kimselere sahip çıkmış, onların sıkıntılarını gidermeye çalışmış, onlara şefkat, merhamet ve yakın ilgi göstermiştir.

Resûlullah'ın engellileri de toplumun doğal birer üyesi olarak gördüğü ve onların topluma kazandırılması gerektiğiyle ilgili bir hadisi şerifi de şu şekildedir: *"Birbirlerine merhamet etmede, birbirlerini sevmeye ve dayanışmada mü'minleri bir beden gibi görürsün. O bedenin uzuvlarından biri rahatsızlandığında diğer organları da aynı rahatsızlığı hissederler."*¹⁴²

Bu hadis başka bir kaynakta ise şu şekilde zikredilmiştir. *"Müslümanlar bir tek insan gibidir. Eğer insanın gözünde bir şikâyeti olursa bütün vücudu bundan etkilenir. Eğer başında bir ağrısı olursa yine bundan bütün bedeni etkilenir. Mü'minler de böyle olmalıdır."*¹⁴³

Engelli kimseleri aşağılayıcı söz ve davranışlardan sakınıp şaka da olsa onlarla alay edilmemesi gerektiğine ve bedeninin bazı işlevlerini yitirmiş olmasının insan için bir kusur sayılmayacağına da peygamberimiz ayrıca işaret etmiştir. *"Kardeşinin derdine*

---

¹⁴⁰ Tirmizi, "Kıyâme", 36

¹⁴¹ Buhâri, "Mezâlim", 3, 98

¹⁴² Buhâri, "Edeb", 27

¹⁴³ Müslim, "Birr", 67, III. 2000

*sevinip gülme, sonra Allah ona merhamet eder de, seni onun sahip olduğu dertle müptela kılar."*¹⁴⁴

Peygamberimiz Hz. Ayşe'nin, Hz. Safiye'nin kısılalığını kastederek eli ile işaret etmesi üzerine "*sen amellerini öyle bir sözle karıştırdın ki onunla denizin suyu karıştırılmış olsa o onu da karıştırdı.*"¹⁴⁵ iyerek Hz. Ayşe'yi uarması; Allah Resûlünün herhangi bir engellinin engeli ile alay edilmesini ve sakatlığı ile çağırılmasını bırakın engelsiz kimselerin boyu ya da rengi dolayısıyla ayıplanmasına dahi göz yummayarak bu tür davranışlarda bulunanları kınadığına dair bir delildir.

Peygamberimizin engellilere yaklaşımını incelerken bedensel ve zihinsel engellilere yaklaşımı olmak üzere iki açıdan değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Bedensel engellilerin arasında önceliği görme engelliler alır. Zira o devirde yapılmış olan savaşlarda, kullanılan yay, ok, mızrak gibi aletler ve ayrıca hastalıklar nedeniyle o toplumda görme yetisini kaybetmiş birçok insan mevcuttur. İşte bu nedenle Hz. Peygamberin hadislerinde daha çok görme engellilerle ilgili hükümler yer almaktadır.

Görme engelli sahabelerden bazıları Hz. Ebûbekir'in babası Ebû Kuhâfe, Bera b. Azib, Cabir b. Abdullah, Ka'b b. Malik, Hassan b. Sabit, Ebû Sufyan, Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Abbas, Abadullah b. Ebi Evfa, Abdullah b. Cahş, Abbas b. Abdulmuttalip, Malik b. Rabia, İtban b. Mâlik ve İbn Ümmi Mektum, hanımlardan da iri ve âmâ biri olan Abdullah b. ez Zübeyir'in annesi Esmadır.¹⁴⁶

Görme engellilerle ilgili en önemli örnek Abese sûresinde adı verilmeden âmâ diye bahsedilen ve peygamberimizin ilk eşi Hz. Hatice'nin de dayısının oğlu olan yine Medine'ye de ilk hicret edenler arasında sayılan Abdullah İbn Ümmi Mektum dur. Âmâ bir kişi olan Abdullah İbn Ümmi Mektum'a yaklaşımının Kur'an-ı Kerimde konu edilmesi Peygamberimizin insanların sosyal konumlarına önem verdiği engellilere kıymet vermediği şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu durum Peygamberimizin önem verdiği bir meşguliyetin uzantısı ve o an içinde bulunduğu ortamın etkisi olarak değerlendirilmeli ve bu davranışla ilgili herhangi bir genelleştirme yapılmamalıdır.

---

¹⁴⁴ Tirmizi, "Kıyâme", 54, IV. 6620

¹⁴⁵ Tirmizi, "Kıyâme", 51, IV. 6620

¹⁴⁶ Erul, Bünyamin, "Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği Ve İslâm, Sempozyum*, s. 79

Ayrıca Abdullah İbn Ümmi Mektum'un Hz. Hatice'ye olan yakınlığı sebebiyle istediği zaman Resûlullah'a gelerek soru sorup bilgi edinme şansına sahip olduğu gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır.

Âmâ kelimesinin hadislerde daha çok körler hakkındaki hükümlerle ilgili olarak söz konusu edildiğini "habibeteyn" ve "kerimeteyn" iki sevgili, iki değerli şey diye anılan gözlerin kör olması halinde ise Hz. Peygamber tarafından bu durumdaki kişilere çektikleri sıkıntı ve kederlere rağmen sabredebilmeleri durumunda vaad olunan mükâfatların anlatıldığını görmekteyiz. Ayrıca Hz. Peygamberin görme engelli sahabelerden bahsederken zaman zaman basiretli, iyi gören anlamına gelen kelimeleri de kullandığına rastlamaktayız.

İnsanın gözlerini kaybetmesi, kişi için oldukça zor ve ağır bir imtihandır. Yitirilen nimetin değeri ölçüsünde onun yokluğuna sabretmenin zorluğu ve buna bağlı olarak da kıymeti artmaktadır. Kâinatın Efendisi görme engelli olup da buna sabır gösteren kişilerin cennetle müjdelendiğini belirtmektedir. Sahabeden Enes b. Malik'in Hz. Peygamberden naklettiği kutsi bir hadiste Allah'ü Teâla şöyle buyurmuştur;

"Herhangi bir kulumu gözlerinden mahrum bırakarak imtihan ettiğimde, sabrederse, gözlerine karşılık ona cenneti veririm." ¹⁴⁷ Bu hadiste belirtildiği gibi âmâ olmasına karşın bu durumundan isyan etmeyip sabredebilen kişiyi Yüce Allah cennetine alacağını bildiriyor. Cennete ulaşmak kolay olmayacağına göre gözlerin kaybına sabredebilmek en zoru başarabilmektir denilebilir.

Peygamberimiz engellilere değer vererek ve onlarla yakından ilgilenerak onları topluma kazandırmaya çalışmıştır. Engellilere güçlerinin yetmeyeceği alanlarda değil istidatlarına göre kamu alanlarında görevler vermiştir. .

İslâmiyet'te engellilerle ilgili olarak devlet başkanının yerine vekil bırakılmaları, imamlık yapmaları, korunma amacıyla köpek beslemeleri, savaşa katılmaları gibi bazı kaidelerin tespiti İbn Ümmi Mektum dolayısıyla mümkün olduğu için bizde burada ilk olarak Peygamberimizin görme engellilerle olan ilişkilerinde ve onlara karşı olan

---

¹⁴⁷

Buhâri, "Merdâ", 7, 4

tutumlarında en güzel örneği teşkil eden Abdullah İbn Ümmi Mektum'a kamu alanlarında vermiş olduğu görevleri inceleyerek başlayacağız.

Hz. Peygamber çeşitli vesilelerle Medine dışına çıktığı zaman İbn Ümmi Mektûm ona vekâlet etmiş ve geride kalanlara namaz kıldırmıştır. Veda haccı ve Uhud savaşına gidişi de dahil çeşitli vesilelerle Peygamberimiz Medine dışına çıktığında bu görevin ona on üç defa verildiği kaydedilmektedir.¹⁴⁸

İbn Ümmi Mektum Tebük gazvesinden sonra nazil olan ve cihada gidenlerin geride kalanlardan üstün olduğunu, ancak mazeretlilerin bu hükmün dışında tutulacağını bildiren ayete rağmen o günden sonra yapılacak savaşlara katılacağını söyleyip sancağın kendisine verilmesini istemiştir. Onun zırhını giyip elinde siyah bir sancakla Kadisiye savaşına katıldığı, savaştan sonra Medine'ye dönünce muhtemelen savaşta aldığı yaralar yüzünden vefat ettiği veya Kadisiye'de şehit düştüğü rivayet edilmiştir.¹⁴⁹

Ayrıca kaynaklarda bu zatın peygamberimizle birlikte iki defa savaşa katıldığı, Medine döneminde cemaate imamlık yaptığı yine Bilal Habeşi ile birlikte peygamberimizin müezzinliğini yaptığı, Bilal'in ezanı erken okuduğu, onun ise sabah namazı vakti kendisine bildirildikten sonra ezan okumasıyla tanındığı ifade edilmektedir.

Buhâri âmânın şahitliği ve hukuki sorumluluğu adlı babında Hz. Peygamberin; *"Bilal geceleyin ezan okur, o ezan okuduğunda yiyip için. Veya İbn Ümmü Mektum'un ezanını işitinceye kadar yiyip için. Zira İbn Ümmü Mektum âmâ bir adamdır ve insanlar kendisine "tamam sabah oldu"deyinceye kadar ezan okumaz"*¹⁵⁰ diye buyurmasından Bilal ile İbn Ümmi Mektum'un müezzinlik yaptıklarını anlıyoruz.

Peygamber efendimizin Ümmi Mektum'u müezzinlik vazifesi ile görevlendirmesinden anlaşılmaktadır ki engellilerin kamu alanında yapabilecekleri işlerle görevlendirilmeleri normal ve gerektiğinde zorunludur. Çünkü böyle bir görevlendirmede hem engelli kişinin görevlendirmeye olan ihtiyacı söz konusu hem de kamunun böyle bir göreve bu konumdaki kişileri istihdam etmesinin sosyal bir zorunluluk olması söz konusudur. Buradan hareketle de kamu kurumları engelli vatandaşların yürütebilecekleri görevlere atanmasını gerçekleştirirler. Ayrıca özel sektörün de sosyal dayanışma adına engelli

¹⁴⁸ Aydınli, Abdullah, *DİA*, "İbn Ümmü Mektum", XX. s. 435

¹⁴⁹ İbnü'l Esir, *Usdü'l Ğabe*, IV. s. 263–267, bk. Aydınli, Abdullah, *a.g.e.*, s. 434

¹⁵⁰ Buhâri, "Şehadat", 11, III. 152–153

vatandaşları işyerlerinde istihdam etmeleri sosyal bir gerekliliktir. Bu hem onların topluma kazandırılmasını, yaşayışlarının kolaylaştırılmasını, sosyal dayanışmanın gerçekleştirilerek engellilerin onurlandırılmalarını ve âtil enerjilerinin değerlendirilmesini sağlar.

Bedir savaşına katılan görme engelli bir sahabe olan İtban b.Malik durumunu Hz. Peygambere şöyle şekilde anlatmaktadır. *"Kabilem salim oğullarına namaz kıldırırmaktaydım. Onlarla benim evim arasında bir vadi bulunmaktaydı ve seller geldiğinde onların mescidine geçmem zorlaşmaktaydı. Bir defasında Hz. Peygamber'e Ey Allah'ın Resûlü, bazen karanlık veya sel oluyor ve ben iyi göremeyen bir adamım. Evimin bir yerinde namaz kılsan da ben orayı mescid edinsem? dedi. Hz. Peygamber onun evine gelerek, onun gösterdiği yerde iki rekât namaz kıldırıldı."*¹⁵¹ Resûlullah'ın bu sahabenin evine kadar gitmesi, kendisine sunulan yemekten yemesi, onun gösterdiği yerde namaz kılması bizler için Resûl'ün engellilere yaklaşımını gösteren önemli bir delildir.

Başka bir rivayette ise *"Abdullah İbn Ümmi Mektum, yaşlı ve görme engelli olduğunu, evinin uzakta olup, kendisi için bir rehber de bulunmadığını söyleyerek mescide gelmemek için izin istemiştir. Hz. Peygamber; ezan sesini duyuyor musun? diye sormuş. Evet demesi üzerine Allah'ın elçisi, öyleyse davete icabet et"*¹⁵² buyurmuştur.

Kâinatın efendisinin İtban b. Malik'in evinde namaz kılmasına ve cemaate namaz kıldırmasına izin vermesine rağmen Abdullah İbn Ümmi Mektum'a izin vermemiş olması, bu sahabenin evinin mescide ezanı işitecek kadar yakın olması ile açıklanmıştır. Bir de peygamberimiz (s.a.v.) böyle kabiliyetli bir sahabeyi cemaatinde görmeyi istemiş ve diğer taraftan cemaatle namaz kılmanın önemine de bu sahabe şahsında işaret etmiştir.

Hakkında inmiş olan ayetler ve kendisine verilen sorumluluklar bu sahabenin ne kadar önemli ve kıymetli olduğunu bizlere göstermektedir. Aşağıda zikredeceğimiz hadiste bunu teyit eder niteliktedir.

---

¹⁵¹ Buhâri, "Ezan", 40, I. 163

¹⁵² Ebû Davud, "Salat", 46, I-IV. 551, Müslim, "Mesâcid", 255, I. 452

İlk hicret edenlerden "Fatıma b. Kays'ı eşi Ebû Amr üç talakla boşamıştır. Fatımanın, nafaka ve mesken hakkı konusunda Hz. Peygambere başvurması üzerine, Hz. peygamber de onu iddet müddetini geçirmesi için amcasının oğlu İbn Ümmü Mektum'un evine göndermiştir. Çünkü bu sahabe görme engellidir. Evde elbisesini çıkarması halinde kendisini görmeyecektir." ¹⁵³ Başka bir hadiste ise Hz. Peygamber "evine gelen Abdullah İbn Ümmi Mektum'a karşı hanımlarına örtünmelerini emretmiştir." ¹⁵⁴ Bu hadislerdeki iki ayrı hüküm âlimlerce çok tartışılmış ve bu hükümlerden ilkinin tahfif, ikincisinin ise teşdid ifade ettiği belirtilerek durum ve şartlara göre ihtiyaç duyulması halinde iki hükümle de amel edilebileceği kanısına varılmıştır.

Peygamberimizin engellilere gösterdiği özeni ikrar ve teyit eden, engellilere iyi muamele yapılmasını öngören yaşlı, engelli kişilere karşı sergilenmesi gereken tavrı da bizlere öğreten bir hadisi de şu şekildedir. "Mekke fethedildiğinde âmâ olan babası Ebû Kuhâfe'yi sırtında taşıyarak Resul'ün yanına gelen Hz. Ebûbekir'e Yüce Nebi bu yaşlıyı evde koysaydın da yanına biz gitseydik" ¹⁵⁵ buyurmuşlardır.

Kur'an-ı Kerimde kişilere güçlerinin üzerine sorumluluk verilmeyeceğini ifade eden genel hükümlü ayetlerin yanı sıra engellilerin engelleri sebebiyle bir kısım sorumluluklardan muaf olduklarını belirten özel hükümlü ayetlerin de var olması kişilerin ancak güçleri doğrultusunda yükümlü tutulabileceklerinin vurgulamasının yanı sıra Hz. Peygamberin uygulamalarının da bu doğrultuda olmasına yön vermiştir.

Mesela "Ensar'dan Seleme oğullarının başkanı Amr b. Cemuh topaldır. Buna rağmen kendi isteği ile asker olarak Bedir savaşına katılmak istemiş; ancak Hz. Peygamber ona izin vermeyip savaştan muaf tutmuştur. Daha sonra Uhut savaşına katılmak istemiş, oğulları Bedir savaşını örnek göstererek ona engel olmaya çalışmıştır.

Bunun üzerine Amr oğullarına, siz beni Bedir savaşında cenneti kazanmaktan alıkoymuştunuz diyerek onları Nebiye şikâyet etmiştir. Peygamberimiz ona mazereti olduğunu, bu sebepten savaşla yükümlü bulunmadığını bildirmiş, ancak Amr'ın ısrarı üzerine izin vermiştir. Oğullarına da babalarını savaşa gidip gitmemekte serbest bırakmalarını söylemiştir. Savaşa katılan Amr, sonunda hep arkasında savaşan ve onu

¹⁵³ Ahmet b. Hanbel, III. 411-414

¹⁵⁴ Ebû Davud, "Libas", 34, IV. 361-362, 4112

¹⁵⁵ Ahmet b. Hanbel, III. 160, VI. 349-350

korumaya çalışan oğlu ile birlikte şehit düşmüştür. Rahmet Peygamberi onun cennette sapa sağlam ayaklarla yürüdüğünü haber vermiştir." ¹⁵⁶ Bu hadis başka bir rivayette ise şu şekilde nakledilmektedir. "Topal bir sahabe olan Amr el Cemuh bir gün Hz. Peygambere gelerek "Ey Allah'ın Resûlü! Ne dersin, eğer ben şehid oluncaya kadar Allah yolunda savaşırsam, cennette bu topal ayağım düzelmiş bir şekilde yürüyebilecek miyim? diye sorunca Hz. Peygamber: Evet demiştir. Bunun üzerine Amr, kardeşinin oğlu ve hizmetçileri Uhud Savaşı'nda birlikte savaşmışlardır. Savaş esnasında onu gören Hz. Peygamber: ben sanki cennette bu ayağın iyileşmiş bir halde yürürken görüyor gibiyim buyurmuştur. Bu savaşta üçüde şehit olmuş ve Hz. Peygamberin emri ile aynı kabre defnedilmişlerdir." ¹⁵⁷

Ortopedik engellilere savaştan muaf tutulma ruhsat ve kolaylığı sağlanmasına rağmen azimeti seçme kapısı da açık bırakılmıştır. Hz. Peygamberin ortopedik engellilere dair önemli bir uygulaması da topal olduğu nakledilen Muaz b. Cebeli Yemen'e vali olarak atamasıdır. Muaz buraya atandığında oradaki Müslümanlara namaz evvelinde "ben ne yapıyorsam sizde aynısını yapın" diye söylemiştir. Kendisi topal olduğu için namaz esnasında ayağının birini ileri çıkartmıştır. Bunu gören cemaat de aynı şekilde davranmıştır. Namazdan sonra durumu fark eden Muaz b. Cebel kendisi topal olduğu için böyle davrandığını, onların bu şekilde yapmamaları gerektiğini söylemiştir." ¹⁵⁸

Ortopedik engelliler toplum adına kamu yönetimi tarafından özenle korunması ve mutluluklarının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması zorunlu olan vatandaşlardır. Bu nedenle başta ortopedik engelliler olmak üzere diğer engellilerin hayat standardının belli düzeyin altına düşmemesi için kamu tarafından yasal tedbirlerin alınması, sosyal hukuk devleti anlayışının bir gereğidir. Bu anlayış İslâm fıkhnının öteden beri önem verdiği kişisel varlığı anadan doğmakla tam olan temel haklara sahip olan her bir insan için sırayla aile, çevre, toplum ve devletin üstlenmesi gereken sorumluluklarının bilincinde olması zorunluluğunu doğurur. Bu zorunluluktan hareketle de engellilere karşı yerine getirilmesi gereken birçok vazife doğar. Çünkü toplum ve kamu gücü içinde barındırdığı her bireyin kendine yeterli olmadığı anda gıda, giyim, barınma, eğitim, tedavi ve diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenmiştir. Çünkü

---

¹⁵⁶ Ebû Davut, "Cenaiz", 6

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, V. 299

¹⁵⁸ Câhız, *el-Bursan ve'l Umyan ve'l Urcan, ve'l Havlan*, thk. Muhammet Mursi el-Hûli, s. 214

normal şartlarda komşusunu, komşunun açlığından sorumlu tutan bir ilahi sistem şartların olumsuzlaştığı hatta yok olduğu kişilere karşı topyekûn sorumluluk üstlenir.

Gıda, sağlık ve sosyal etkinlikler ile kulluk vazifelerinin yerine getirilmesinde gerekli olan altyapının hazırlanmasına dair "velisi olmayan ve kendi kendine de yeterli olmayan her kişinin velisi benim" diyen Hz. Peygamberin kamu yönetimine ve İslâm toplumuna vermiş olduğu mesajın gereği çok iyi anlaşılmalı ve yerine getirilmelidir.

Toplumda herkesi kucaklayan Hz. Peygamber zihinsel engellilerle de ilgilenmiş onları ihmal etmemiştir. Zihinsel engellilerin dini sorumluluklardan muaf tutulduklarını şu hadisi ile ifade etmiştir. "*Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, yetişkin oluncaya kadar çocuktan ve akli dengesi yerine gelinceye kadar akıl hastasından*"¹⁵⁹. Bu hadis zihinsel engellilerle ilgili esasların tespitinde temeli oluşturan ve ana çerçeveyi belirleyen önemli delillerdendir. Buna benzer delillerden yola çıkarak fıkıhçılar, ibadetlerin farz olması veya hukuki işlemlerin geçerli sayılmasının kuralları arasında "aklı" ön şart olarak kabul etmişlerdir.

Engellileri engelleri nedeni ile güçlerinin yetmeyeceği işlerden muaf tutan peygamberimiz (s.a.v.) konularına göre onları mesleki yaşamdan ve çalışmaktan alıkoymamış, onların ticaret yapmasını kolaylaştırıcı esaslar da getirmiştir. Bu konuda zihinsel engellilerle ilgili vârid olan bir hadis şu şekildedir. "*Ticaretle uğraşan Münkız b. Amr adlı sahabenin bir sebeple akli dengesi bozularak dilinde bir tutukluk meydana gelmiştir. Buna rağmen ticaretine devam etmekte fakat sürekli aldanmaktadır. Bu nedenle Hz. Peygambere gelerek durumunu anlatır. Hz. Peygamber ona ticareti ve çalışmayı yasaklamayarak, alış veriş yaparken aldatma yok demesini ve satın aldığı malda üç gün muhayyerlik hakkına sahip olduğunu satıcıya söylemesini istemiştir.*"¹⁶⁰

Resûlullah sağlıklı insanların engellilere davranışlarına yön veren ahlaki kurallarda da düzenlemeler yapmıştır. Engellilere yapılacak her yardımın da bir sadaka olduğunu dile getirmiştir. "*Engelli kişilere yollarını ve yönlerini bulmada yardımcı olmanın*"¹⁶¹, "*görme engellilere kılavuzluk etmenin, konuşma ve işitme engellilerle uygun şekilde iletişim kurmanın, muhtaç kimselerin ihtiyaçlarını karşılamının Allah'ü Teâla nezdinde*

¹⁵⁹ Buhâri, "Talak", 11, VI. 169, "Hudud", 22, VIII. 21, Ebû Davut, "Hudud", 17, IV. 560

¹⁶⁰ Buhâri, "Büyû", 48, III. 19

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, V. 154, 168, 169

sadaka olduğunu" ¹⁶² bildirerek engellileri toplumun ayrılmaz birer parçası olarak görmüştür. Hz. Peygamberin doğan her gün için sadaka verilmesi gerektiğinden bahsetmesi üzerine ashab da kendilerinin bu kadar mal varlığının olmadığını söylemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber sadakanın birçok çeşidinin olduğunu belirtmiş ve bu konu ile ilgili örnekler vermiştir.

Ebû Zer'den konu ile ilgili rivayet edilen bir hadiste de ; *"bu sahabe her gün için sadaka verecek imkânlarının olmadığını söyler. Bunun üzerine Peygamberimiz âmâyâ rehberlik etmen, sağır ve dilsizlere anlayacakları bir şekilde anlatman, ihtiyacı olanın hacetini gidermesine yardımcı olman, derman arayan dertliye yardım için koşturman, güçsüze yardım etmen, bütün bunlar kendin için sadaka çeşitlerindedir"* ¹⁶³ buyurmuşlardır.

Engellilere yardımın sadaka olduğunu ve bunun da Allah'a sadakatin bir çeşidi olduğunu ifade ettikten sonra Peygamberimiz *" herhangi bir görme engelliye yolundan saptıranları, onu bilerek yanlış yola yönlendirenleri lanetliler içerisinde zikretmiştir."* ¹⁶⁴

Hayatımızda bizleri sevindiren durumlar olduğu gibi zaman zaman bizleri üzen, hoşumuz gitmeyen olaylar, hastalıklar da olabilir. Bu durumları doğal karşılamanın yolu ise sabırdan geçer. Nitekim Peygamberimiz *"bilin ki hoşlanmadığınız şeylere sabretmekte çok hayır vardır. Başarı sabırla olur."* ¹⁶⁵ *"Yaratıcı şükredenlerle sabredenleri ayırt etmek üzere gerek verdiği nimetlerle ve gerekse vermedikleri ile kullarını sınar. Bunun bir imtihan olduğuna inanan mü'min verilene şükretmek, alınana ise sabretmek sureti ile iki durumda da sınavı kazanma imkânına sahiptir."* ¹⁶⁶ Allah Resûlü kulların sabır ve nimetlere şükür açısından nasıl denendiklerini aşağıdaki veciz kıssa ile güzel bir şekilde ortaya koymaktadır.

"Allah'ü Teala biri âmâ, bir kel ve biri de alaca hastalığına yakalanmış İsrail oğullarından üç kişiye nimetler nasip ederek imtihana tabi tutmak ister. Bu üç kişiden her birine mal mülk vermiş ve sonradan melekleri aracılığı ile onları imtihan ederek bağışta bulunmalarını önermiş alaca hastalığı ve kellele özürlü kimseler kendilerinden talep edilen yardımı reddetmişler ve bu malların kendilerine büyüklerinden miras

---

¹⁶² Ahmed b. Hanbel, II. 350

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, 168-169-154

¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, I. 217, 309, 317

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, I. 307

¹⁶⁶ Müslim, "Zühd", 64, III. 2295

kaldıklarını gerekçe göstererek Allah'ın onlara verdiği bu ikramdan herhangi bağışta bulunmayı reddetmişlerdir. Allah'ü Teâla da onların elindeki bu nimetleri tekrar yok ederek onları eski hallerine döndürmüştür. Ancak âmâ olan kendisine bu nimetlerin Allah'tan bahşedildiğini ifade ederek insan suretindeki meleklerin yardım taleplerini olumlu cevap vermiş ve Allah'ın bahşettiği bu nimetleri tabî ki başkaları ile paylaşabileceğini vurgulayarak Allah'a şükriünü izhar etmiştir. Bu nedenle de elindeki nimetler yok edilmemiş ve süreklilik kazanmıştır." ¹⁶⁷ Burada insana düşen gören içinde bulunduğu konumu herhangi bir aldatmaca veya hileli anlayışa başvurmadan dürüstçe takdir edebilmesidir.

Engellilerin sabrına bağlı olarak manevi derecesinin artmasıyla ilgili Abdullah İbn Abbas'tan nakledilen bir hadiste şu şekildedir. "*İbn Abbas, Ata b. Ebi Rebah'a "sana cennet ehlinden bir kadın göstereyim mi? der. Ata, evet göster der. Bunun üzerine Abdullah İbn Abbas, işte şu siyah kadındır ki, bu kadın Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve sara hastalığım tutuyor, üstüm başım açılıyor. İyileşmem için Allah'a dua edin dedi. Resûlullah istersen sabreder, cennetlik olursun istersen sana şifa vermesi için Allah'a dua ederim demiştir. Bunun üzerine kadın; o halde hastalığıma sabredeceğim ancak üstüm başım açılıyor. Üstümün başımın açılmaması için dua buyurunuz deyince Peygamber de ona dua etti"* ¹⁶⁸ şeklindedir. Engellilerin manevi derecesinin artması ile ilgili olarak kaynaklarda şöyle bir hadiste mevcuttur. "*Kul, Allah'ın kendisi için takdir ettiği dereceye ameli ile ulaşamazsa, Allah onun canına, malına veya çocuğuna bir dert müptela eder sonra ona sabretme gücü ihsan eder ve böylece onu kendisi için takdir ettiği mertebeye ulaştırır.*" ¹⁶⁹

Kendisine isabet eden engellilik haline sabır gösteren bir sahabe de İmran b. Huseyn'dir. Bu sahabenin karnına su toplanmış ve uzun yıllar devam eden bu hastalığına sabretmiştir. Hastalığının otuz yıl devam ettiği bir arada karnı yarılarak yağlarının alındığı bildirilmekte ve onun bu durumuna üzülen sahabelerin onu ziyaret edemedikleri söylenmektedir. ¹⁷⁰

¹⁶⁷ Buhâri, "Enbiya", 51, V. 146-147

¹⁶⁸ Buhâri, "Merda", 6, VII. 4, Müslim, "Birr", 54, III. 1994

¹⁶⁹ Ebû Davud, "Cenaiz", 1, III. 470

¹⁷⁰ İbnü'l Esir, a.g.e. IV. 282

Kişilerin kendisine isabet eden durumların ve hastalıkların yapılan hataların bağışlanmasına vesile olacağını unutmaması ve kendisine isabet eden bir sıkıntıdan dolayı ölümü arzulamaması gerekir. Zira dinimizce de bu uygun görülmemiştir. Karşılaştığı zorluklara, hastalıklara sabredebilenlerin mutlu sona erişeceğine dair Hz. Peygamber şu müjdeyi vermiştir. "*Bir müslümana isabet eden bir ağrı, yorgunluk, hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan ayağına diken batması da dahil olmak üzere başına gelen her şeyi Allah onun günahlarına kefarete kılar.*"¹⁷¹

Kaynaklarda nadiren de olsa bazı bab isimlerinde ve bablarda engelliler ile ilgili çeşitli hükümlerden bahsedildiğini ve bu konuda sahabelerden gelen rivayetlerin vârid olduğunu görmekteyiz. Örneğin Buhâri işitme engellinin mülâne yapabileceğini, konuşma engellinin kendi eliyle talak yazması halinde boşayabilme hakkına sahip olduğunu ayrıca bu konumdaki kişilerin başlarıyla işaret etmek suretiyle boşanabileceklerini¹⁷² talak ile ilgili açmış olduğu bir babda belirtmektedir. Ve yine incelediğimiz kaynaklarda görme engellilerin alışveriş, sözleşme, kira sözleşmesi yapma, tanıklık etme gibi gücünün yettiği her türlü medeni tasarrufunun geçerli olduğunu¹⁷³ işitme ve konuşma engellilerin evlenme ve boşanma işlemlerini işaret diliyle yaptıklarını okuryazar olma durumlarında ise bu konularını yazı ile güçlendirebileceklerini ve bu kimselerin evlilik akdine şahit olabileceklerini¹⁷⁴ görmekteyiz.

Hz. Peygamberin engellileri işe yaramaz bir kitle olarak görmemiş çeşitli hizmetlerde onlardan istifade cihetine gitmiştir.

Resûl'ün engellilerle olan ilişkilerinin en güzel örneği onları çeşitli görevlerle istihdam etmesinde ortaya çıkmaktadır. Engellilerin çeşitli görevlerde istihdam edilmelerinde, savaflara katılmalarına izin verilmesinde, mescide gidip gelmelerinde zorluk olmasına rağmen görme engelli sahabelerin cemaate devam etmelerini Resûl'ün istemesinde onların toplumdan soyutlamamaları, kabiliyetlerine uygun sahalarda vazifelendirilerek üretken kişiler olmaları, hayallerini ve kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olma gibi önemli gerçekler rol oynamaktadır.

¹⁷¹ Buhâri, "Merda", I. 3, Müslim, "Birr", 46-47, III. 191-192

¹⁷² Kasani, *Bedaiü's-Sanai fi Tertibi's-Şerai*, V. s. 164,298

¹⁷³ Kasani, *a.g.e.* II. s. 231-253-254, bk. Ceziri, Abdurrahman, *el Fıkhu ale'l Mezahibi'l-Erbaa*, IV. s. 16

¹⁷⁴ Buhâri, "Talak", 25, VI. s. 177

Bu tutum engellilerin tüketici değil, kendilerine sunulan imkânlar dâhilinde üretici olmalarına yardımcı olur. Eğer engelli bireyler sürekli tüketici konumda bulunurlarsa içine kapanma, hayata küsme gibi psikolojik travmalar yaşayabilir, üretken oldukları takdirde ise hayata karşı daha umutlu ve mutlu yaşayabilirler.

Kur'an-ı Kerimde çeşitli ayetlerde yapılan kör, sağır, dilsiz gibi isimlendirmeleri Hz. Peygamberinde mecâzen kullandığını görmekteyiz. "*Bir şeyi aşırı sevmen, seni kör ve sağır eder.*"¹⁷⁵ Allah Resûl'ü bu kelimeleri kullanmış olsa da hiçbir engelliye bu kelimelerle nitelendirmemiştir.

İnsanın en temel görevi bedeni ve ruhi varlığını sağlıklı olarak idame ettirmektir. Bu görevin ihmal edilmesi insanda bir takım engellerin meydana gelmesine sebebiyet verebilir. Bu gerçeğin yanında insan yaşamı ve ölümü ile imtihan halindedir. İmtihan gereği bazen nimetlerle bazen sıkıntılarla sınanır.

Ancak yaşanan her sıkıntının müsebbibi de kişinin kendisidir demek doğru olmaz. Çünkü bunda ilahi sınanmanın yanında aile ya da toplumun da etkisi olabilir. Burada önemli olan insanın ister ilahi bir takdir isterse kendisi ya da diğer insanların hataları sonucu olsun, yaşadığı duruma sabır gösterebilmesi gücü ölçüsünde sorumlu olduğunu unutmadan hayatını idame ettirmesi ve sınavı kazanmaya gayret etmesidir. "*Kim başına gelene rıza gösterirse Allah ondan hoşnut olur, kimde rıza göstermezse, Allahın gazabına uğrar.*"¹⁷⁶ hadisi bu konuya işaret eden güzel bir örnektir. Kur'an-ı Kerimde de bedeni anlamda çeşitli sıkıntılara uğramış peygamberler ve onların sıkıntılar karşısında gösterdikleri sabırdan övgüyle söz edilmektedir. Tabî ki sabır göstermek demek maddi ve manevi tedavi yöntemlerine başvurmaya da engel olmaz.

Bizler biliyoruz ki Allah-ü Teâla çok merhametlidir ve "*insanlara zerre kadar zulmetmez.*"¹⁷⁷ Kur'anda kişilerin mallarına ve canlarına isabet edip onlara zarar veren sıkıntıların meydana gelmesinde ilahi irade, takdir ve imtihanın tecelli edişinde insanların davranışlarının da bir parça da olsa rol oynadığı ifade edilmektedir.

---

¹⁷⁵ Ahmed, b. Hanbel, V. 194, VI. 450

¹⁷⁶ Tirmizi, "Zühd", 57, İbn Mace, "Fiten", 23

¹⁷⁷ Nisa, 4/40

Gerek Kur'an ayetlerinde gerekse hadislerde Cenab-ı Hak ve Hz. Peygamber açıkça kendilerine isabet eden ârazilarda insanların üzülmelerini ve feryad-ü figan etmemelerini istemektedir. Çünkü olup biten her şey Allah'ın izni ve takdiri ile olmuştur. İnsanın niye bunlar oldu, neden bunlar başıma geldi diyerek üzülmemesinin bir yararı yoktur. Bu durumda kişilerin sıkıntılar Allah'ın takdiri ile olmuştur demesi sabırlı ve metanetli olması gerekir. Bu ifademizi "*Ey peygamberim! İnsanlara de ki bize ancak Allah'ın yazdığı şey isabet eder.*"¹⁷⁸ ayeti doğrulamaktadır. Sabırlı olmak, kendisine müptela olan sıkıntılar karşısında tedbir almamak, sıkıntılardan sonra gerekenleri yapmamak anlamına gelmez.

Yüce Allah engellilere bu dünyada bahşetmediği nimetini sonsuz âlemde, ahirette verecektir. Sıkıntılara sabretmek zor olduğu için insanın ruhani dinamiklere ihtiyacı vardır. Ayet ve hadislerde zikredilen mükâfatlar bu konumdaki kişilere önemli birer destektir. İnsan kendisine isabet eden duruma sabredip isyan etmeden şükürünü ifade ederse böylece bu sıkıntılı durumu kendi lehine döndürüp günahlarının affına, manevi derecesinin artması gibi büyük bir ecire sahip olur. Engelli olmayanların da şükretmeleri ve insan olmanın bilinciyle de engelli konumunda bulunan kimselere yardımcı olmaları gerekmektedir. Yaratılanı yaratandan dolayı sevmemiz gerektiği anlayışı ışığında engellilere şefkat ve merhametle yaklaşılmalıdır.

---

¹⁷⁸ Tevbe, 9/51

BÖLÜM 3: ENGELLİLER VE İBADETLERİN EDASI

İnsan mahlûkat içerisinde ulvi bir konuma sahiptir. Yüce Allah'ın insanı yeryüzünün halifesi kılması ve yarattığı her şeyi insanın istifadesine sunması bunun bir göstergesidir. İslâma göre ister sağlıklı, isterse kendisine isabet eden bir rahatsızlık nedeni ile engelli durumda bulunsun tüm insanlar mükerremdir, saygı ve hürmete layıktır. Buradan insanı insan yapan özelliklerin dışındaki niteliklerin dinimize göre bir üstünlük sebebi kabul edilmediğini anlıyoruz. İnsanın rengi, dili, zenginliği, fakirliği Allah katında bir üstünlük ölçüsü kabul edilmediğine göre engelli olup olmaması da bir üstünlük sebebi kabul edilemez. İslâmi anlayışa göre Allah katındaki tek üstünlük ölçüsü Allah'ın emir ve yasaklarına içten bağlılıkta yani takvadadır. *"Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat sizin kalplerinize ve amellerinize bakar."*¹⁷⁹ hadisi bunun bir göstergesidir. Bu hadisten anladığımıza göre sağlıklı kimseler ile engelliler arasında haklara sahip olma yönünden bir ayrım mevcut değildir.

İslâm fıkına göre vücûp ehliyetinin temeli hayattır. Engelli kişiler ister işitememek, görememek, yürüyememek gibi bedensel ya da akli melekelerini tam olarak kullanamama yönüyle zihinsel engelli olsun haklara sahip olma yani fırsat eşitliği yönünden sağlıklı insanlarla aynı konuma sahiptirler. Her insanın kâinatta olan imkânlardan yararlanma hakkının mevcut olduğunu ayırım yapılmaksızın nimetlerin herkes için yaratılmış olduğunu gösteren bir ayette de adili mutlak olan Allah (c.c) *"Yerde olanların hepsini sizin için yarattım"*¹⁸⁰ buyurmaktadır. Bu ayetten zihinsel ve bedensel engellerin hak ehliyetini yok etmediğini anlıyoruz.

Engellilerde mükellef oldukları konularda sağlıklı insanlar gibi sorumluluklara tabidirler. Onların sorumlulukları içinde buldukları konumları aşmaz. Çünkü İslâm fıkında insanlar güçlerinin üstünde bir mükellefiyetle sorumlu tutulmamışlardır.

Allahü'ü Teala : *" La yükellifullahü nefsen illa vüsaha"* ayet-i kerimesinde *"kişileri ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kıldığını"*¹⁸¹ beyan etmektedir. Bu ayet-i kerime tüm insanların gerek bedeni gerekse mali ibadetleri edasında veya muamelatla ilgili diğer sorumlulukların üstlenilmesinde temel dayanağı oluşturmaktadır.

¹⁷⁹ İbn Mace, "Zühd", 9, II. 1388, Müslim, "Birr", 34, III. 1987

¹⁸⁰ Bakara, 2/29

¹⁸¹ Bakara, 2/286

Akla ve mantığa uygun olan İslâm dini bedensel engelliler içinde yine akıl ve mantığa yatkın çözümler üretmiştir. Kişinin engelleri derecesinde onlar için kolaylaştırma ve ruhsat sağlama yoluna gidilmiştir. Özel kaideler getirilerek, bu kişilere de ibadetlerini süresi içinde yapma hakkı verilmiştir. İslâm fıkında ibadetlerin edası ile ilgili engelli konumunda bulunan kimselere tanınan kolaylıklarla ilgili kaideler, delilleri ve farklı mezhep görüşleri ile birlikte kapsamlı olarak yer almaktadır.

İslâmın engellilere getirmiş olduğu kolaylıklar, onların ibadetlerden kopmamalarını oldukları gibi kabul edilmenin mutluluğunu yaşamalarını sağlar. Bu kolaylıkların getirilmemiş olduğunu düşündüğümüzde bu kişiler engellerinin yanı sıra çeşitli sıkıntı ve zorluklara dâçar olarak yaşayacaklar ve bu zorluklardan ötürü ibadetlerini yerine getirememelerinin üzüntüsünü yaşayacaklardır.

İşte bu bölümde başta ibadetler olmak üzere sorumlulukların yerine getirilmesiyle ilgili ayetlerin yanında hadisi şeriflerde de kişilerin konumlarına göre mükellefiyetleri hafifletici, geçici askıya alıcı veya muaf tutucu beyanlar ile islâmın temel ibadetlerin edâsına ilişkin engellilere tanıdığı bazı kolaylıklar vârid olmuştur.

3.1. Engelliler ve İbadetlerindeki Ruhsatlar

Cenab-ı Hakkın insanoğluna en güzel hediyesi olan ve akla da yatkın bulunan yüce dinimiz çeşitli nedenlerle görme, işitme, konuşma, anlama gibi bazı yetilerini belli oranlarda yitirmiş ancak akli melekeleri yerinde olan engellilere abdest, namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlerde insanın gücü ile kısıtlı olmak kaydıyla çeşitli kolaylık ve ruhsatlar tanımıştır.

Mevzi engellilik durumlarında gerek abdest ve boy abdestiyle ilgili, gerekse namazın edasıyla ilgili, geçici engellilik hallerinin oluşması durumunda da fıkhıta onların konumlarına göre vazifelerini eda biçimlerinin söz konusu edildiğini yaralı bir kişinin yarasını yıkamak yerine sargı üzerine mesh edebildiği namazı şart ve rükünleriyle edâ etmeye muktedir olmayan kişinin de namazını imâ ile kılabilmek ruhsatına sahip olabildiği görülmektedir.

3.1.1. Engellilerin Abdesti

Arapça'da abdest " وضوء " kelimesinin karşılığı olup sözlükte, güzellik ve parlaklık parıl parıl gibi manalara gelmektedir. İstilahta ise belli organları yıkamak ve mesh etmek demektir. Ayrıca yıkanan organların da abdestle güzelleşmesi manasını haizdir.¹⁸²

Abdest bir amaç değil bazı ibadetlerin ifasının kolaylaştıran ayrıca abdestli olmanın gerekli olmadığı ibadetlerde dahi maddi ve manevi faydaları dolayısıyla tavsiye olunan bir ibadettir.

Buna göre; İslâm fıkhında abdest maddi ve manevi olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi maddi olarak ifade edilen ve şer'i ölçülerde pis sayılan nesnelere insan bedeninin, yaşadığı yerin ve ibadet edeceği mahalin arındırılmasıdır. Bu temizlik öncelikle su ile yapıldığı gibi suyun olmadığı veya kullanılmasının mümkün olmadığı durumlarda kazıma, ovma gibi yöntemlerle yapılır. İkincisi; gözle görülmeyen fakat ibadet etmeye ehliyetli olmak için şart koşulmuş olan ve hükmen yani, dinin itibari olarak öngördüğü temizlik yöntemleridir. Bunlar namaz kılınacağı zaman abdest etme veya gusül "boy abdesti" alma veya bunların mümkün olmadığı yerlerde teyemmüm etme gibi şer'i eylemlerdir. Üçüncü olarak kalbin ve fikir dünyasının şirk unsurlarından uzak kılınarak tevhide geçilmesidir.¹⁸³

Engellilerin namaz ibadetine hazırlık safhasında abdestle ilgili olarak ya kişilerin kendi bünyeleriyle kaim olan engeller yahut yapacakları ibadetin rükünlerini içinde bulunduğu çevre faktörlerinden dolayı yerine getirememesine sebep olan engeller söz konusu olur.

Kişilerin bizatihi bünyeleri ile ilgili olan geçici veya süreklilik arz eden engellerin varlığı kişinin üzerindeki ibadeti edâ için vaz edilmiş olan yükümlülüklerin yerine getirilmesine mani olur. Örneğin abdest alırken yıkaması gereken âzâların sargılı oluşu veya hasta organa zararı olacağı nedeni ile su dokundurulmaması zorunluluğu gibi durumlar kişinin bünyesi ile ilgili daimi veya geçici engelleri oluşturur.

Çevre faktörlerine gelince; su bulunmaması halinde teyemmüm edilerek yıkanması gereken abdest organlarının yıkanmadan teyemmüm yoluyla abdest yerine kaim olacak

¹⁸² Mevsili, *el-İhtiyar*, I. s. 9

¹⁸³ Bardakoğlu, Ali, *Diyanet İslâm İlmihali*, "Temizlik", I. s. 184

olan teyemmümü (abdesti) edâ ehliyetine götüren hadesten taharet görevinin yerine getirilmesini hedefler.

Abdest alırken su kullanmamayı gerektiren bedeni engeller o kişinin ibadet ehliyetini taşıyabilmesi için imkân varsa o organın mesh edilmesiyle kazanılır. İmkân yoksa organı yıkamanın sakıt olması gibi o organın mesh edilmeside sakıt olur. Herhangi bir hastalıktan sonra kolu sargılı olan bir kişi kolunu yıkama imkânı olmaması nedeniyle mesh etme yükümlülüğüyle muhatap olur. Herhangi bir kaza sonucu kolunu kaybetmiş kişi hem yıkama hem de mesh etme yükümlülüğünden muaf olur. Çünkü böyle bir kişiyi kaybettiği kolunu yıkama veya mesh etmekle yükümlü tutmak insan gücünü aşan bir sorumlulukla yükümlü kılmak demektir. Bünyesinde abdest alma organlarındaki hastalık veya noksanlık sebebiyle kişinin abdestin erkânını yerine getirmesi hususunda engelli konumda olması onun abdestle ilgili olarak engelliler kapsamında mütalaa edilmesini gerektirir. Abdest organının hastalıklı olması veya mevcut olamaması gibi...

Aynı şekilde kişinin iradesi olmadan abdestinin bozulmasını doğuracak hallerin meydana gelmesi ve bu durumun namazların edası için tahsis edilmiş olan vakitlerin her birinde süreklilik arz etmesi o kişiyi abdestle ilgili olarak engelliler kapsamına dahil eder. Bu durum alınmış olan abdestin muhafaza imkânını ortadan kaldırması nedeniyle kişinin engelli konumunda mütalaa edilmesini gerektirir. Örneğin idrarını tutamamak, sürekli yellenmek, herhangi bir yaradan sürekli kan akması, bedenin herhangi bir yerinden doğal olmayan ve hastalık kapsamında mütalaa edilen bir akıntının olması, bu akıntıların bir vakitten diğer bir vakte süreklilik arz etmesini şart kılar. Çünkü engelli konumunda mütalaa edilen kişinin durumu iki vakit arasındaki zaman dilimini kapsadığı sürece bu kişi engelli hükmündedir.

Abdesti bozan ve kısmen devamlılık arz eden idrar tutamama, gaz kaçırma, kadınların akıntısı, sürekli burundan veya bir yaradan kan ve irin akması gibi bedeni rahatsızlıkları olan kimseler fıkhen özürlü " ma'zur – ma'zure " veya bugünkü ifade ile ibadetleri eda hususunda engelli olarak kabul edilmektedir. İslâm dini bazı ibadetlerin ifasıyla ilgili belli süreler tayin etmiştir. Engelli kişiler için özel kurallar getirerek onlara da ibadetlerini süreleri içinde yapma fırsatı tanımıştır.

İbn-i Abidin'e göre engelli idrarını tutamayan, yellenmesini önleyemeyen, istihâze kanı akan, gözünde ağrı, zayıflık ve sürekli akıntı bulunan bir kimsenin özrü tam bir farz

namazı kapsarsa yani bütün namaz vaktinde hükmen olsun abdest alıp namaz kılacak kadar hadesten hali vakit bulamazsa o kişi özür sahibidir. Özrün azıcık kesilmesi yok hükmünde kabul edilir. Kulaktan, göğüsten veya göbekten dahi olsa sızlayarak çıkan her şey özürdür. Özrün kalkmasının şartı kesilmenin tam bir vakti gerçekten kapsamasıdır. Özrün devamı için vaktin bir bölümünde bir kez de olsa özrün bulunması yeterlidir.¹⁸⁴

Özrün hükmü her farz namaz vakti için abdest almaktır. Vakıt çıkınca engellinin abdesti geçersiz olur. Yani her farz namaz için engelli kişi abdest alır. Abdest almaya imkân olmayan kişi teyemmüm eder. Vakıt çıkınca abdest bozulur. Buna göre özürlü kimse her farz namaz vakti için abdest alır. Bu özür halini de abdesti bozmadığı varsayılarak o vakit içinde onu bozan yeni bir durum olmadıkça dilediği kadar kaza, cuma ve bayram namazı kılabilir. Kabe'yi tavaf edebilir. Kur'anı tutabilir. Ancak özrün dışında abdesti bozan başka bir durum meydana gelmemelidir.¹⁸⁵ Hanefiler Peygamberimiz (s.a.v.)'in Fatıma b. Ebi Hubeyse "*her namaz vakti için abdest al*" buyurduğu muhkem hadisi esas kabul etmişlerdir. Bu hadisin detayı şu şekildedir. Sahabeden Fatıma adlı bir kadın Peygamberimize kesilmeyen özür kanının hükmünü sormuş, Peygamberimiz de kanamayı yapanın bir damar olduğunu bu durumun âdet kanı olmadığını âdet zamanı geldiğinde namazı bırakmasını, âdetin süresi geçince var olan akıntıya rağmen âdet kanını temizlemesini gusül abdesti alarak namazını kılmasını ayrıca her namaz için abdest alması gerektiğini söylemiştir.¹⁸⁶

Özür sahibi diğer engellilerin durumları da bu sahabe kadının durumuna kıyas edilmiştir. Bu durumda en asgari bir namaz vakti müddetince tezahür eden bedeni rahatsızlıklar özür hali kabul edilmektedir. Ebû Hanıfeye göre, engellinin abdesti vaktin çıkmasıyla, Ebû Yusuf'a göre hem namaz vaktinin girmesi ile hemde çıkması ile İmam Züfer'e göre ise yalnız namaz vaktinin girmesi ile bozulur. Vaktin girmesi ile abdestin bozulması sadece öğle vaktinin girmesinde sonuç meydana getirir.¹⁸⁷

Bir kolaylık ve rahmet dini olan İslâm kişiye gücünün yetmeyeceği sorumluluk yüklememiş ibadetlerde dâhil olmak üzere her daim kolaylık sağlamayı sıkıntı ve

¹⁸⁴ İbn Abidin, *Reddül Muhtar*, I. s. 508

¹⁸⁵ Zeylâi, *Nasbu'r Râye li Ehâdisi'l-Hidaye*, I. s. 204

¹⁸⁶ Buhâri, "Vüdü", "İstihaze", 63, Müslim, "Hayz", "Müstehaza", 62,63 I, s. 262- 263

¹⁸⁷ Döndüren, Hamdi, *Delilleri ile İslâm İlmihali*, s. 163

zorlukların önlenmesini amaç edinmiştir. Bundan dolayı normal şartlarda abdesti bozan durumlarda özürlü kimseler için özel ruhsatlar getirilerek bu durumda olan kimselerin güçlerinin yeteceği şekilde ibadet etmesi için kolaylıklar tanınmıştır.

Örneğin; abdestle ilgili olarak yaranın üzerine ya da sargı üzerine mesh edebilme, su bulunmadığı zaman veya suyun kullanımın sağlık problemi doğurması gibi durumlarda teyemmüm edebilme imkânı sağlamıştır. Ayrıca dinin direği kabul edilen ve her müslümanın temel görevlerinden biri olan namaz ibadetinin de gücünün yeteceği şekilde eda edebilmesine imkân tanıyarak kolaylık sağlaması da burada zikredilebilir.

Şu ana dek fıkhi literatürde özürlü kabul edilen insanlarla ilgili bilgilere yer verdik. Ancak fıkhi literatürde engelli kabul edilen kişinin dışında gerçek hayatta engelli olan bedensel – zihinsel engelli kişilerde mevcuttur.

Bedensel engelli kişiler; abdest alırken eğer abdest organlarından biri noksan ise yalnızca sağlam olan organlarını yıkar. Eğer kişi ortopedik engelli ise ve herhangi bir protez kullanıyorsa bu durumda o protezin temiz olması yeterli kabul edilir. Ayrıca protezin yıkanmasına ya da mesh edilmesine ihtiyaç duyulmaz.¹⁸⁸

Abdest alırken ya da guslederken kişinin bedeninde bulunan o uzvun su ile yıkanması sağlık açısından kişi için bir sıkıntı meydana getirecekse o organ yıkanmaz, mümkünse mesh edilir, yoksa terk edilir. Mesela kişinin vücudunda veya bir organında yaranın olması ve o yaranın yıkanmasının o kişinin sağlığını tehdit etmesi, bu durumda eğer yarada sargı varsa sargının çözülmeyip üzerine mesh edilebilmesi. Ebû Hanife'ye göre bu farz değildir. Mesh zarar vermediği halde mesh edilmese de caiz olur. Fakat imameyn bunu caiz görmemiştir. Bu işlem o organı hükmi olarak yıkama kabul edilebilir. Sargının çoğunluğunu bir kez mesh etmek kâfi kabul edilir. Sargının kişi abdestsizken veya cünüpken sarılmış olması kişinin mesh etmesine engel olmadığı gibi bu mesh için belli bir süre de tayin edilmez. Özur hali devam ettiği müddetçe kişi sargı üzerine mesh edebilir. Sargı üzerine yeniden bir sargı sarılsa bu sargıya da ayrıca mesh etmek gerekmez. Ancak bu sargının mesh edilmesi de müstehabtır. İlaç ve krem

---

¹⁸⁸ İbn Abidin, *a.g.e.* s. 365–366–517

bulunan yaraların meshi de aynen sargı üzerine mesh hükmündedir. Yara iyileşirse sargı çıkarıldıktan sonra sargı üzerine yapılan mesh bozulmuş sayılır.¹⁸⁹

Sargı üzerine mesh edildiği zaman bedenın mümkün olan diğer kısımlar yıkanır. Abdest ve gusülde suyun kullanılması kişinin sağlığını etkiliyorsa o zaman bu durumda olan kişilere su, kişinin sağlığını tehdit eden durum olmaktan çıkıncaya kadar teyemmüm etme kolaylığı da sağlanmıştır.¹⁹⁰

Zihinsel engelliler; din mükellefiyet için akıl ve bâliğ olmayı şart koştüğundan söz, hareket ve davranışlarında idrak ve akıl nimetinden ve olayları yorumlayamayacak kadar veya ondan tamamen yoksun olmaları nedeniyle hiçbir dini vazife ile sorumlu tutulmamıştır. İslâm fıkhında ilahi hükümlere muhatap kılınmanın esasını temyiz gücüne sahip olmak teşkil ettiğinden bu konuyu dile getiren bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır; *"Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluş çağına kadar çocuktan ve şifa buluncaya kadar akıl hastasından"*¹⁹¹

Zihinsel engelli kişiler temyiz gücünden mahrum oldukları için engellilik hali ister doğuştan isterse sonradan meydana gelmiş olsun, uzun müddet veya kısa müddet devam etmiş olsun kişiden ibadet sorumluluğunun düşmesini gerektirir. Kısa müddet devam eden zihinsel engellilik halinde uyku, bayılma ve koma halindeki bazı kaideler göz önünde bulundurulurken, uzun süreli engellilik halinde bu durumdaki kişilerin mükellef tutulmasının "zorluğu giderme" kuralıyla örtüşmeyeceği, kişiler açısından zorluk ve sıkıntıya sebebiyet vereceği ifade edilmektedir. Komaya girmek, bayılmak gibi geçici süre ile zihinsel fonksiyonlarını kaybedenler bu durumları beş vakit namaz veya daha uzun sürenler ibadetten muaftır.¹⁹²

Akli ve fiziki gelişimi ne düzeyde olursa olsun her insan Allah'ın ve hukukun tanıdığı haklardan yararlanma ve bu hakları bizzat kullanma yani eda ehliyetine vakıftır. Ayrıca yararlı – zararlı, iyi – kötü ayrımını yapamayan zihinsel engellilere edâ ehliyetinin bizzat tanınmamış olması temsilcileri yoluyla bu haklarından yararlanabilmelerindeki

¹⁸⁹ Mevsili, *a.g.e.* I.52, bk. Bardakoğlu, Ali, *a.g.e.* s. 203

¹⁹⁰ İbn Abidin, *a.g.e.* s.365

¹⁹¹ Buhâri, "Talak", 11, VI. 169, "Hudud", 22, VIII. 21, Ebû Davut, "Hudud", 17, IV. 560

¹⁹² İbn Abidin, *a.g.e.* s. 330

tek gaye de bu durumdaki kişilerin korunmasına yöneliktir. Kısaca fiil ehliyetinin esasını temyiz gücü oluşturduğundan zihinsel engelliler ehliyetsizler grubunda yer almıştır. Kaynaklarda zihinsel engellilerin ibadetlerin edası ile yükümlü olmadığı gibi cezai sorumluluğunun olmadığı da ifade edilmektedir.

Engellinin abdesti ile ilgili hususları şu şekilde özetleyebiliriz. Abdest alma ve muhafaza etme hususunda şer'an engelli konumda bulunan kişi;

1. Abdest alırken yıkanması gereken azalardan yıkanması mümkün olmayanları mesh eder. Var olmayan organların da yıkama hükmü sakıt olur. Yaralı organı meshin mümkün olmaması halinde mesh etmekte sakıt olur.
2. Su bulunmaması durumunda ise teyemmüm eder.
3. Engelliliğin sürekliliği halinde Hanefi mezhebine göre tüm vakitler için ayrı ayrı abdest alır ve kişi iki vakit arasında dilediği kadar namaz kılabilir.
4. Abdest alınan vaktin çıkması durumunda abdest hükmen batıl olur. Abdesti bozan başka herhangi bir durumun olması zorunlu değildir.
5. Bu iki vakit arasında engelliliği oluşturan halin dışında abdesti bozan herhangi bir durum olursa abdest yine bozular. Örneğin sürekli yarasından kan akan abdestli kişinin yellenmesi engellinin abdestini bozar, kişinin yeniden abdestini alması gerekir.
6. Engelli kişinin engelini oluşturan bir akıntı ise akıntının sürekliliğinden dolayı kişinin elbisesini yıkaması zorunlu değildir. Ancak bir namaz vakti süresince elbisenin akıcı olan nesneye bulaşmadan bir müddet temiz kalması hali o elbisenin değiştirilmesi veya elbisenin kirlenen yerini yıkamasını gerektirir.
7. Engelli kişi özür halinin dışında abdesti bozan bir durumdan dolayı abdestini tazeler ve bu süreç içinde özür devam etmez de vakit bitmeden özür tekrar başlarsa abdesti özür nedeni ile almadığı için bozular. Özürlü olarak yeniden abdest alması gerekir. Sürekli yarası kanayan kişinin özrü nedeni ile her vakit için abdest alması gerekmektedir. Ancak kan akıntısı durmuşken yellenen kişinin bundan dolayı abdest alması halinde ve vakit çıkmadan kanın yeniden başlaması durumunda namazını kılmamış ise kılacağı namaz için yeniden abdest alması gerekir. Çünkü abdesti bozan diğer nedenlerden sonra

almış olduğu abdesti özrünün başlaması nedeni ile bozular. Özürlünün yeniden abdest alması gerekir.

3.1.2. Engellilerin Namazı

Türkçemizde namaz kelimesi Arapçada dua anlamına gelen "اصلاة" kelimesiyle ifade edilmekte olup " صلي " kökünden türetilmiş bir isimdir.¹⁹³ İstılahta ise namaz bildirilmiş namaz dilimlerinde belirli şartlarla, belirli zikirler ve özel rükünlerden oluşan bir ibadet olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁴

İbni Abidin de Reddül Muhtar adlı eserinde namazın sözlükte dua anlamına geldiğini şer'i manasının ise belirli davranışlar olarak aktarıldığını bildirmektedir. Bu da net olarak uygulamada görülmektedir. Çünkü namaz dua yapılmadan da okuma bilmeyen ve konuşamayan kişilerin amelleriyle de ortaya konur.¹⁹⁵

Bu uygulamada namazın belirli davranışlardan ibaret olduğunu bize göstermektedir. Bu davranışlar iftidah, kıyam, kıraat, rükû, secde, kâde-i oturuş ve selamdan ibarettir. Bu tarifte de belirtildiği gibi birtakım erkân ve şartların titizlikle yerine getirilerek edâ edilmesi gerekmektedir. Namazın şartları ve rükünleri olarak adlandırılan bu temel namaz kurallarının normal şartlardaki insanlar tarafından namazın edâsı esnasında yerine getirilmesi zorunludur.¹⁹⁶

Allah'ü Teâla namazı mirâc gecesinde peygamberimize doğrudan hediye edip melekleri aracılığıyla bildirmemiş olması bu ibadetin kişinin maddi ve manevi yaşamı açısından ne kadar önemli ve anlamlı olduğunu göstermektedir.

Engellilerde her sağlıklı insan gibi Allah ile olan bağlantısını sürekli canlı tutmak için insanın mirâcı olan namazı her hal ve şart altında ve her konumda edâ edebilmelidir. İslâm dini de bu imkânı içinde buldukları şartları göz önünde bulundurarak engellilere bahşetmiş insanoğluna ârız olan semavi "doğal " veya kesbi "beşeri" iradesiyle bedeninde veya organlarında meydana gelen çeşitli boyutlardaki engellilik

¹⁹³ Heyet, *el-Mu'cemül Vastı*, II. s. 1085

¹⁹⁴ Mevsili, *a.g.e.* s. 74

¹⁹⁵ Haskefi, *Şerhi Tenviril Ebsar Haşiyetü İbni Abidin*, I. s. 351

¹⁹⁶ Zühayli, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletuh*, I. 635, bk. İbn Hümmam, *Fethu'l Kadir*, I.s. 192–304–378, bk. Şirazi, *el-Mühezzep*, I. s.70

durumları nedeniyle namaz ibadetinin edâsı içinde kolaylaştırıcı ve kul olarak vazifeleri yerine getirme imkânını bahşedici çeşitli ruhsatlar ve düzenlemeler ortaya koymuştur.

Bu kolaylaştırıcı durumların başında namazın farklı farklı şekillerde imâ ile eda edilmesi gelir.

3.1.2.1. İmâ ile Namaz

İmâ ile namaz rükû ve secdeye işaret olmak üzere namazda başı öne doğru eğerek yapılan hareketlerdir. Baş secdede, rükûdan daha fazla eğilir. Bu ayakta yapılabileceği gibi oturarak veya sırtüstü yatarak ta yapılabilir. Yan yatışta yüz kıbleye gelecek şekilde yatılır, sırtüstü yatmada ise ayaklar kıbleye gelecek şekilde yatılır ve yüzün kıbleye yönelmesi için başın altına yastık konulur.¹⁹⁷

İmâ ile namaz kılmayı gerektirecek engellilik hali namaz kılacak olan kişinin içinde bulunduğu durum ile ilgilidir. Bu durum namazı erkânına riayet ederek kılması halinde kişi de sağlığıyla ilgili bir zararın oluşmasına neden oluyorsa bu hal namazı tam olarak erkânına riayet ederek edâ etmeye engeldir.

İster namaz esnasında olsun isterse namazdan önce olsun meydana gelecek zararın önlenmesi için hastalık veya başka bir nedenden dolayı engelli olan kişinin namazını imâ ile kılması öngörülmüş, buna da var olan hakiki engel denilmiştir.

Namaz ibadetini erkânıyla edâ etmenin kişinin içinde bulunduğu konumu daha da kötüye götürecektir veya iyileşmesini önleyecek yeni bir durum meydana getirmesi söz konusu olursa o zaman buna da gerçekte varmış gibi kabul edilerek hükmi engel telakkisiyle namazın imâ ile kılınması ruhsatı verilmiştir.

Allah'ü Teâla'nın normal şartlardaki insanlara yolculuğa çıkmak gibi bir gerekçeyle dört rekâtlık namazlarını iki rekâta indirme ruhsatını vermiş olması da engelli konumlardaki kişilerin bu ibadeti güçlerinin yettiği şekillerde edâ etmelerine temel teşkil edebilir.

Nitekim Buhâri'nin oturarak namaz kılmaya gücü yetmeyenlerin yatarak namaz kılacaklarına dair düzenlediği başlık altında tahrir ettiği bir hadisi şerifte Peygamber

---

¹⁹⁷ Şentürk, Lütfi ve Seyfettin Yazıcı, *a.g.e.* s. 197, bk. Döndüren, Hamdi, *Delilleri ile İslâm İlmihali*, s. 9

efendimiz aleyhisselatü vesselam hastalığı yüzünden ayakta namaz kılmakta zorlanan Amr İbn Huseynin (r.a) sorusu üzerine namazıyla ilgili olarak : "*namazını ayakta kıl, yapamazsan oturarak kıl, buna da gücün yetmiyorsa yan yatarak namazını edâ et*"¹⁹⁸ buyurmuştur.

Bu hadisin yorumlarında kibleye yüzü dönük sağ tarafına yatarak namazın kılınmasını tercih edenler olduğu gibi sırtüstü yatarak kibleye ayaklarını uzatarak kılınmasını uygun görenler de olmuştur. Bu şekildeki yatışla ilgili olarak Nesâî'nin rivayetinde vârid olan; "*oturmaktan aciz olduğun zaman sırt üstü yatarak*" ifadesi buna delalet etmektedir.

Buna göre hasta olan kişi ayakta duramaz ya da durduğu zaman hastalığının artmasından endişe duyarsa namazını oturarak kılar. Secde ve rükû yapar, şayet buna da gücü yetmiyorsa imâ ile namazını edâ eder. Oturmaya da gücü yetmeyen hasta ayakları kible tarafına gelmek şartıyla arka (sırt) üstü veya yan yatarak namazını imâ ile kılar.

Kısaca herhangi bir özrü olan kişi şayet ibadetini özründen dolayı erkân ve şartlarını yerine getirerek edâ etmekten acizse edâsında aciz olduğu rükûn ve şartlar o kişinin mükelleflik sınırlarının dışında kalır ve bu özürlü kişi gücünün yettiği şekilde namazını edâ eder. Elleri ayakları olmayan ortopedik engelli kişinin abdestsiz namaz kılabilmesi de bu kabildendir.

Ayrıca özürlülerin ibadetlerin edâsında güçlerinin yetmediği anda nasıl davranacağı konusunda Beyhâki şu hadisi tahrir etmiştir. Cabir (r.a.)'ın bildirdiğine göre "*Peygamber (s.a.v.) bir hastanın yastık üzerine konulan bir tahtaya secde ettiğini görünce onu kaldırtarak şöyle buyurdu: Eğer gücün varsa namazı yerde kıl. Gücün yetmiyorsa imâ ile kıl ve imâ esnasında secdeye rükûdan daha fazla eğil*".¹⁹⁹

Görülüyor ki yükümlülükler kişinin gücü ölçüsündedir. Ama en iyisinin imâsı kible tarafına yönelmiş olsun diye kişinin arka üstü yatarak kılmasının olduğu bildirilmiştir. Secde için yapılan imânın rükû için yapılan imâdan daha çok baş eğerek yapılması gereklidir.

Hasta olan kişi imâ etmek için bir şeyi başına doğru kaldırıp üzerine secde ederse ve başını rükû için eğdiğinden daha fazla eğerse bu durumda imâ yerine getirilmiş olur.

¹⁹⁸ Buhâri, "Salat", *Babü İza Lem Yüdig, Gaiden Salle ala Cenbi*, II. s. 60

¹⁹⁹ Zeylâi, *a.g.e.* II. s. 75

Ancak hasta kişi başını rükû için eğdiğinden daha fazla eğmezse bu durumda imâ yapmış sayılmaz.

Buradan anlıyoruz ki içinde bulunduğu engel hali kişinin ibadetini ifâ etmesini zorlaştırıyor ve namazda asli şartları yerine getirmesini güçleştiriyorsa mesela secde etmesini güçleştiriyorsa kişinin secde yerini minder veya sandalye gibi bir eşya ile yükseltmesine de gerek olmadan kişinin rükû ve secdelerini gücünün yettiği ölçüde imâ ile yapması yeterlidir.

3.1.2.2. Namaz Esnasında Engelin Ortaya Çıkması

Namazı ayakta kılmaya başlayıp sonra ayakta durmaya muktedir olamayan kişi namaza başlamadan önce aciz olan kimse gibi kabul edilir. Oturmaya gücü yetiyorsa namazını oturarak tamamlar. Oturamıyorsa sırt üstü tamamlar. Âlimler bu durumda ortaya çıkmış engellilik halini ibadetin edâsına engel olmaksızın tam bir şekilde başlamış olan ibadet edâsının devamı olduğu için caiz görmüştür. Çünkü engellilik hali sonradan ortaya çıkmıştır.²⁰⁰

Oturarak namaza başlayan kimse, sonra ayakta durma gücünü kendinde bulursa, ayakta kılarak namazını tamamlar. Ancak İmamı Muhammet bu görüşü kabul etmez. İmameynb ise ayakta duran kişinin oturmakta olan imama tabi olarak namaz kılmasını da caiz görür.²⁰¹

3.1.2.3. İmâya Gücü Yetmeyenlerin Durumu

Ebû Hanife, başı ile imâya güç yetiremeyen hasta kimselerin namazlarını tehir edebilecekleri görüşündedir. Ebû Hanife'ye göre baş ile imâ yeterlidir. Göz ve kaş ile imâ olmaz. Kişi bu durumda ölürse üzerine namaz borcu olmaz. İyileşmesi halinde sahih bir görüşe göre zorluğu gidermek adına yalnızca bir günün ve gecenin namazlarını kaza eder. Delirme ve bayılma durumlarında olduğu gibi.. Ebû Yusuf'a göre baş ile imâya gücü yetmeyenlerin göz ve kaşları ile imâ ederek namaz kılmaları gerekir. İmam Züfer kalbi ile de imâda bulunarak kişinin namazını kılabileceği görüşündedir.²⁰²

---

²⁰⁰ Ceziri, Abdurrahman, *a.g.e.*, I s. 497-498

²⁰¹ Mevsili, *a.g.e.* I. s. 154

²⁰² Mevsili, *a.g.e.* I. s.154-155

Sağlıklı kişilere de geçici engeller nedeniyle namazlarını imâ ile edâ etme kolaylığı sağlanmıştır. Hz. Muhammet (s.a.v.) yolculuk esnasında bineğinin üzerinde namazlarını imâ ile kılmıştır. Yani kıyamın, rükûsu ve secdesini bu rükünlerin yerine geçecek biçimde birbirinden biraz farklı eğim açıları olan hareketlerle edâ etmiştir. Taşıt üzerindeki bir hasta kendisine yardımcı olacak birini bulamazsa farz namazlarını taşıt üzerinde imâ ile kılar. Hastalık, yağmur, çamur ya da düşman korkusu nedeniyle taşıttan inemiyorsa da farz namazı taşıt üzerinde imâ ile kılar. Nakledilen bir hadiste "*Hz. Muhammet (s.a.v.) bir yolculukta iken dar bir geçite geldiğinde namaz vakti girmiş o anda ise yağmur yağmaya ve alttan da her taraf su ve çamur olmaya başladığından Peygamberimiz bineğinin üzerinde ezan ve kamet okuyarak öne geçmiş, cemaate binek üzerinde imâ ile namaz kıldırmıştır. İmâ ederken de başını secde de rükûdakine nispeten daha fazla eğmiştir.*"²⁰³

Kişi taşıttan inemezse korku halinde olduğu gibi yere inerek namazını rükûlu ve secdeli kılma sorumluluğu üzerinden kalkar. Bu durumdaki kişilerin taşıt üzerinde namaz kılmaları caiz olduğu için namazları imâ yoluyla kılmaları gerekir. Taşıt üzerinde rükû ve secde tam yapılamaz. Kişi taşıttan inemediği halde yerdeki çamur sebebiyle rükû ve secdeyi yerine getiremezse ayakta durarak namazın imâ ile kılar.

Çünkü kişi rükû ve secdeyi edâ etmekten aciz kabul edilir. Kişi taşıt üzerinde namaz kılarken taşıttı durdurmalıdır. Zira seyir halinde bazı değişiklikler mevcuttur. Kişinin taşıtı durdurması mümkün olmadığında korku halinde olduğu gibi taşıttın seyri durumunda da namaz kılması caiz olur.²⁰⁴

3.1.2.4. Engel Halinin Ortadan Kalkması

Engelli olarak namaza başlayan kişinin engellilik hali ortadan kalkar ve kişi normal bir konuma sahip olursa bu durumda o kişinin namaza devam edip edemeyeceği ile ilgili şu görüşler mevcuttur.

İmamı Azam ve Ebû Yusuf engellilik halinin ortadan kalkması durumunda kişinin ibadetini bozmadan devam edebileceğini veya kişinin kaldığı yerden sağlıklı biçimde normal şekilde namazını tamamlayacağını ve ilave bir göreve gerek olmadığını

²⁰³ Tirmizi, 411, Ahmet b. Hanbel, 174

²⁰⁴ Mevsili, a.g.e. I. s.155–156

söyleyerek kişinin başlamış olduğu ibadeti içinde bulunduğu ve gücünün elverdiği şartlara göre edâ etmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Ayrıca engelli imamla sağlıklı cemaat arasındaki uyum probleminin buraya uygulanamayacağı kanaatini öngörerek kıyasa gitmemişlerdir. İmamı Muhammed ise engellilik durumunun ortadan kalkması halinde sağlığına kavuşan kişinin namazına yeniden başlaması gerektiği görüşünü beyan etmiştir. Zira ona göre mükemmel bir ibadet özürle başlamış bir ibadetin devamı olarak edâ edilemez. Bu görüşünü de özürlü kişinin arkasında özürsüz olan kişinin cemaat olarak namaz kılamayacağı hükmüne dayandırmıştır. İmam Züfer de imâ ile namaz kılan kişinin sonra rükû ve secdeye varacak kuvvet bulursa, imâ ile kıldığı namazını bırakıp yeniden kılmayı gerektiğini belirtmiştir. Çünkü kişi namazını bozmadan onu devam ettirirse zayıf temel üzerine kuvvetli binayı kurmuş olur ki bu da caiz değildir.²⁰⁵

3.1.2.5. Engellilerin Namazda Kırâatı

Ebû Davut ve Nesai'nin İbni Ebû Evfa'dan tahrir ettiği bir hadisi şerife göre "*bir adam peygamber efendimize gelir ve şöyle der: Ya Resulullah benim Kur'anı Kerimden bir şey ezberlemeye gücüm yetmiyor, bana öyle bir şey öğret ki onu yerine getirince Kuran kırâatini eda etmiş olayım. Peygamberimiz de o kişiye, Sübhanellâh, Elhamdülillâh, vela ilâhe illâhü vallâhü ekber vela havle vela guvvete illa billâhi'l aliyyi'l azim*" demesi gerektiğini söyleyerek ardından da ona Allah'ım bana acı; rızık ver; beni affet ve beni doğru yola ilet gibi basit ve kısa bazı dualar öğretmiştir. Adam kalkıp gidince ise, bu adam söylediklerimi yaparsa, elini hayırla doldurmuş olur buyurmuştur."²⁰⁶ Burada peygamberimizin hafızası zayıf sahabe için kolaylaştırıcılık ilkesiyle bu sahabenin durumuna çözüm ürettiğini görüyoruz.

Bu hadisi şerifle kıraat rükününü eda etmeye gücü yetmeyen bir kişinin ne yapması gerektiği peygamber (s.a.v.) efendimiz tarafından bildirilmiştir. Bu bildirimde bir kişinin kıraat yerine yapabileceği dili döndüğü kadarıyla Allah'ı zikirden ibarettir.

Bu da bize gösteriyor ki namazın erkânından herhangi birinin edâsına mükellefin gücü yetmediği takdirde o rükün o mükelleften sakıt olur ve onun yerine gücünün yettiği şekliyle o rüküne yakın bir edâ biçimi söz konusu olur.

²⁰⁵ Mevsili, a.g.e. I. s. 154-155, bk. İbn Abidin, a.g.e. s. 205

²⁰⁶ Ebû Davud, "Salat", 135, Nesai, "İfütah", 32, Ahmed b.Hanbel, IV. 253

Fatiha ve Kur'andan ayetleri ezberlemeye gücü yetmeyenler hadiste öğretilen duayı ezberleyebilirler. Ezberleyene kadar bu durum devam etmelidir. Bir ayet öğrenmek ve ezberlemek her sorumlu müslüman için farzı ayn'dır. Bir sûreyi ya da Fatiha'yı veyahut bunların yerine geçecek üç kısa ayeti öğrenmek her inanan müslümana vacip hükmündedir. Bunlar öğrenilince yukarıda öğretilen dua ile yetinilmez.²⁰⁷

Bu genel hükümlerden sonra her bir engelliye ait özel durumlar olabilir. Bu engelliler kendi konumlarına göre güçlerinin yetip yetmeyeceği durumları kendileri takdir ederler ve Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirirler. Ancak mükellefiyet sınırlarını aşan engellilik hali sorumluluğu tamamıyla ortadan kaldırır ve ibadetler tümüyle sakıt olur. Örneğin akıl hastalarının durumları gibi...

Özellikle konuşma engellilerin ezberinde Kur'an-ı Kerim olsa bile Kur'an kırâatini edâ etmeye imkânları olmayacağından o kişilerden kırâat rüknü sakıt olur ve onlar namazın diğer erkânını edâ ederek ibadetlerini tamamlar. Ancak bu konumdaki kişiler kıyam esnasında zihin dünyasında kırâat tasavvuru veya zikirle vaktini değerlendirebilir. İşitme engellilere gelince onlarda cemaat halinde iken cemaatin yaptıklarını yaparlar, işitme engeli olduğunda doğal olarak konuşma engeli olması da söz konusudur. Bunun için de işitme engelliler konuşma engellilerle benzer konumda mütalaa edilirler.

Görme engelliler ile ilgili en önemli problem camiye giderek cemaate katılıp katılmama olayıdır. Şayet cemaate katılabilecek rehberi bulunuyorsa görme engelli kişi bundan yararlanır ve ibadetini cemaatle edâ eder, yoksa bulunduğu yerde namazını kılar.²⁰⁸

Ortopedik engelliler ise gerek iskelet sisteminin ve gerekse kas sisteminin elverdiği ölçüde namazın şartlarına ve erkânına riayet ederek namazlarını eda ederler.

Zihinsel engellilere gelince akıl nimetinden tamamen yoksun olmaları halinde hiçbir dini yükümlülükle mükellef değildir. Ancak kısmen bir özre sahip iseler bu kimseler güçleri ölçüsünde abdest alıp namazlarını kılarlar. Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre zihinsel engellilik halinin süresi yirmi dört saati geçerse kişinin o süre içindeki namazları kaza etmesi gerekmez. Muhammed b. Hasen'e göre ise altıncı vakit bitip yedinci vakte girildiğinde kişiden kaza sorumluluğu düşer.²⁰⁹ Koma halinde olanlar ve

²⁰⁷ İbn Abidin, *a.g.e.* I. s. 561

²⁰⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, II. s. 22–23

²⁰⁹ Abdülaziz el-Buhâri, *Keşfü'l Esrar*, IV. s. 442

bayılma durumu beş vakit namaz müddeti veya daha fazla süren kişiler o sürede ibadetle sorumlu değildir.²¹⁰

Kısaca zihinsel engelliler anlama kabiliyetleri oranında namazın edâsı ile sorumludurlar. Şayet namazın farz oluşunu idrak etmekten aciz iseler edâsından da muafırlar. Çünkü namazın farz olmasının şartlarından biri de akıldır.²¹¹

3.1.2.6. Görme Engellilerin Cuma Namazı ve Cemaatten Muaf Olması

Bedensel ve zihinsel engelliler cemaate devam etme konusunda güçleri nispetinde sınırlı olarak yükümlü olurlar. Buna güç yetiremeyen engelli kimselerden sorumluluk düşer.

Ebû Hanife âmâ kişinin cuma namazı kılmakla sorumlu olmadığını belirtir. Çünkü âmâ kişi hasta kişi gibi cuma namazını şahsen kılmaktan acizdir. Başkasının yardımı ile bu namazı kılmaya güç yetirmesi durumunda ise mükellef sayılmaz. Zira kendisine rehberlik eden kimse onu camiye götürürken yolda bırakabilir. Yani Ebû Hanife'ye göre görme engellinin cuma namazı kılması farz değil ancak giderse de bu caizdir. İmameyne göre ise kendisini camiye götüreceği birini bulabilirse âmâ kişinin cuma namazı kılması farzdır. Çünkü kişi bu durumda Allah'ı anmak için camiye gitmeye güç yetirebilir ve bu durumdaki kişi tıpkı kaybolmuş kişi gibi kabul edilir. Ve kendisini götüreceği birini bulduğunda cuma namazı kılması farz olur.²¹²

*"Abdurrahman İbn Kab Malik (r.a.) babasının gözlerini kaybedince ona rehberlik yaptığını ve Cuma günü olunca da namaza götürdüğünü belirtmiştir."*²¹³ Ebû Hureyre'den gelen bir rivayette ise; *"Peygamberimize görme engelli bir adam gelip kendisini mescide götüreceği bir rehberi bulunmadığını bunun için evde namaz kılmak için ruhsat istediğini belirtmiştir. Peygamberimiz önce onun bu isteğini kabul etmiş, adam dönüp giderken onu yeniden çağırarak; 'namaz için okunan ezanı işitiyor musun? diye sormuş, Adam evet deyince de Peygamberimiz o halde ibadet et diye buyurmuştur."*²¹⁴

²¹⁰ İbn Abidin, a.g.e. s. 204

²¹¹ Ceziri, a.g.e. I. s. 178

²¹² Mevsili, a.g.e. s.256. İbn Hümmam, a.g.e. I. s. 417, Kasani, a.g.e. I. s. 256

²¹³ İbn Mace, "İkame", 78

²¹⁴ Nesai, "İmame", 50

Nakledilen bir rivayette de "*Peygamberimizin İtban b. Malik (r.a.) evini mescit edinmesi için izin verdiği ve cemaate devam konusunda onu zorunlu tutmadığı belirtilmektedir.*"²¹⁵

Ortopedik engelliler ile hastalığının çoğalmasından veya iyileşmesinin gecikmesinden korkan kimselerin cemaate devam etmeleri gerekmediği gibi Cuma namazının da bu kişilere farz olmadığına dair ulemânın görüş birliği içinde olduğunu incelediğimiz kaynaklarda görmekteyiz.

3.1.3.Engellilerin Orucu ve Kişilerin Muaf Tutulmasına Dair Durumlar

Oruç kelimesi Arapçada savm " صوم " ve siyam " صيام " kelimeleri ile ifade edilir. " صيام " geri durma, " صوم " kendini tutma, nefsini bir şeyden alıkoyma, oruç gibi manalara "صائم" kelimesi ise oruç tutan kişi anlamına gelir.²¹⁶ İstilahta ise oruç imsaktan iftar vaktine kadar, bir amaç için bilinçli olarak yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma olarak tanımlanır.²¹⁷

Akıllı, bülüğ çağına gelmiş, sağlıklı her müslüman üzerine oruç tutmak farz olduğuna göre akıl-baliğ olmuş her bedensel engelli kişininde sağlıklı olduğu müddetçe ramazan orucunu tutması farzdır. Ancak hasta veya çok yaşlı kimselerin oruç tutması farz değildir.

*"Oruç size farz kılındı. Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa tutamadığı günler kadar diğer günlerde kaza eder. Yaşlılık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu fideye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa bu kendisi için daha iyidir. Güçlüğüne rağmen oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister zorluk istemez."*²¹⁸

Yüce Allah bu ayette oruç emrinden hemen sonra hastalık, yaşlılık ve yolculuk durumunu zikrederek, orucu daha sıkıntılı hale getirme ihtimaline karşı bunların geçerli birer mazeret olduğuna işaret etmiştir.

²¹⁵ Müslim, "Mesâcid", 255

²¹⁶ Mutcalı, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 495

²¹⁷ Mevsili, a.g.e. s. 252

²¹⁸ Bakara, 2/184-185

Oruç tuttuğunda hasta olma ihtimali olan, hastalığının artacağı tıbbi olarak bilinen kişiler ramazan orucunu tutmaz veya gerektiğinde orucunu bozar. Bu konumdaki kişiler ise oruçlarını iyileştiklerinde kaza ederler. Hastalığının devamlı olması veya yaşlılık gibi nedenlerle kaza etme imkânı da yoksa bu kişiler her gün için bir yoksul doyumu fidye verirler. Zira yaşlı olan kişilerin oruç tutamamalarında bu fiili yerine getirmekteki acizlikleri söz konusudur. Bu kişilerin orucu kaza etmeleri de beklenemez. Dolayısıyla bu kişilerin üzerindeki oruç farzı her gün için bir fakir doyurma şekline dönüşmüştür. *Ayetteki oruç tutmaya güç yetiremeyenlere bir fakiri doyuracak kadar fidye gerekir* ifadesinden bunu anlamaktayız.

Yolculuk, hamilelik, çocuk emzirmek, hastalık, yaşlılık gibi etkenler oruç tutmamayı mübah kılan özürlerden bazıları kabul edilmekle birlikte bunların yanı sıra akıl hastalığı, savaş, zorlama, helak olma korkusu (açlık, susuzluk, yılan ısırması vb) bu özürler arasında zaman zaman zikredilmektedir.²¹⁹

Hastalığının artmasından veya geç iyileşmesinden ya da bir organının zarar görmesinden korkan kişi veya göz ağrısından, ağrıdan, yaradan ve başkasından korkan engelli kişi de oruç tutmayabilir. Hasta bakıcı da bu kişi gibi kabul edilmiştir.²²⁰

Ayrıca hastanın durumuna kıyas edilerek verilen bir hükümde geçici engelli durumda bulunan hamile veya çocuğunu emziren bir kadın, kendinin ya da çocuğunun sağlığından endişe duyduğu takdirde sonradan tutamadığı oruçları tutmak kaydıyla orucunu kazaya bırakabilir. Bu hüküm adetli veya loğusa olan kadınlar içinde geçerlidir.²²¹

Hastalık ve yolculuk durumunda oruç tutmayan kimselerin oruçlarını kaza etmeden ölmeleri halinde o kişiler için herhangi bir oruç borcu yoktur. Hastalık ve yolculuk halinin sıkıntı ve güçlükleri yok etmek adına orucun edâsını ortadan kaldırmasına binaen ölüm de bunu tümüyle ortadan kaldırır. Fakat hasta kişinin iyileşmesi ve yolcunun da mukim olmasının ardından ölüm gerçekleşirse tutulmayan oruçların nispetinde kaza gerekir. Çünkü zikredilen şartlar gerçekleştiğinde eğer o kişiler yaşasaydı tutamadıkları günler nispetinde oruçlarını tutmakla yükümlü olacaklardı. Bu

---

²¹⁹ İbn Abidin, *a.g.e.* IV. s. 339

²²⁰ İbn Abidin, *a.g.e.* IV. s. 337

²²¹ İbn Abidin, *a.g.e.* IV. s. 339

kişiler kaza edemedikleri günler için sadaka-i fitır ölçüsünde bir fakire yemek vermesini vasiyet edebilir.²²² Bütün bu hükümlerdeki genel amaç güçlük ve zararın yok edilmesidir.

Kişinin oruç ibadetini ifâ edebilmesi için en önemli şart o kişinin akıllı olmasıdır. Kişi eğer akıl nimetinden tam manasıyla yoksun ise bu ibadeti edâ etmek ile mükellef değildir. Ramazan ayını başlangıcından sonuna kadar delirmiş olarak geçiren bir kişinin oruçlarını kaza etmesi gerekmez. Zira böyle bir kişi ramazan ayını idrak edebilme yeteneğinden mahrumdur ve oruç tutamaz. Yani kişinin bu durumu ondan oruç borcunu ve kaza sorumluluğunu düşürür.²²³ Delilik bütün bir ayı kapsarsa az önce de ifade edildiği gibi kişiye kaza gerekmez. Ramazan ayı içerisinde ister gece ister gündüz vakti olsun, kısa sürede olsa bu konumdaki kişinin iyileşmesi durumunda mezhebin en güvenilir eserlerindeki "Zahiru'r rivaye" görüşe göre kişi o ramazana ait oruçlarını kaza etmelidir.²²⁴

İbadetlerini yapmaya akıl erdirebilen kısmi zihinsel engelliler de oruçlarını tutarlar. İmam Züfer ise ramazan ayının bir kısmında iyileşen kişinin geçmiş günlerin orucunu kaza etmesi gerekmediğini ayrıca engellilik halinin bir günü tamamen kapsamasının da kişiden kaza sorumluluğunu düşürdüğünü belirtmiştir.

Baygınlık ve koma haline gelince bunlar birer hastalık olup vücudu zayıflatsa da akli gidermez. Baygınlık ve koma halinin uzun müddet devam etmesi de nadir görülen bir durumdur. Bu nedenle bu haller kişinin oruç ibadetini ve kaza mükellefiyetini düşürmez. Bayılan kimse baygınlığın meydana geldiği gün veya gece hariç bütün baygınlık günlerini kaza eder. Kişinin bayıldığı gün ve geceyi kaza etmemesi ancak niyet etmediğini bilmesi halindedir.²²⁵

3.1.4. Engellilerin Zekât, Fıtır Sadakası Vermesi ve Kurban

Zekât kelimesi sözlükte " زكا- زكوا- زكاء- يزكوا " kökünden türetilmiş isimdir. Kişinin malını arındırmak için onun bir kısmından ayırıp verdiği miktara da zekât denir.²²⁶ Ayrıca zekât; temizlik, artma, bereket, övme gibi anlamlara da gelir.²²⁷ İstilahi

²²² Mevsili, *a.g.e.* I. s. 274

²²³ Mevsili, *a.g.e.* I. s. 274

²²⁴ Ceziri, Abdurrahman, *a.g.e.* I. s. 545

²²⁵ Abdülaziz el-Buhâri, *a.g.e.* IV. s. 442

²²⁶ Feyûmi, *a.g.e.* I s. 254, bk. Feyruzâbâdi, *el-Kâmusul-Muhit*, s.1667

anlamda ise zekât Allah'ın belirli yerlere harcanmak üzere dinen zengin sayılan kişilerin mallarından belli bir payın verilmesini istemesi işlemidir. Bir malın, farz bir ibadetin edâsı için belirli miktarının ihtiyaç sahibi kişilere verilmesidir.²²⁸

Serahsi malın bir miktarının verilmesine zekât dendiğini bunun malın artmasına ve ahirete yönelik sevap kazanmaya bir vesile sağladığına, ayrıca kişiyi günahlardan temizlediği için zekâtın temizlik anlamının olduğuna değinmektedir.²²⁹

Zekât ve fıtır sadakası ile ilgili olarak İslâm hukukçuları ayrı görüşler ortaya sürmüşlerdir.

Zekâtın dayanışma ve yardımlaşma yönünün ağır bastığını ileri süren ve çoğunluğu oluşturan İslâm âlimleri ise çocuk ve akıl hastasının gerekli koşulları taşıması durumunda velilerinin bunlar adına zekât, sadaka vermeleri ve kurban ibadetini yerine getirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.²³⁰ Bu görüştekilerin dayandıkları delil ise "*Malı bulunan bir yetimin velisi olan kimse, bu malı ticaretle çalıştırsın, malı bırakıp da zekât onu yemesin anlamındaki hadistir.*"²³¹

Bu hadisi dayanak alan mezhep imamlarına göre zihinsel engellinin malından zekât verilmelidir. Zira bu mezheplerde akıllı ve baliğ olmak şart değildir. Zekât, sadaka ve kurban ibadetlerini bu kimseler için veli veya vasileri yerine getirir. Hanefilere göre, zekâtla sorumlu olmak için akıllı olmak ve baliğ çağına erişmiş olmak şarttır. Tamamen zihinsel engelli olanlar ve küçük çocuklar namaz ve oruç gibi ibadetlerle sorumlu tutulmadıkları için zekât ve fıtır sadakası vermekle ve kurban kesmekle sorumlu değildirler. Zekât da bir ibadet vasfı olduğundan akıl hastasının malından zekât verilmez. Bu görüştekilerin dayandığı delil ise Hz. Peygamberin daha önce de zikrettiğimiz şu hadisidir. "*Kalem üç kimseden kaldırıldı; buluğa erinceye dek çocuktan, kendine gelinceye dek deliden, uyanıncaya kadar uykuda olandan*"²³²

Hanefilere göre kişinin akıl hastalığı çocukluktan beri devam ediyorsa bu kişiler zekât vermekle mükellef değildirler. Ergenlik çağından sonra iyileşirlerse bu iyileşme

---

²²⁷ İbn Manzur. *a.g.e.* XIV, s. 358

²²⁸ Mevsili, *a.g.e.* I. s. 106

²²⁹ Serahsi, *a.g.e.* II s.149, *Neseфі, Tilbetül-Talebe*, s. 39

²³⁰ Ceziri, Abdurrahman, *a.g.e.* I. s. 591

²³¹ Malik İbn Enes, "Zekât", 12

²³² Buhâri, "Talak", 11, VI. 169, "Hudud", 22, VIII. 21, Ebû Davut, "Hudud", 17, IV. 560

tarihinden itibaren kişi zekât vermekle mükellef olur. Bu görüşü benimsemeyen bazı alimler ise buluşa erme tarihini esas alırlar. Ergenlik çağından sonra ortaya çıkan akıl hastalığı bir yıldan uzun sürerse "imtidat" ve "tekrar" gerçekleştiği için o yılın zekâtı kişiden düşer. Bu zaman zarfında kişiler dini emirlerle sorumlu olmazlar. Bu görüş üç hanefi imamından zikredilmiştir. Ancak Ebû Yusuf'tan ve İmam Muhammed'den farklı rivayetler de mevcuttur. İmam Muhammed'e göre, kişi bu yıl içerisinde birkaç gün iyileşecek olsa o kişi üzerine zekât gerekir. Ebû Yusuf'a göre ise, kişinin durumu yılın yarısından fazla süreyle devam eder veya daha az süre devam ederse ve kişi iyileşmezse, kişinin o yılın zekâtını vermesi gerekmez. Zihinsel engelli kişi nisab miktarı mala sahip olduğu halde buluşa ererse ve bir süre sonra iyileşirse bu durumda asli-arizi ayrımını benimseyen âlimler bu kişinin zekâtla sorumlu olabilmesi için iyileşme tarihi esas alırlar. Asli-arizi ayrımını benimsemeyenler ise kişinin buluşa erme tarihini esas alırlar.²³³

Kurban ibadetinde zihinsel engelli kişi küçük çocuk gibi kabul edilir. Zira küçük çocuğun malı varsa babası bu maldan onun için kurban keser. İmameyn; akıl ile ergenlik çağına girmeyi kurbanın vacip olma şartları arasında zikretmemiştir. Baba veya vasi zihinsel engelli kişinin malından kurban keserse kestikleri kurbanı zamin değillerdir.²³⁴ İmamı Muhammed ise akıl ve ergenliği kurbanın vücûb şartlarından saymıştır. O halde akıl hastası ile çocuk zengin olsalar da babalarının onlar için kurban kesmesi vacip değildir. Şayet baba veya vasi akıl hastası kişi için onun malından kurban keserlerse kestikleri kurbanı zamin olmuşlardır.

Baygınlık ve koma halinin uzun sürmesi çok mümkün olmadığında bu durumlar birer zekât engeli sayılmamıştır. Kimi zaman akıl hastası, kimi zaman da akıllı olan kişinin durumuna gelince kurban konusunda belirtildiği gibi ihtilafli olmakla beraber akıllı oldukların da bu kişilerin kurban kesmelerinin vacip olduğuna dair alimler arasında görüş birliği mevcuttur. Yani bu kimseler o zaman sağlıklı kimse gibi kabul edilirler. Ayrıca dinen fakir ve bunamış olan kimselere zekât verileceği ile ilgili görüşler de fıkıh kaynaklarında mevcuttur.²³⁵

---

²³³ Kâfi Dönmez, İbrahim, *DİA*, "Cünûn" md. VIII. s. 129

²³⁴ İbn Abidin, *a.g.e.* IV. s. 264

²³⁵ İbn Abidin, *a.g.e.* IV. s. 264

Kaynaklarda zihinsel engellilerin zekât, sadaka-i fitır ve kurban ibadeti ile mükellef olup olmadıkları ile ilgili bilgiler mevcutken bedensel engellilerin veya hastaların durumu ile fazla bir bilgiye rastlamamaktayız. Ancak bu ibadetleri ifâ edebilmek için hanefilere göre akıllı, sağlıklı ve dinen zengin olma şartları bulunduğundan dinen zengin olan kimseler engelli veya hasta olsalar da bu ibadetlerle mükelleftirler.

3.1.5. Engellilerin Haccı

Bedeni ve mali yönü bulunan hac ibadetinde akıllı, baliğ ve sağlıklı olmanın yanı sıra kişilerin her iki yönden de buna güç getirebilecek konumda olmaları gerekmektedir. Bu ibadetin ifâsı için kişiler açısından gerek zihinsel gerekse bedensel önemli bir engel bulunmamalıdır. Örneğin bedensel yönden engeli bulunan hasta, felçli, yatalaklı ve görme engelli kimseler ile ibadetlerini edâ etmeye güç getiremeyecek derecede yaşlı kimseler kendilerine yardımcı olacak bir rehber bulsalar bile yinede bu kişilere hac farz olmaz.²³⁶

Ebû Yusuf ve İmamı Muhammed bedeni engeli nedeniyle hacca güç getiremeyecek kişilerin kendileri adına vekil gönderebileceklerini vekil de gönderemezlerse bunu vasiyet etmeleri gerektiği görüşünü beyan etmişlerdir. Hacca mani olan durumları ise, görme engelliği, ortopedik engellilik, piri fanilik " yaşlılık " ve hastalık olarak zikretmişlerdir. Onlara göre yerine vekil gönderen kimselerin engeli veya engelleri ortadan kalkarsa o zaman bu durumdaki kimselerin haclarını yenilemeleri gerekir.²³⁷

Zihinsel engelli olan kişiler hac ibadeti ile sorumlu tutulmamışlardır. Zira bu ibadetin ifâsı için akıl şarttır. Zihinsel engelli olan kişi iyileşir ve bu ibadeti yapabilecek bir güce sahip olursa o zaman bu ibadeti yerine getirmekle mükellef olur.²³⁸ Fakihlerin çoğunluğu zihinsel yönden engelli olan kimselerin yerine velilerinin onlar adına hac yapabileceği görüşündedirler. Bazı fakihler ise bu durumun ancak kişi zihinsel engelli olmadan önce haccın kendisine farz olması halinde mümkün olacağı görüşündedir.²³⁹

---

²³⁶ İbn Abidin, *a.g.e.* IV. s. 420

²³⁷ Kâsâni, *a.g.e.* II. s. 121–125, bk. İbn Abidin, *a.g.e.* II. s. 194–199

²³⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Müktesid*, I. s. 209

²³⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Müktesid*, I. s. 209

Sefih ve kısıtlı yani " hacr " altında bulunan kişilere gelince velisi veya vasisi izin vermeden o kişiler hac ibadetini yerine getiremez.²⁴⁰

---

²⁴⁰ Kasani, *a.g.e.* II. s. 130. bk. İbn Kudame, *el Muğni*, III. s. 240, Şirbini, *Muğni'l-Muhtaç*, I. s. 463-470, Şirazi, *a.g.e.* I. s. 196

SONUÇ

Bedeni ve ruhi varlığını sağlıklı olarak devam ettirmek, ahsen-i takvim üzerine yaratılan insanın asli görevlerindedir. Ölüm ve yaşam ile sınanan insanoğlu bazen nimetlerle bazen de sıkıntı ve zorluklarla denenir. Başına gelen sıkıntıların nedeni görevlerini ihmal etmesi dolayısıyla kendisi olabileceği gibi ilahi bir sınav, ebeveynlerin ya da çevrenin ihmali neticesinde de olabilir. Burada önemli olan insanın sınındığının bilincinde olması Allahın adaletinden ve şefkatinden şüphe etmemesidir. Kur'an ve sünnette engelli kişilerin sabır, metanet ve dua ile bu durumlarıyla mücadele etmelerinin gerektiği vurgulanmıştır. Engelliliği sadece dünyevi yaşam açısından ele almak geniş kapsamlı bir mütala olmayacağından kişiyi Allahü Tealanın adalet ve şefkatinden şüpheyeye götürebilir.

Hastalık, sıkıntı ve zorluklar istenmeyen durumlardır. Ancak dünyevi hayatta karşılaşılan bu sıkıntı ve zorluklar ahiret yaşamı için birer kazanımdır. Alınan tüm tedbirlere rağmen bir sıkıntıya veya hastalığa duçar olduğunda sabredilirse bu sabrın sonu mutluluk olacaktır.

Kur'an-ı Kerimde dünya ve ahiret yaşamında, hakiki anlam ve ekseriyetle mecâzi anlamda; görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engellilik ile genel anlamda hastalıklardan söz edilmektedir. Gerçek anlamda engellilik daha çok taabbudi hükümlerde ruhsat bildirme bağlamında ayrıca benzetme, tedavi etme ve değer verme bağlamında da zikredilmiştir. Mecâzi anlamda engellilik ise genelde kişilerin ilahi gerçeklere duyarsız kalması bağlamında zikredilmiştir.

Bu çalışmada Arapçada muavvigûn kelimesi ile ifade edilen engelli kavramıyla ilgili çeşitli literatürlerin olduğu, engellilerle ilgili mevzuatın birçok hukukta yer aldığı, Kur'an'ın ve sünnetin engelliye yaklaşımı gibi konular ele alınarak ibadetlerin edâsı ile ilgili engelli kişilere tanınan kolaylıklar varsa bunların neler olduğuna dair fıkıh kaynaklarında olan görüşler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kur'an ve Sünnette "summ" kelimesi ile işitme, "bukm" ile konuşma, "a'rac" ile ortopedik, "umy" ile görme, sefih ve mecnûn kelimeleriyle de zihinsel engellilerin tanımlandığına işaret edilerek engelli grupların tümünün Kur'an ve Sünnette yer

aldığına, bu kimselerle ilgili yaklaşımımızın nasıl olması gerektiğine dair bilgilere de bu çalışmada yer verildi.

Akıl nimetinin değerini ve önemini her daim vurgulayan islâm dini gerek bedensel, gerekse zihinsel engelliler için akıl ve mantığa yatkın çözümler üretmiştir. Dinimiz görev ve sorumluluklarımızı gücümüz derecesinde sınırlandırmıştır. Engelliğin kişide meydana getirdiği fonksiyon kaybı, sorumluluklarını yerine getirmesi esnasında nazarı dikkate alınmış, kolaylaştırma ve ruhsat sağlama cihetine gidilmiştir.

İbadetlerin ifâsıyla ilgili olarak bedensel ve zihinsel engellilere tanınan kolaylıklardan bazıları şunlardır.

Görme engellilerin cuma ve bayram namazlarında cemaate devam zorunluluğunun olmaması, cuma namazını kıldıklarında öğle namazını kılmış sayılmaları, hacca gitmek gibi konularda kendilerine yardımcı olacak bir rehber bulsalar dahi bu ibadetlerle mükellef olmamaları bu konumdaki kişiler için bir ruhsattır. İmameyn ve diğer mezhepler kendilerine yardımcı olacak kimse bulunduğu görme engellilerin bu ibadetlerle mükellef olduklarını ifade etmişlerdir.

Âmânın ezan okumasının caiz olduğunu imamlar arasında ehil kimse bulunmazsa bu kimselerin imamlık yapmalarında bir sakınca olmadığını, ancak bazı mezheplere göre de temizlik yönü ile sağlıklı kimsenin imamlığının tercih edilmesinin daha uygun olduğunu görüyoruz.

İşitme ve konuşma engellilere kelime-i tevhidi söylerken işaret kolaylığı ve namazda kırâat kolaylığı sağlanmıştır. Hanefî ve mâlikiler dilsizin başka bir dilsiz imam olabileceğini şâfi ve hanbeliler ise dilsizin imametinin geçersiz olacağını belirtmişlerdir.

Ortopedik engellilere ve hastalara abdest, gusül, teyemmüm ve namaz gibi konularda sağlıklarını tehdit eden bir durum olduğunda veya hastalıklarının artmasından endişe duyduklarında sargı üzerine mesh etme kolaylığının yanı sıra oturarak namaz kılma, ayrıca yatalak olan kişiler içinde imâ ile namaz kılma gibi ruhsatlar sağlanmıştır.

Piri fanilik yani yaşlılık hali dolayısıyla oruca muktedir olamayan kimseye fidyeye kolaylığı sağlanmış, yolculuk, hastalık gibi meşakkatli durumlar oruç tutmamayı mübah kılan engellerden bazıları arasında zikredilmiştir.

Zihinsel ve ruhsal yünden engeli olan kimseler de engel derecelerine göre mümeyyiz küçük hükmünde kabul edilerek ibadetle sorumlu tutulmamışlardır. Genel fıkıh kurallarına göre zihinsel engellilik doğuştan veya sonradan meydana gelip uzun süreli ya da ibadetin vaktini kapsayacak kadar kısa süreli olursa kişiden ibadet sorumluluğunun düştüğünü kabullenmeyi gerektirir. Hanefilerde ibadet yükümlülüğünün düşmesi için akıl hastalığının uzun süreli olması şarttır.

Temyiz gücü dini hükümlere muhatap sayılmanın temel şartını teşkil eder. Fıkıh eserlerinde "üç kişiden kalemin kaldırıldığını" ifade eden hadis zihinsel engellilerle ilgili konunun esasını ve ana hatlarını düzenleyen bir delil olarak kabul edilmektedir. Mezhep imamlarına göre zihinsel engel hali bir namaz vaktini tamamıyla kaplarsa sonradan bu ibadetin kazası gerekmez. Ebû Hanife'ye göre ise hastalık süresi yirmidört saati geçmişse o süre içindeki namazları kaza etmek gerekmez.

Zihinsel engelli olan kişinin malından, zekât, fitır sadakası verileceği ile ilgili islâm hukukçuları farklı görüşler serdetmişlerdir. Hanefilerin dışındaki üç mezhebe göre mecnûnun malından zekat verilmesi gerekirken hanefilere göre zekâtın ibadet yönü olduğu için ve bu ibadetin ifâsında akıllı olma şartı bulunduğu için mecnûnun malından zekat verilmesine gerek yoktur.

Zihinsel engelli kişinin kendisinin yapacağı haccın geçersiz olması hukukun gereğidir. Ancak velisinin onun adına hac edebilmesi de görüşü hukuken mümkündür. Bedensel engellilerde engelleri ölçüsünde hacdan muaf tutulmuşlardır. Bu kimselerin kendileri adına vekil göndermeleri mümkün olsa da engelleri ortadan kalktığında bu ibadeti bizzat kendilerinin yapmaları gerektiği âlimlerce ortaya konulmuştur.

Biz bu çalışmada özrün ilmihal kitaplarındaki boyutunu değil daha ziyade kişinin kendisinden beklenen rol ve görevleri gerçekleştirmesi sürecinde gücünün sınırlanması, noksanlık, işlevsel bozukluk veya yetersizlik dolayısıyla bireyin dini ve sosyal yaşama ayrıca toplumsal bütünleşmeye tam katılımının gerçekleşmemesi yönünü ele almaya çalıştık.

Ayrıca engellilik halinin ilahi irade ve imtihan çerçevesinde değerlendirilmesinin gerekliliği, sabır ve buna karşılık vaad olunan mükâfatlar ile kişilere engelleri derecesinde tanınan kolaylıklara vurgu yapmaya gayret ettik.

Engellilik derecesi ne olursa olsun bireylerin geleceğe ilişkin umutlarını sarsar. Geleceğin belirsizliğinden endişe duyulur. Sosyal güvencesi olmayan bireyler arasında bu endişe daha fazla duyulmaktadır.

Geleceğin belirsizliği yaşamın her safhasını kapsar. Fakat engellilik ardından geçen süreç içerisinde tedavi ekibi ile iyi bir iletişim sağlanamaması, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin yetersizliği, aile, akraba ve arkadaşların şefkat ve desteklerinin beklenen düzeyde olmaması, toplumda engelliye yönelik hizmet veren kurumların eksiklikleri ve etkinliklerindeki aksaklıklar, politik sınırlılıklar engelli bireyin geleceğe ilişkin endişelerini daha da yoğun kılar.

Toplumumuzda engelli bireylere yapabileceklerinden çok yapamayacaklarının söylenmesi engellilerin toplumsal açıdan yaşadıkları sorunların en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkar. Oysaki Peygamberimiz engellilerin bazı kamu işlerinde görevlendirilmesi onların da toplumda üretken bir konuma getirilmesinin gereğine işaret etmiştir. Engellilerle ilgili yasal düzenlemeler yapılmakla beraber bunların uygulanması safhasında karşılaşılan güçlükler için gerekli tedbirlerin de alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

5378 Sayılı Özürlülerle İlgili Kanunun I. Bölüm 3.Maddesi.

ABDÜLAZİZ el-BUHÂRİ, Alaüddin Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed (1997), *Keşfü'l Esrar*, Cilt 4, 3. Baskı, Darü'l Kütübi'l Arabiyye, Beyrut.

AHMET İBN HANBEL (1981), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

ALİ HAYDAR EFENDİ, Eminefendizade Küçük (1912), *Dürrü'l Hükkam Şerhi Mecelletil Ahkam*, 3. Baskı, İstanbul.

AÖF (Açıköğretim Fakültesi)(1999), *Lisans Tamamlama Programı*, Eskişehir.

ARIKAN, Çiğdem (1995), *Fiziksel Sakatlığı Olan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Sakatlık Sorunu: Değerlendirmeler Ve Beklentiler*, Ankara.

ATAY, Mesude (1999), *İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler*, Özgür Yayınları, İstanbul.

AYDIN, Resa (1990), *Tıbbi Rehabilitasyon Yönünde Özürlülük Epidemiyolojisi*, İstanbul.

AYDINLI, Abdullah (1999), "İbn Ümmi Mektum", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 20, TDV, İstanbul.

BARDAKOĞLU, Ali (1999), "Temizlik", *Diyanet İslâm İlmihali*, Cilt 1, TDV, İstanbul.

BİLMEN, Ömer Nasuhi (1950), *Hukukî İslâmiyye ve Istılâhâtı FıkhiyyeKâmusu*. Cilt.7, İstanbul.

BUHÂRİ, Muhammed İbn İsmail (1981), *el-Camiu's Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

CÂHİZ (1987), *el-Bursan ve'l Umyan ve'l Urcan, ve'l Havlan*, (thk. Muhammet Mursi el-Hûli), 4. Baskı, Beyrut.

CEZİRİ, Abdurrahman (ty), *el Fıkhu ale'l Mezahibi'l-Erbaa*, Cilt 4, 6. Baskı, Mısır.

CÜRCÂNİ, Ebûl Hasan Seyit Şerif Ali b. Muhammed (1253), *et-Tarifât*, Matbaa-i Amire, İstanbul.

- DEMİR, Aydın (2000), *Özürülerin Mesleğe Yöneltilmesi İle İlgili İstihdamı Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eylül.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (2002), *Türkiye Özürüler Araştırması*, Sis Yayınları. s.10.
- DOĞAN, Mehmet (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, Rehber Yayınları, Ankara.
- DOĞAN, İsmail (2003), "Engelli Kavramı ve Engelli Demografisi", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm*, Sempozyum, DİB, Ankara.
- DÖNDÜREN, Hamdi (2003), *Delilleri ile İslâm İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- EBÛ DÂVUD (1981), Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistani, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- EBÛ ZEHRE, Muhammed b.Ahmed b. Mustafa (1976), *el-Cerime ve'l-Ukûbe fî'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Darü'l-Fikri'l-Arabi, Kahire.
- ERSOY, Özlem ve Neslihan Avcı (2001), *Özel Eğitim*, Yapa Yayınları, Ağustos, İstanbul.
- ERTÜRK, Berrin (2003), *İşitme Engelli Çocukların Ailelerine Öneriler*, TC. Başbakanlık Özürüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- ERUL, Bünyamin (2003), "Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm*, Sempozyum, DİB, Ankara.
- FEYRUZABÂDÎ (1991), *el-Kamusu'l-Muhit*, Cilt 4, Beyrut.
- FEYÛMÎ, Ahmet b.Muhammed b. Ali, *El Misbahül Münir* (ty), El Mektebetül İlmiyye, Beyrut.
- GÛL, Emine (2005), *Kuranda Engelliler*, Akis Yayınları, İstanbul.
- HASKEFÎ, Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvi (1272), *Şerhi Tenviril Ebsar Haşiyetü İbn Abidin*, Bulak.
- HEYET (1985), *El Mu'cemü'l Vasıt*, İhyaüt Tüрасil İslami, Kahire.

- İBN ABİDİN, Muhammed Emin (ty), Reddü'l Muhtar, Matbaatü'l Bâbi el-Halebi, Mısır.
- İBN MACE, Muhammed İbn Yezid el-Kazvini (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İBN HACER el ASKALANİ, Ebü'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed (ty), *Bulûğul Meram min Edilleti'l Ahkam*, El Mektebetü-t Ticariyye, Mısır.
- İBNÜ'L ESİR, İzzüddin Ebû'l-Hasan (1970), *Usdü'l Ğabe*, Cilt 4, Kahire.
- İBNÜ'L HÜMAM, Kemaluddin Muhammed ibn Abdilvahid (1898), *Şerhu Fethül Kadir*, 1.Baskı, Mısır.
- İBN KUDAME, Muvaffakuddin Abdullah İbn Ahmed (1970), *el Muğni*, Cilt 3, 3.Baskı, Darü'l Menâr, Kâhire.
- İBN MANZUR, Muhammed b. Mükrim (ty), *Lisanül Arab*, Daru Sadr, Beyrut.
- İBN RÜŞD, Ebû'l-Velid Muhammed İbn Ahmed (ty), *Bidayetül Müctehid ve Nihayetül Müktesid*, Matbaatü'l-İstikame, Mısır.
- KÂFİ DÖNMEZ, İbrahim (1993), "Cünûn" , *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, TDV, İstanbul.
- KARAGÖZ, İsmail (2005), *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KARAGÖZ, İsmail (2003), "Kur'an'ın Engellilere Bakışı", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği Ve İslâm*, Sempozyum, DİB, Ankara
- KASANİ, Alaüddin Ebubekir İbn Mes'ud (1974), *Bedâiyu's-Sanâyi fi Tertib'i-Şerâi*, 2. Baskı, Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut.
- KOMİSYON (1996), *Bedensel Ve Zihinsel Özürlülerin Sorunları İçin Çağdaş Çözümlere Doğru İlk Adım*, Arı Grubu Yayını, İstanbul.
- KULA, Naci (2005), *Bedensel Engellilik Ve Başa Çıkma*, Dem Yayınları, İstanbul.

- MALİK İBN ENES, Malik b. Ebi Amir el Asbahi (1981), *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- MEVSİLİ, Ebûl Fazl Mecmuddin Abdullah b Mahmud b Mevdud (1998), *el İhtiyar li-ta'lili'l Muhtar*, Darulhayr, Beyrut.
- MUTÇALI, Serdar (1995), *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- MÜSLİM, İbn Haccac Ebûl Huseyn (1981), *el-Camiiu's Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- NESAI, Ebû Abdirrahman İbn Şuayb (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- NESEFİ, Necmuddin Hafs (1986), *Tilbetül-Talebe (Nşr:Halil el- Meys)*, Darü'l Kalem, Beyrut.
- NİSABURİ, Ebû Kasım Hasan b. Muhammed İbn Habib en Nisaburi(1987), (thk. Ömer Esad), Darün Nefais, Beyrut.
- ÖĞÜT, Salim (1994), "Dilsiz", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul.
- ÖLÇEN, Makbule ve Ali Nejat (1991), *Özürlüler Hukuku Almanya'da Özürlülerin Üretken Dünyası, Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme Ve Koruma Vakfı Yayın No:1*, Ankara.
- ÖZÖN, Nijat (1995), *Büyük Dil Kılavuzu*,4.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- I. Özürlüler Şurâsı, (2001), *Çağdaş Toplum Yaşam Ve Özürlüler*, Ankara.
- II. Özürlüler Şurâsı (2005), *Yerel Yönetimler Ve Özürlüler Ön Rapor Hazırlama Komisyonlar Taslak Raporları Ve Kararları*, Ankara.
- ÖZYÜREK, Mehmet (2002), *Tutumlar Ve Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*, Karatepe Yayınları, Ankara, Karatepe Yayınları, Ankara.
- SERAHSİ, Muhammed İbn Ahmet İbn Ebi Selh (1978), *el-Mebcut*, 3. Baskı, Darü'l Ma'rife, Beyrut.
- SEYYAR, Ali (2001), *Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele*, Türdan Yayınları, İstanbul.

- SOYAL, Erdem (1993), *Özürllülerin Mesleğe Yönlendirilmes, Çalıştırılması ve Bundan Toplum Örgütlerinin Rolü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ŞAHİN, Hatice (2004), "Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi?, Toplumun mu?", *Özveri*, Cilt 1, Sayı 1, Eylül, s. 49.
- ŞENTÜRK, Lütfi ve Seyfettin Yazıcı (1999), *Diyanet İslam İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ŞİRAZİ, Ebû İshak İbrahim İbn Ali (ty), *el-Mühezzep*, Cilt 1, Matbaatu'l Bâbi el-Halebi, Mısır.
- ŞİRBİNİ, el-Hatib (ty), *Muğni'l Muhtac*, Cilt 1, Mısır.
- T.C. Başbakanlık Özürllü İdaresi Başkanlığı (2002), *Özürllülerle İlgili Mevzuat*, Ankara.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (1988), *Türkçe sözlük*, Kurtuluş Basımevi, Ankara.
- USTA, Hasan (1992), *Bedensel Özürllü Olmanın Sebepleri*, MEB Yayınları, İstanbul.
- UŞAN, Fatih (2004), "Kamu Ve Özel Sektör Açısından Özürllü İşçi İstihdam", *Özveri*, Cilt 1, Sayı 2, Aralık, s. 218.
- UŞAN, Fatih (1999), *İş Hukukunda Sakat İstihdamı*, TDV Yayınları, Ankara.
- ÜN YILDIRIM, Necmiye ve İlker Yılmaz (2004), "Mental Reterdasyon ve Fiziksel Uygunluk", *Özveri*, Cilt 1, Sayı 1, s. 85.
- TİRMİZİ, Muhammed İbn İsa (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ZEVKLİLER, Aydın(1992), *Medeni Hukuk*, Savaş Yayınları, Ankara.
- ZEYLÂİ, Abdullah İbn Yusuf (1973), *Nasbu'r Râye li Ehâdisi'l-Hidaye*, Cilt 1, 1.Baskı, el-Mektebetü'l İslamiyye.
- ZÜHAYLİ, Vehbe (1985), *el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletuh*, Cilt 1, 2. Baskı, Dımaşk .

ÖZGEÇMİŞ

Neslihan ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ, 1979 Yılında Sakarya'nın Geyve ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğretimini Geyve'de tamamladı. 1996 yılında kayıt yaptırdığı İlahiyat Fakültesinden 2001 yılında mezun oldu. 2003 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsüne yüksek lisans öğrenimi için kayıt yaptırdı. Neslihan ÇETİNKAYA GÖRMÜŞ öğreniminin yanı sıra çalışma hayatı ve sosyal faaliyetlerle de ilgilenmektedir.